

Revista

Núm. 82

econòmica

DE CATALUNYA

Els equilibris
intergeneracionals
del benestar

- 7 Carta del director**
- 9 Dossier**
Els equilibris intergeneracionals del benestar
- 10 Introducció**
Ciò Patxot
- 14 Presentació dels autors del dossier**
- 18** La formació de la família i l'estructura de la llar a la Catalunya del segle XXI: una perspectiva generacional
Andreu Domingo i Pau Miret Gamundi
- 26** La situació laboral dels joves en els últims 25 anys
Aitor Lacuesta
- 39** La situació econòmica de la infància a Espanya i la crisi de la COVID-19
Libertad González
- 47** Les pensions després de la crisi de la COVID-19
Juan F. Jimeno
- 52** Comptes Nacionals de Transferències. Lliçons per a la política intergeneracional
Guadalupe Souto, Gemma Abio i Ciò Patxot
- 62** La relació entre els règims del benestar i els sistemes de reassignació intergeneracional en alguns països de la UE
Tanja Istenič, Lili Vargha i Jože Sambt
- 72** Repercussió de l'envelliment de la població en l'economia: el primer i segon dividend demogràfic a Alemanya, Espanya i el Regne Unit
Jože Sambt, Tanja Istenič i Ciò Patxot
- 79** Herències i desigualtat en la riquesa
Pedro Salas Rojo
- 85** El benestar intergeneracional. Balanç social i paper de l'Estat i de les famílies
Guillem López Casasnovas
- 90 Entrevista**
Ronald Lee: "Les conseqüències econòmiques de l'envelliment de la població són força diferents segons els països o les regions"
- 96 Entrevista**
Gøsta Esping-Andersen: "Els països més avançats en el camí cap a la igualtat de gènere presenten una reducció de les taxes de divorci, relacions de parella més estables i, fins a cert punt, un augment de les taxes de fecunditat"
- 98 Notícia de llibres**
Diccionari d'Economistes Catalans
(Societat Catalana d'Economia)
Eduard Arruga i Valeri
- 100 Crítica de llibres**
Diálogos en la interfaz de la economía y la salud a propósito de la COVID-19
Guillem López Casasnovas (director i editor)
Juan del Llano (coeditor)
Lluís Bohigas

PROpulsar:

Posem a disposició teva una pòlissa de crèdit amb uns avantatges exclusius.

Una manera de propulsar les teves iniciatives és oferir-te una pòlissa de crèdit professional amb uns avantatges exclusius, per tal de mantenir la teva tresoreria personal equilibrada al llarg de tot l'any i pagar els interessos només quan la utilitzes.

Si ets membre del **Col·legi d'Economistes de Catalunya** i vols promoure la teva feina, protegir els teus interessos o els teus valors professionals, amb **Banc Sabadell** ho pots fer. Et beneficiaràs de les solucions financeres d'un banc que treballa en PRO dels professionals.

Truca'ns al **900 500 170**, identifica't com a membre del teu col·lectiu i comencem a treballar.

sabadellprofessional.com

Pot fer extensiva aquesta oferta als seus empleats i familiars de primer grau.

Captura el codi QR i
coneix la nostra news
'Professional Informa'

Millor Entitat

del món en banca

de particulars el 2020

Gràcies als nostres **15 milions de clients i 35.000 empleats**, hem pogut reforçar el compromís amb les persones i la societat en aquest context tan difícil. Això ens ha permès obtenir aquest premi, juntament amb els de **Millor Banc digital en banca de particulars a Espanya el 2020** i **Millor Aplicació mòbil de banca de particulars a l'Europa Occidental 2020**, que atorga *Global Finance*.

#AmbTuAraMésQueMai

CaixaBank

Escoltar Parlar Fer

CARTA DEL DIRECTOR

Guillem López Casasnovas

Director de la *Revista Econòmica de Catalunya*

Com a nou director de la *Revista Econòmica de Catalunya*, aquest és el meu primer número. Des de la responsabilitat que he assumit amb la professora Judit Vall, agafo la torxa dels amics Martí Parellada i Toni Garrido. Intentaré seguir el solc que ells em deixen amb el millor dels propòsits. I, per suposat, vull, volem, fer reconeixement explícit de la confiança que ens fa el Consell de Redacció i el degà Anton Gasol.

Com que la vida segueix a ritme elevat per a molts de nosaltres, poc temps després d'acceptar el repte de dirigir la *REC* ens tocà ja preparar el proper número, aquest que avui tens a les mans. L'estudi dels equilibris de benestar és una de les meves dèries acadèmiques. El primer article el vaig escriure ara fa 15 anys en un monogràfic de dos volums sobre l'estat del benestar a *Nota de Economía* i amb Ana Mosterín en una publicació internacional que aquí referencio (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1020572). Ja el 2006 era evident que s'estaven trencant els equilibris generacionals del benestar. El mercat de treball deixava de "premiar" els joves més ben formats, queien les primes educatives, mancaven polítiques actives d'ocupació, de formació professional, d'accés a l'habitatge... i una societat cada cop més envellida portava, implacable, el rumb de la inèrcia de les pensions i de les incipients cures de la dependència. Pensar, per tant, que la política pública es podia centrar només majorment en la gent gran, ja que el mercat compensava els joves, era quelcom, com a mínim, dubtós. En

tot aquest temps les contribucions han proliferat, i avui la literatura de les càrregues generacionals té ancorades contribucions significatives, de primer nivell, com les de Richard Musgrave, amb les regles de les finances públiques; Laurence Kotlikoff, amb els temes de deute públic; Gøsta Esping-Andersen, amb les relatives a serveis públics, o Ronald Lee, amb les transferències, incloses les familiars, per citar-ne unes poques. A casa nostra, la professora Ció Patxot, a qui vull agrair enormement el seu treball de promoció i la coordinació dels treballs que inclou el monogràfic (el meu, el menor, però que per a mi tanca el cicle) amb els seus col·laboradors, porta avui l'avantguarda de la recerca aplicada, tal com traspuja el contingut de la *Revista Econòmica de Catalunya*.

La portada diu molt bé quina és la pretensió de l'anàlisi. Si l'equilibri ja era complicat amb la precrisi econòmica i la postcrisi financera, la pandèmia de la COVID-19 no pot sinó fer-nos més amatents de la difícil realitat que ens envolta. Com a economistes amb valors, la situació no ens pot ser indiferent: desigualtat, polarització i trencament de la cohesió no són aliens al bon funcionament de l'economia. Especialment al nostre país, impregnat d'un teixit social ric i en suport de l'emprenedoria econòmica que tan bé ha caracteritzat el passat i el present de Catalunya. Els estralls de la crisi no han de deixar ningú endarrerit, tots hem de ser participants de fer sostenibles els equilibris, involucrant-nos en els balanços de benestar de les generacions presents i futures en un planeta que compartim. ■

DOSSIER

ELS EQUILIBRIS
INTERGENERACIONALS
DEL BENESTAR

INTRODUCCIÓ

Ciò Patxot

Universitat de Barcelona (UB)

i Barcelona Economic Analysis Team (BEAT)

Ens agradi o no, la COVID-19 ens ha enfrontat a la nostra fragilitat com a espècie, en un moment històric en què semblava que podíem començar a oblidar aquest tret de la condició humana. Quan el transhumanisme semblava deixar de ser un tema de ciència-ficció, la realitat s'ha entestat a fer-nos tocar de peus a terra. De fet, els humans som la més fràgil de les espècies animals. Els nadons humans són els que triguem més a poder ser independents dels pares. Naixem fràgils i tornem a ser-ho al final de la nostra vida, durant més o menys temps, tot i que aquests dos períodes de dependència són força diferents.

Al llarg de la història, hem afrontat de diverses maneres la cura dels dependents. Tradicionalment, era la família la que es feia càrrec dels nens i també dels grans, en forma de família extensa. El gradual desenvolupament dels mercats va començar a permetre, cada cop més generalitzadament, el moviment intertemporal de recursos, sobretot cap al futur, de manera que cada persona podia proveir recursos per a la seva futura jubilació mitjançant l'estalvi, o, més difícilment, endeutar-se per proveir la seva infantesa.

D'altra banda, el desenvolupament de la democràcia i de l'estat del benestar va donar lloc a un tercer mecanisme per tenir cura dels dependents. L'estat, a banda de realitzar redistribució entre rics i pobres (intrageneracional), va començar a finançar béns considerats "preferents" (l'educació i la sanitat) i a assumir el rol d'assegurar l'atur i les pensions, tot esdevenint un mecanisme de moviment (reassignació) de recursos intertemporal i/o intergeneracional (entre diferents grups d'edat o generacions). D'aquesta manera, l'estat passa a substituir en bona part les transferències familiars a través d'una mena de pacte intergeneracional.

El projecte National Transfer Accounts (NTA) ha fet, per primera vegada, una quantificació completa i sistemàtica de tots aquests moviments de recursos, imputant la comptabilitat nacional per edats i afegint-hi una estimació de les transferències privades que es donen en el si de la família. Complementa aquesta estimació de fluxos monetaris amb la quantificació del consum i la producció que tenen lloc fora del mercat en forma de transferències de temps (NTTA), principalment treball domèstic i cura dels infants i els dependents.

Aquest projecte, iniciat per Ronald Lee i Andrew Mason, especialistes en economia demogràfica, és una bona mostra de la transformació de la ciència econòmica arran de la transició demogràfica. L'economia va néixer fortament marcada pel supòsit simplificador de l'individualisme metodològic i prenent la demografia com una variable exògena, fins que el canvi de l'estructura d'edats de la població va forçar un canvi i va donar lloc a línies de recerca com ara l'economia de la població i l'economia de la família, enfocades a aspectes macro i micro, respectivament.

De fet, la transició demogràfica està fortament entrelaçada amb el desenvolupament econòmic. L'evidència internacional corrobora que, a mesura que augmenta la seva renda per càpita, els països passen gradualment d'altas taxes de mortalitat i fecunditat cap a valors baixos d'ambdues variables, de manera que la població va envellint gradualment. Pel que fa a la fecunditat, el factor clau que entrelaça l'evolució econòmica i demogràfica és la incorporació de la dona al mercat de treball i el conseqüent canvi en l'estructura familiar. Addicionalment, la tendència decreixent de la fecunditat va ser interrompuda per l'anomenat *baby-boom*, seguit del *baby-bust*, cosa que va provocar un autèntic cicle demogràfic que ha produït un envelliment extra en molts països desenvolupats.

Les dades dels NTA són un instrument privilegiat per analitzar l'impacte dels canvis demogràfics en l'economia. De fet, han permès quantificar l'efecte positiu sobre el creixement previ a l'envelliment, el dividend demogràfic. Aquest va assolir màxims durant el període laboral dels *baby-boomers*, on la proporció de dependents (infants i avis) tocava mínims històrics. Una altra aportació significativa del projecte NTA és la constatació que l'estat del benestar, un cop es desenvolupa, tendeix a enforçar-se cap a la gent gran, i deixa els infants, majoritàriament, a càrrec de les famílies. El consum dels infants es finança, a banda del consum públic en educació i les possibles ajudes a les famílies, a través de transferències monetàries familiars, augmentades amb les transferències de temps. En canvi, el consum dels grans està "socialitzat" en una major mesura mitjançant les transferències públiques, paradoxalment, atès que el recurs al mercat per moure recursos intertemporals és molt més difícil en el cas dels infants. El fet que el cost dels infants estigui menys "socialitzat" genera, a la pràctica, una redistribució de recursos de les famílies amb fills a les famílies sense fills poc estudiada fins ara. Aquí ressalta un altre aspecte de l'asimetria entre les dues etapes de dependència. Un cop nascut, tothom té una probabilitat positiva d'arribar a ser gran, mentre que no tothom arriba a ser pare/mare i, per tant, a invertir recursos en les futures generacions de manera privada. Probablement aquest biaix no ajuda a la recuperació de la fecunditat, fet que, al seu torn, no afavoreix la sostenibilitat de l'estat del benestar.

Els tres primers articles aporten elements clau per entendre la situació dels infants i dels joves en relació amb la seva situació familiar i el mercat de treball. D'una banda, la situació dels infants i, d'altra banda, les friccions a què les dones (i els homes) joves s'enfronten a l'hora de prendre la decisió de tenir fills, mentre el calendari corre inexorable davant les exigències d'educar-se i de competir en el mercat laboral.

L'article d'Andreu Domingo i Pau Miret fa una anàlisi demogràfica molt completa de l'evolució de l'estructura familiar de les cohorts nascudes entre 1940 i 1999 a Catalunya, tot mostrant les pautes d'emancipació i de fecunditat. La seqüència temporal fa palesa la interacció de diferents tendències socials: l'allargament de la joventut per la transició educativa i el conseqüent retard en l'emancipació i la formació de parella; la desinstitucionalització de la família i la seva menor estabilitat, i la caiguda de la fecunditat. El cicle econòmic té un impacte considerable. L'efecte dels darrers cicles negatius no arriba a compensar la tímida recuperació que es va donar des de finals del segle xx fins a la recessió del 2008.

L'article d'Aitor Lacuesta se centra en l'impacte del cicle econòmic sobre la situació dels joves en el mercat laboral en els darrers 25 anys (nascuts entre el 1976 i el 1995), afectats pel boom immobiliari, la posterior crisi financera i, darrerament, per la COVID-19. És molt interessant copsar els efectes contradictoris del cicle econòmic sobre el capital humà dels joves. Els moments expansius milloren les oportunitats laborals, però a costa de reduir la seva inversió en educació i l'acumulació del capital humà. Crida l'atenció sobre polítiques rellevants per pal·liar aquest efectes, com ara acabar amb la dualitat del mercat de treball, fomentar l'oferta de l'habitatge de lloguer, o millorar la qualitat del sistema educatiu en totes les seves branques (inclosa la formació professional i l'orientació i formació individualitzada).

Libertad González analitza la situació econòmica dels infants davant de canvis en el mercat de treball. L'article analitza els efectes de la crisi de la COVID-19 en la situació econòmica dels infants a partir de les dades de l'Enquesta Població Activa de l'INE. Troba un augment significatiu en la fracció d'infants que viuen en llars on cap dels pares està ocupat. La incidència és especialment forta en llars de mares solteres o pares immigrants de baix nivell educatiu.

En conclusió, Andreu Domingo i Pau Miret consideren minses les perspectives de recuperació de la fecunditat a Catalunya, tot i considerar que el confinament ha revaloritzat la família com a estructura refugi. Així, la fecunditat catalana i espanyola es troben entre les més baixes del món. En aquest punt, és adient preguntar-se, d'una banda, si la decisió de tenir fills és realment fruit de l'optimització en un món ideal de caire neoclàssic o resultat de les friccions i la manca d'oportunitats, o una decisió motivada per altres factors. Aquesta és una qüestió pendent a la frontera entre la recerca econòmica i demogràfica, si bé les enquestes de fecunditat segueixen indicant que les dones es queden per sota de la fecunditat desitjada, a pesar dels possibles canvis en les normes socials i les preferències. Això ens porta a preguntar-nos per la necessitat d'intervenció des del sector públic —probablement una de les qüestions més normatives, ja que es tracta de la decisió de la mateixa existència d'altri—. El que sí que sembla clar és la necessitat de corregir la redistribució de renda produïda pel biaix de l'estat del benestar cap a la gent gran. D'altra banda, des del punt de vista empíric sorgeix la qüestió de si la caiguda de la fecunditat té un límit inferior. El fet és que, en força països, la fecunditat es recupera lleugerament un cop incorporades les dones al mercat de

treball, i s'estabilitza a nivells propers a la taxa de reemplaçament (2,1 fills per dona). Curiosament, això s'ha donat tant als països anglosaxons amb gairebé absència de polítiques protectores de la fecunditat com als països nòrdics amb àmplia cobertura a tots els nivells. Com explica Esping-Andersen a l'entrevista, en els seus estudis observa una reversió en la caiguda de la fecunditat en alguns països nòrdics, a causa de l'assoliment d'un major equilibri de gènere, que permet completar la transició del paper de les dones a la societat. Aquest equilibri requereix tant una adaptació dels individus com polítiques públiques que acompanyin adequadament el procés (especialment baixes paternals i disponibilitat d'educació infantil de qualitat i universal).

L'impacte de la COVID-19 s'aborda, també, en el quart article, dedicat al sistema de pensions. Tot i que el número 79 d'aquesta *Revista Econòmica de Catalunya* discutia ja en profunditat la sostenibilitat del sistema de pensions, el principal programa de despesa social dirigida a la gent gran i el més afectat per l'envelliment, ens ha semblat adient recollir un article que conjectura sobre l'impacte de la COVID-19 en el sistema de pensions, a càrrec de Juan F. Jimeno, reconegut expert en la interacció entre el mercat de treball i els sistemes de pensions. L'autor revisa els elements demogràfics i altres tendències que fan necessària la reforma del sistema de pensions, i apunta les escasses millores que es poden donar arran de la COVID-19, junt amb diversos factors negatius. Partint de la constatació de l'estancament en què es troba el procés de reforma en el cas d'Espanya, l'autor argumenta la conveniència d'una reestructuració profunda en la línia dels comptes nacionals de contribució definida, que inclouen els incentius per fomentar la participació laboral i mecanismes d'ajust automàtic transparents per als ciutadans, que poden actuar com incentius a l'estalvi.

Els tres articles següents se centren en el projecte National Transfer Accounts (NTA). Concretament el cinquè, que hem escrit amb membres de l'equip espanyol —Guadalupe Souto i Gemma Abio—, explica la metodologia dels NTA i mostra els resultats per al cas d'Espanya en comparació amb altres països constatant el biaix de l'estat del benestar cap a la gent gran. El sisè article, a càrrec de Tanja Istenič, Jože Sambt i Lili Vargha, fa una anàlisi de les tipologies de l'estat del benestar proposades inicialment per Esping-Andersen a la llum de les dades dels NTA, que permeten mesurar el grau de "familiarització" de l'estat del benestar i afegir una característica molt rellevant, com és l'equilibri en la intervenció de l'estat a les transferències intergeneracionals. Finalment, el setè article, escrit juntament amb in-

vestigadors de la xarxa NTA —Jože Sambt i Tanja Istenič—, explota les estimacions NTA per analitzar el potencial del dividend demogràfic amb vista a una reforma de l'estat del benestar a Espanya i altres països.

Els dos darrers articles apunten a les futures línies de recerca del projecte NTA. Les estimacions fetes fins ara mesuren els fluxos de recursos, mentre que l'elaboració dels comptes de riquesa generacional (*generational wealth accounts*) és un dels camps en què es treballa actualment en el projecte. Certament, la transmissió intergeneracional de la riquesa és un dels elements clau en el paper de la família en la redistribució de riquesa. Partint de l'observació de l'augment de la desigualtat en la riquesa a causa dels canvis en el sistema impositiu i la major globalització del mercats financers, l'article de Pedro Salas analitza el paper de les herències en aquesta tendència. Emprant tècniques innovadores d'aprenentatge automatitzat sobre dades del Luxembourg Income Survey (LIS), es mesura la part de la desigualtat total que pot ser atribuïda a les herències. Els resultats indiquen que la mida de l'efecte és rellevant, que varia des de prop del 40% a Itàlia fins a més del 65% a Espanya o els Estats Units. Conclou amb la importància de la política impositiva i educativa per millorar la igualtat d'oportunitats.

Finalment, l'article de Guillem López Casasnovas fa un pas més enllà i discuteix els desequilibris intergeneracionals esmentats junt amb d'altres, com el medi ambient, tot donant una visió àmplia sobre el món que deixem a les generacions futures. Com es pregunta Ronald Lee a l'entrevista, ¿seguirem "bloquejats en un sistema en què la gent gran té una etapa de jubilació cada vegada més llarga i costosa, mentre que la gent més jove ha de lluitar per pujar els fills, progressar en la seva carrera laboral, estalviar i pagar les pujades d'impostos per mantenir els ancians?".

Tot apunta cap a la necessitat d'una recerca interdisciplinària de qualitat i enfocada a dissenyar polítiques imaginatives per a la ja anomenada *generació sandwich*, que haurà de mantenir la despesa dirigida a la gent gran durant el procés d'envelliment, sense reduir la fecunditat ni la inversió en capital humà. El primer camp d'actuació, per ordre dins del cicle vital i per la seva importància per reforçar la igualtat d'oportunitats, és millorar la qualitat del sistema educatiu. Després, calen polítiques d'acompanyament al mercat de treball que afavoreixin la incorporació dels joves a fi de permetre'ls desenvolupar un projecte familiar. Tanmateix, cal assegurar que les prestacions d'atur i altres mesures actuen realment com a estabilitzadors automàtics per

protegir els infants —grans perdedors dels darrers cicles econòmics—, tal com les pensions protegeixen el manteniment de recursos per a la gent gran. Tot això, sense oblidar la necessitat de reformar les pensions davant del ja imminent procés d'envel·liment. En qualsevol cas, és evident que la millor manera de garantir unes pensions dignes en el futur és un sistema educatiu que asseguri l'accés dels joves al mercat de treball.

La qüestió no es planteja un *trade-off* entre protegir els infants i els grans. Infants i grans som les mateixes persones en diferents moments de les nostres vides. La millor manera de protegir els grans és començar des que són infants, perquè puguin desenvolupar un projecte de vida digne que els garanteixi arribar a la vellesa en les millors condicions. Aquest és el gran repte de l'estat del benestar del segle XXI. ■

PRESENTACIÓ

DELS AUTORS DEL DOSSIER

ELS EQUILIBRIS INTERGENERACIONALS DEL BENESTAR

Gemma Abio Roig

Llicenciada en Ciències Econòmiques i Empresariales per la Universitat Pompeu Fabra (1997) i doctora en Economia per la Universitat de Barcelona (2002), és professora agregada al Departament d'Economia de la Facultat d'Economia i Empresa de la UB des de finals de l'any 2007. La seva recerca s'ha desenvolupat bàsicament en el centre de recerca CAEPS - UB (Centre d'Anàlisi Econòmica i de les Polítiques Socials - Universitat de Barcelona) i se centra en la sostenibilitat de la política fiscal davant el repte de l'envel·liment de la població, tant des d'un punt de vista teòric (en el marc dels models de generacions solapades amb fertilitat endògena) com aplicat (models comptables agregats, com la comptabilitat generacional), i actualment participa en el projecte dels Comptes Nacionals de Transferències (NTA).

Andreu Domingo

Doctor en Sociologia, màster en Demografia, i investigador i subdirector del Centre d'Estudis Demogràfics (CED) a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Investigador principal del Grup d'Estudis de Demografia i Migracions (GEDEM; <http://gedemced.uab.cat/es>). President de l'Asociación de Demografía Histórica (ADEH), que aplega els demògrafs d'Espanya i Portugal, i membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans. Especialitzat en immigració internacional i formació de família, també s'interessa per l'anàlisi de l'imaginari social i la població. Coeditor de *Perspectives demogràfiques*. Entre les darreres publicacions destaquem: *Demografía y posverdad. Estereotipos, distorsiones y falsedades sobre la evolución de la población*. Barcelona: Icaria (2018)

i *Demografía zombi. Resilientes y redundantes en la utopía neoliberal del siglo XXI*. Barcelona: Icaria (2018).

Gøsta Esping-Andersen

Professor de Sociologia a la Universitat Pompeu Fabra (UPF), on dirigeix la unitat de recerca DEMOSOC. El 2009 va ser nomenat professor ICREA-Academia. Nascut a Dinamarca, va estudiar Demografia, Economia i Sociologia a la Universitat de Copenhaguen i a la Universitat de Wisconsin-Madison, on es va doctorar. El seu treball científic se centra en la dinàmica del curs vital, l'estratificació social i la política social comparada. Ha estat també professor a la Universitat de Harvard, a la Universitat de Trento i a la Universitat Europea a Itàlia. Entre les seves publicacions destaquen *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, per la qual va rebre el Premi Aaron Wildavsky Enduring Contribution de l'APSA el 2005, *The Social Foundations of Postindustrial Economies* (traduït a l'italià i al japonès) i *Trois Leçons sur L'État Providence* (París, Le Seuil). És membre de la British Academy i de l'American Academy of Arts and Sciences, i doctor *honoris causa* per la Universitat de Roskilde i per la Universitat de Copenhaguen. Actualment és professor a la Universitat Bocconi de Milà.

Libertad González

Doctora en Economia per la Universitat de Northwestern i professora agregada al Departament d'Economia i Empresa de la Universitat Pompeu Fabra. És també professora afiliada de la Barcelona Graduate School of Economics, l'Institute for the Study of Labor (IZA Bonn, Alemanya), el CESifo (Munic, Alemanya) i l'ESADE Po-

licy Impact Lab. Actualment gaudeix d'una Icrea Acadèmia i d'una ERC Consolidador. Ha publicat en nombroses revistes internacionals d'economia, com l'*American Economic Journal*, el *Journal of the European Economic Association*, el *Journal of Public Economics*, etc. Du a terme la seva recerca en les àrees d'economia laboral, avaluació de polítiques públiques, economia demogràfica, salut i gènere. Ha estat editora i col·laboradora del blog d'economia *Nada es Gratis* des del 2014 (actualment és presidenta de l'Asociación Nada es Gratis).

Juan Francisco Jimeno

Llicenciat en Ciències Econòmiques per la Universitat d'Alcalá i doctor en Economia pel Massachusetts Institute of Technology. En l'actualitat és assessor de la Direcció General d'Economia, Estadística i Investigació del Banc d'Espanya i professor associat a la Universitat d'Alcalá. És també investigador associat del CEPR (Center for Economic Policy Research) i de l'IZA (Institute for the Study of Labor). Ha publicat articles sobre temes econòmics en nombroses revistes acadèmiques nacionals i internacionals.

Aitor Lacuesta

Cap de la divisió d'anàlisi estructural del Banc d'Espanya. La divisió desenvolupa microsimuladors fiscals i laborals per analitzar l'impacte de diferents polítiques (com ara IVA, IRPF, pensions, IMV, SMI, contribucions a la Seguretat Social o prestacions d'atur). Així mateix, s'encarrega de dur a terme recerca relacionada amb l'impacte de xocs i regulacions sobre el

mercat laboral i l'empresa a Espanya per ser publicada en revistes científiques nacionals i internacionals de primer nivell. És doctor en Economia per la Universitat de Chicago. Ha impartit classe a Deusto Business School i a l'Institut de Empresa Business School. Al llarg de la seva carrera també ha treballat a l'Organització Mundial del Comerç i al gabinet del secretari d'estat d'Economia Jose Manuel Campa durant el període 2010-2011.

Guillem López Casasnovas

Llicenciat en Economia (premi extraordinari) i llicenciat en Dret per la Universitat de Barcelona. Doctor en Economia per la Universitat de York (1984). Catedràtic d'Economia a la Universitat Pompeu Fabra, on ha estat vicerector i degà. *Visiting scholar* de la Universitat de Stanford (1991), el 1996 funda i dirigeix el Centre de Recerca en Economia i Salut. Ha estat conseller de govern del Banc d'Espanya (2005-2017). És col·legiat de Mèrit del Col·legi d'Economistes de Catalunya i membre numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya i de l'Institut d'Estudis Catalans. Fou president de l'Associació Mundial d'Economia de la Salut. Presideix la Fundació del Teatre Lliure i és patró del Temple de la Sagrada Família. Ha estat distingit amb la Creu de Sant Jordi i la medalla Trueta al Mèrit Sanitari, així com amb el Premi Ramon Llull de les Illes Balears. És doctor *honoris causa* per la Universitat ISALUD de Buenos Aires.

Ronald Lee

Lee és especialista en demografia econòmica (màster a Berkeley, doctorat a Harvard) i va ensenyar demografia i economia a Berkeley del 1979 al 2014; actualment fa recerca sobre les conseqüències macroeconòmiques de l'envelliment de la població, demografia evolutiva i mortalitat. És director i fundador del Centre per a l'Economia i la Demografia de l'Envel·liment (CEDA, Center for Economics and Demography of Aging) i codirector i fundador dels Comptes de Nacionals de Transferència (NTA). És membre electe de la US National Academy of Sciences (Acadèmia Nacional de les Ciències dels EUA), l'American Association for the Advancement of Science (Associació Americana per al Progrés de la Ciència), l'American Academy of Arts and Sciences (Acadèmia Americana de les Arts i les Ciències), l'American Philosophical Society (Societat Americana de Filosofia) i membre honorari de la British Academy (Acadèmia Britànica). És l'antic president de la Population Association of America (Associació de la Població d'Amèrica) i llorejat per la IUSSP, amb doctorats honoraris per la Universitat de Lund a Suècia i la Universitat de Mont-real al Canadà.

Pau Miret

Investigador al Centre d'Estudis Demogràfics (CED), professor associat al Departament de Sociologia de la UAB i professor col·laborador de la UOC. Llicenciat en Sociologia per la UAB, màster en Demografia pel CED i doctor en Sociologia per la UNED. Vocal del Grup de Sociologia de la Població i Demografia de la Federació Espanyola de Sociologia, i membre del Consell de Redacció de la revista *Papers de Sociologia*, del Departament de Sociologia de la UAB. Les darreres investigacions són sobre l'abandonament escolar prematur i sobre els patrons diferencials de jubilació. Ha publicat recentment (2020) *Abandono escolar temprano en España: generación, género y territorio*, dins: García Concet et al. (eds.), *Políticas públicas frente a la exclusión educativa*, i, amb Antía Domínguez i Pilar Zuera, "La pensión pública de jubilación en España: una triple discriminación de género" (*Revista Española de Investigaciones Sociológicas*).

Ciò Patxot

Professora titular del Departament d'Economia de la Universitat de Barcelona i investigadora del BEAT (Barcelona Economic Analysis Team). La seva recerca en la interacció entre demografia, economia i polítiques públiques —en especial, les transferències intergeneracionals— ha comportat la publicació de més de 25 articles en revistes especialitzades, a més de participar en 40 publicacions més (llibres, informes, etc.). Ha participat en més de 30 projectes, en molts d'ells com a investigadora principal, en l'àmbit regional, estatal i europeu. Actualment és *vice-chair* del projecte internacional National Transfer Accounts (NTA). Entre 2006 i 2010 va coordinar la recerca sobre els efectes de l'envelliment de la població a l'Institut d'Estudis Fiscals (Madrid). Ha col·laborat com a assessora amb la Comissió Europea en relació amb polítiques de pensions, sanitat i dependència en el marc del mètode de coordinació oberta.

Pedro Salas Rojo

Investigador predoctoral (FPU) i docent al Departament d'Anàlisi Econòmica i Economia Quantitativa de la Universidad Complutense de Madrid. Graduat en Economia per la Universidad de Málaga, posteriorment va cursar el màster doble en Creixement i Desenvolupament Econòmic (MEDEG) a la Universidad Carlos III de Madrid i a la Universitat de Lund. També és membre de la xarxa Equilibrats i de l'Institut Complutense d'Anàlisi Econòmica (ICAE).

Jože Sambt

Professor assistent d'economia a l'Escola d'Economia i Empresa de la Universitat de Ljubljana. Va estudiar a la Universitat de Ljubljana i va visitar l'Institut de Viena de Demografia, UC Berkeley i el Centre Est-Oest (East West Center) de Hawaii com a investigador. Les seves principals línies de recerca són les transferències intergeneracionals i les conseqüències econòmiques de l'envelliment de la població, i situa el focus en la sostenibilitat a llarg termini i les pensions. Col·labora amb organitzacions i responsables polítics nacionals i internacionals, i també s'ha implicat en nombrosos projectes nacionals i internacionals. Entre altres matèries, ensenya Comptes Nacionals i Transferències Intergeneracionals, Demografia, Estadística per a l'Economia i Economia del Treball.

Guadalupe Souto

Llicenciada en Ciències Econòmiques i Empresariales per la Universidad de Santiago de Compostela i doctorada per la Universitat Autònoma de Barcelona, és professora agregada al Departament d'Economia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona. Tant la seva docència com la seva recerca se centren en diversos àmbits de l'economia pública. En particular, ha treballat en el camp de l'avaluació de projectes públics, en economia ambiental i, més recentment, la seva investigació se centra en l'anàlisi de les polítiques públiques de despesa, com ara els sistemes de pensions. Col·labora en diferents projectes de recerca, tant nacionals com internacionals, que analitzen l'impacte socio-econòmic de l'envelliment de la població, i és membre de l'equip espanyol del projecte National Transfer Accounts. Els resultats de la seva investigació han estat publicats en revistes de reconegut prestigi internacional.

Lili Vargha

Membre investigador Humboldt a la Universitat Humboldt de Berlín i membre de l'Institut de Recerca Demogràfica d'Hongria. Els seus interessos en la recerca inclouen les transferències intergeneracionals, els costos de la maternitat, el cicle de vida econòmic, la feina domèstica no remunerada i els mètodes de recerca.

Tanja Istenič

Professora assistent d'Economia a l'Escola d'Economia i Empresa de la Universitat de Ljubljana (SEB LU). Té un doctorat en economia per la SEB LU. Pels seus estudis de doctorat, va rebre el premi al millor expedient acadèmic de la Universitat de Ljubljana. Ensenya Introducció a l'Estadística, Microeconomia, Economia Monetària, Mètodes i Tècniques de Recerca, i Macroeconomia Avançada. La seva recerca se centra en la dependència econòmica i les transferències intergeneracionals, els efectes socioeconòmics de l'envelliment de la població i la (des)igualtat de gènere. Participa activament en conferències científiques i publica els seus treballs en publicacions locals i internacionals. Ha rebut diversos premis internacionals per la seva feina de recerca.

LA FORMACIÓ DE LA FAMÍLIA I L'ESTRUCTURA DE LA LLAR A LA CATALUNYA DEL SEGLE XXI: UNA PERSPECTIVA GENERACIONAL

Andreu Domingo
Pau Miret Gamundi

Centre d'Estudis Demogràfics/CERCA

Introducció: família, llar i processos transicionals

A partir del darrer quart del segle xx van començar a esdevenir-se un seguit de canvis demogràfics que acabarien afectant la formació de la família i l'estructura de la llar, que es van conceptualitzar com “desinstitucionalització de la família” (Roussel, 1989). La baixa fecunditat, l'endarreriment de l'edat de la maternitat i la reducció de la grandària de la família, però també l'augment del nombre de separacions i divorcis, la disminució de la nupcialitat i la irrupció de la cohabitació en serien els primers símptomes.

El fet que aquests canvis, de manera precoç, es donessin amb més intensitat als països escandinaus, que comptaven amb un fort estat del benestar, va provocar que les discussions se centressin tant en les conseqüències que els diferents tipus d'estat del benestar podien tenir en l'autonomia de les dones i, de retruc, en la formació i morfologia de les famílies, com en els canvis de valors generacionals (Inglehart, 1977) com a motor de les transformacions familiars, en el que es va batejar des de mitjan anys vuitanta —no sense polèmica— com “segona transició demogràfica” (Van de Kaa, 1987, i Lesthaeghe, 1991). Gairebé en paral·lel, el que acabaria essent premi Nobel d'Eco-

nomia, Gary Becker (1991) intentava explicar la reducció de la natalitat en termes “d'augment del cost del fill” i la conversió d'aquest en un bé escàs. Molt aviat, doncs, es va tendir a interpretar aquests canvis com un símbol de modernitat, en concordança amb el desenvolupament econòmic i la lliure (i racional) elecció dels progenitors. L'allargament de la dependència juvenil i el seu efecte dominó sobre l'endarreriment en les unions, o l'empobriment de les llars monoparentals, protagonitzades pels *babyboomers*, es van pensar com un efecte col·lateral més lligat als canvis d'estil de vida o a la moral que a les constriccions econòmiques.

Mentrestant, dos fenòmens demogràfics més alterarien la morfologia familiar: l'allargament de l'esperança de vida i les migracions. Ja a mitjan anys vuitanta l'extraordinari allargament de l'esperança de vida va cridar l'atenció —que recollia, entre altres coses, els beneficis en la millora del sistema sanitari anterior—. Sobretot sobtava la supervivència de tres i quatre generacions d'una mateixa família, en el que es va anomenar “verticalització de la família”, tenint en compte la disminució de la fecunditat que s'havia donat en paral·lel i els seus resultats en la transmissió dels béns (especialment, en l'habitatge) així com

en la proliferació de llars unipersonals habitades per una persona gran. D'altra banda, a principis del segle XXI, amb l'acceleració de les migracions a conseqüència de la globalització, serien les llars formades per immigrants les que reclamarien l'interès, en dues direccions: tant en la dinàmica pròpia en la formació i grandària de la família o en la diversificació de les estructures de la llar, com en el seu paper en la cadena de vacants d'habitatge produïda per l'envelliment dels propietaris autòctons.

Catalunya no n'ha estat una excepció, ni en la progressió de les mutacions familiars ni en la intensitat de l'allargament de l'esperança de vida o en les migracions. Aquí el que volem és mostrar l'evolució de la formació de la família, per a les generacions nascudes entre el 1950 i el 1999, en el nou mil·lenni, en tres vessants que considerem primordials: 1) els canvis en l'emancipació del jovent necessaris per a la formació de la família, 2) el pas a la fecunditat en aquesta formació familiar i 3) la posició que ocupen aquestes generacions en els diversos tipus de llar el 2019.

Emancipació domiciliària i formació familiar en els joves

Tota transició en el curs de vida té connotacions econòmiques substancials. Si ens trobéssim en un estudi clàssic, aquest apartat estaria dedicat a la nupcialitat, ja que aquesta constituïa el ritus de pas de la joventut al món adult. Tanmateix, el canvi de valors obliga a mutar de temàtica, i tractarem l'emancipació juvenil. Un altra de les aportacions d'aquest capítol serà la visió generacional. Per a això utilitzarem l'Enquesta de Població Activa (EPA), una font amb periodicitat trimestral i àmplia mostra que informa de la situació de convivència de les llars. La finestra temporal comprèn des del 1980 fins al 2019, de manera que no totes les generacions nascudes entre el 1950 i el 1999 poden ser observades de manera completa, ja que algunes tenen informació truncada per l'esquerra, perquè l'any 1980 havien deixat enrere la joventut (1950-1955), i d'altres estaran tallades per la dreta, atès que l'any 2019 eren massa joves (1995-1999).

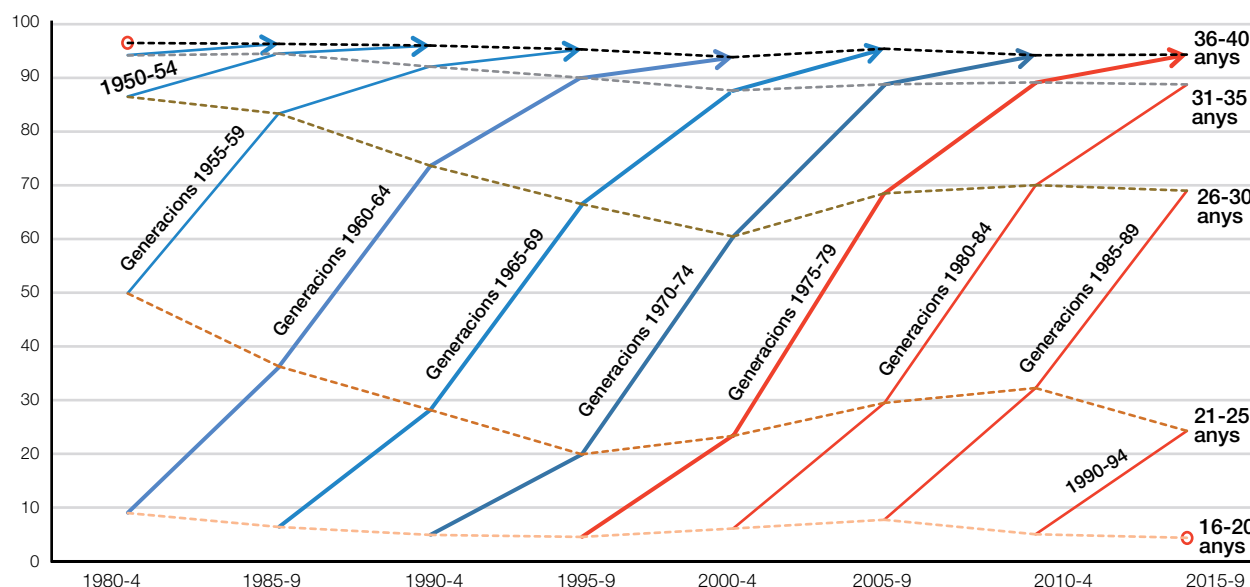
La metodologia utilitzada per construir les dimensions de l'emancipació juvenil considera tant la dimensió familiar com la domiciliària. Aquesta última correspondria al moment de deixar de viure a la casa parental en construir una llar autònoma, i la primera és la vinculada amb la formació de la parella o amb un primer naixement. Com dèiem, era habitual que la formació familiar tingués lloc amb un canvi de l'estat civil, de la solteria al matrimoni, una transició que no tenia marxa enrere, perquè, un cop algú es casava, mai més no podia tornar a l'estat civil inici-

Catalunya no n'ha estat una excepció, ni en la progressió de les mutacions familiars ni en la intensitat de l'allargament de l'esperança de vida o en les migracions

al: en tot cas es podia esdevenir divorciat o vidu. Per això considerarem l'estat de matrimoni, divorci o viduitat com un indicador d'emancipació familiar. En els darrers temps, s'ha afegit a aquest canvi legal la cohabitació fora del matrimoni o unió consensual, tot i que es tracta d'una variable que no diu res sobre el passat sinó que informa únicament sobre el present. Malgrat aquest entrebanc, considerarem com a persona emancipada la que en el moment de ser observada està convivint en parella. Per acabar de lligar la dimensió familiar de l'emancipació, hi afegim també el fet de conviure amb fills o filles, encara que no es resideixi en parella. Per complementar el concepte d'emancipació, hi afegim la dimensió residencial, és a dir, haver deixat de viure amb la família de procedència per formar una llar pròpia no familiar, ja sigui en soledat o en un grup d'iguals. Tampoc en aquest sentit disposem d'informació retrospectiva, sinó únicament de la convivència en el moment d'observació.

El Gràfic 1 (a la pàgina següent) situa les proporcions d'emancipades en les tres dimensions temporals: el període d'observació (a l'eix horitzontal), el grup d'edat o etapa biogràfica (en les línies discontinues transversals), i les generacions o el curs de vida, amb fletxes disparades d'esquerra a dreta, corresponents a les cohorts nascudes des del 1940-1944, de la qual només tenim informació en un punt, als 36-40 anys, fins a la de 1995-1999, de la qual únicament sabem la posició als 16-19 anys. Amb aquesta panoràmica podem constatar que l'emancipació fou cada cop més tardana fins a les generacions de 1970-1974, atès que, per a qualsevol grup d'edat, la proporció de ja emancipades queia de manera manifesta, molt especialment entre els 21 i els 30 anys. La raó no calia buscar-la en cap canvi de valors culturals (com el que apunta que la joventut no volia sortir de casa perquè era on vivia millor), sinó en una crisi econòmica anomenada "de l'energia", que complia el context de sortida de la família de procedència, amb unes condicions d'increment dels preus de l'habitatge i de manca de polítiques públiques que poguessin pal·liar aquestes dificultats entre el jovent. El camí de l'emancipació estava

Gràfic 1. Percentatge d'emancipació per edat, moment i generacions femenines nascudes entre 1940 i 1999, Catalunya

Font: elaboració pròpia a partir de l'EPA (INE).

en mans dels mercats privats i de les famílies de procedència. Però, a partir de les cohorts nascudes a meitat dels setanta, es produí un punt d'inflexió en aquesta tendència, amb un progressiu rejueniment de les pautes d'emancipació, coincidint amb la millora de les expectatives econòmiques a cavall del canvi de segle. Aquesta excepcional tendència al rejueniment continuà fins a la sobtada recessió de 2008, en què va començar un altre cop a endarrerir-se. Mentre que la joventut de les cohorts 1975-1985 va gaudir de la millora, la generació *millennial* ha tornat a endarrerir amb força la seva emancipació.

A partir de les tendències per grups d'edat observades, hem estimat la informació que ens falta per a les generacions més antigues i perllongat la de les més modernes. Aquesta es pot resumir en una edat mitjana, que es presenta segons sexe al Gràfic 2 (a la pàgina següent, en el qual afegim un altre indicador d'importància clau, és a dir, la proporció de jovent que opta per l'emancipació exclusivament residencial, formant una llar no familiar.

En general, podem afirmar que l'edat mitjana d'emancipació a Catalunya ha evolucionat de manera cíclica, seguint els dictats de les fases econòmiques i aliena als canvis en les polítiques

públiques, mantenint la distància d'entre 2 i 2,5 anys entre sexes. Certament, l'edat mitjana de la joventut al moment de la formació familiar o de la llar estimada per a les generacions de 1950-1954 (22,6 anys en les dones i 25,4 en els homes) no s'ha tornat a repetir. A més, mentre que es va arribar a un endarreriment màxim per part de les generacions 1970-1974, al llindar dels 27 anys per a elles i dels 28,5 per a ells, el rejueniment posterior ha comportat la caiguda d'aquest indicador, que ha arribat a marcar, per a les generacions de 1985-1989, els 25,8 anys en les dones i els 27,3 en els homes. Finalment, estimem que la generació *millennial* s'emanciparà encara més tard, respectivament, als 26,8 i 29,0 anys.

Tanmateix, hi ha un procés que no respon directament a les condicions econòmiques, sinó que té uns fonaments de canvi sociocultural: la utilització de la via exclusivament residencial en la transició cap a la independència. En efecte, mentre que s'estima que a l'entorn del 5% dels nascuts a principis dels cinquanta van fer servir aquesta via, aquest fenomen ha adquirit certa volada entre els *babyboomers* i s'ha enlairat amb força entre els *millennials*, amb una vessant de gènere significativa, ja que la fan servir de manera més profusa ells que elles: entre les generacions més contemporànies, mentre que al voltant d'un

25% dels homes seguiran una emancipació no familiar, les dones ho faran 10 punts percentuals menys. Aquesta disparitat en el gènere i la nova realitat social de la cada cop més estesa emancipació sense formar una parella haurà de ser analitzada en posteriors investigacions. ¿Es manté el model en què les tasques de cura familiar són predominantment en mans femenines? ¿És la persistència dels rols tradicionals un llast per a la fecunditat, com apunten alguns autors (Esping-Andersen i Billari, 2015)? ¿S'està desmuntant el model tradicional de transmissió intergeneracional —tant econòmica com de serveis— ancorada en la institució de la família?

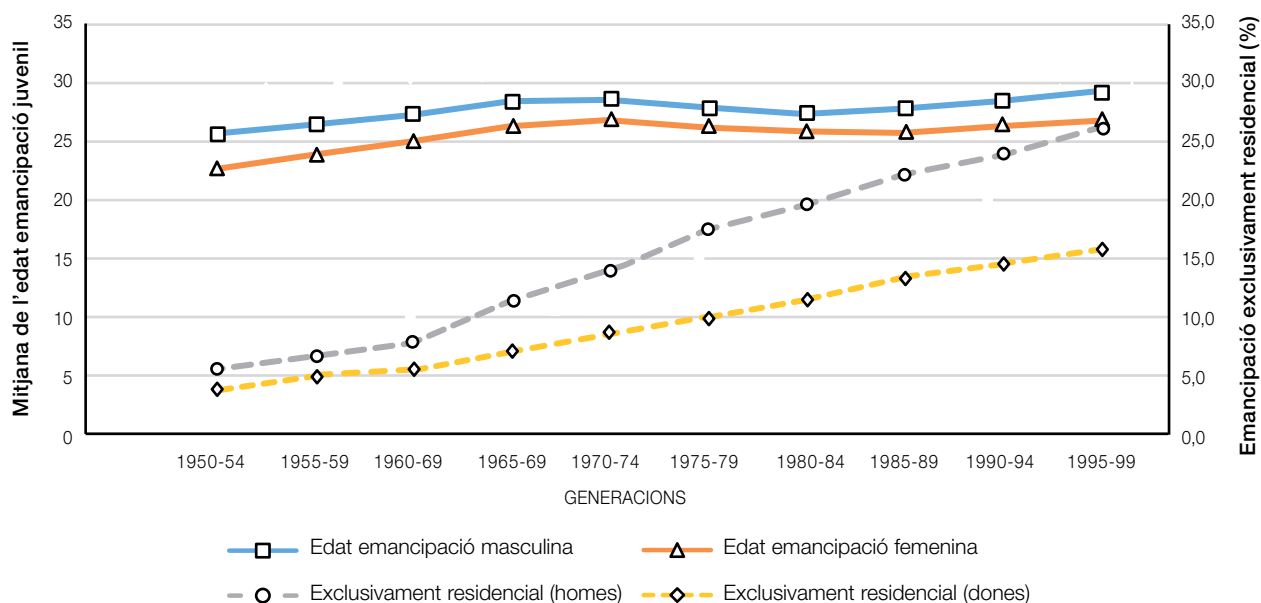
L'edat mitjana d'emancipació a Catalunya ha evolucionat de manera cíclica, seguint els dictats de les fases econòmiques i aliena als canvis en les polítiques públiques, mantenint la distància d'entre 2 i 2,5 anys entre sexes

Un segon pas en la formació familiar: la fecunditat de les generacions

Per analitzar el primer naixement des de la perspectiva generacional, hem construït les taxes específiques de primer ordre a partir dels registres publicats en el Moviment Natural de la Població (MNP) i l'Estadística de Població extreta de censos i padrons. A partir d'aquí, acumulem les taxes específiques de primofecunditat des d'una edat inicial (15-19 anys) fins a l'edat en què han pogut ser observades amb les darreres dades del MNP, que en el moment d'escriure aquestes línies són del 2018.

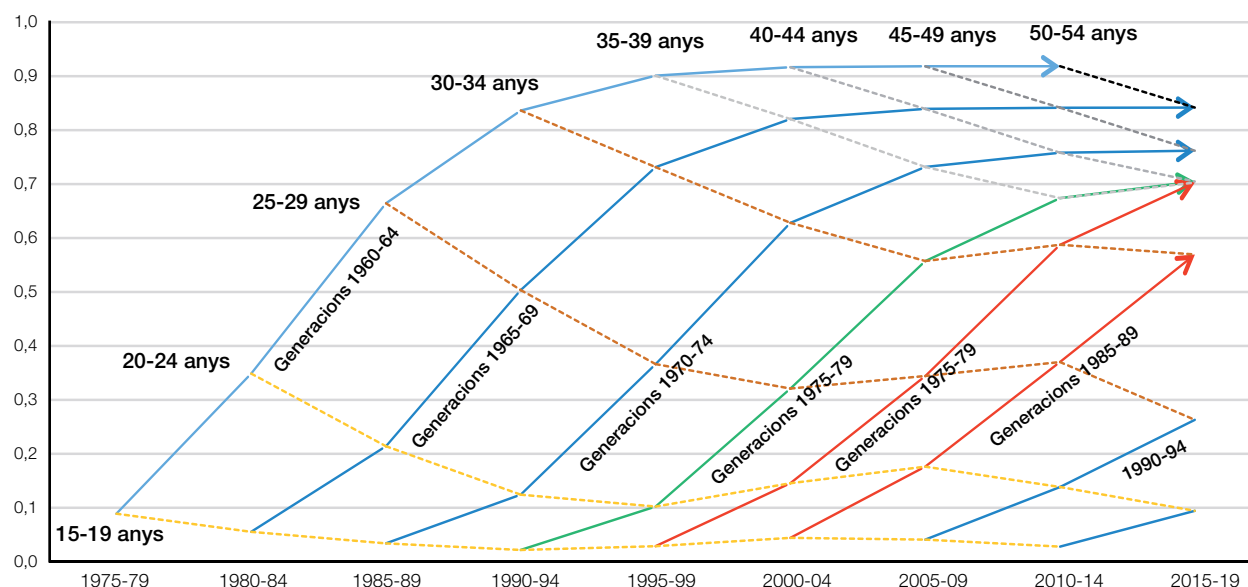
El Gràfic 3 dibuixa les pautes de primofecunditat femenina a Catalunya segons les tres dimensions temporals: període d'observació, grup d'edat i generacions involucrades. La interpretació és idèntica a la que hem presentat en l'apartat anterior. El màxim de primers naixements és òbviament 1, ja que es tracta d'un esdeveniment irrepitible. La primera pauta acumulada que tenim completa des dels 15-19 anys és per a les que van néixer el 1960-1964 (atès que el primer MNP és del 1975), que als 35-39 anys ja presentaven la trajectòria acabada en relació amb aquest fenomen, amb un indicador definitiu de 0,92 naixements

Gràfic 2. Mitjana d'edat en el moment de l'emancipació i percentatge de via no familiar de les generacions nascudes entre 1950 i 1999 per sexe, Catalunya

Font: elaboració pròpia a partir de l'EPA (INE).

Gràfic 3. Pautes de primofecunditat acumulada, generacions femenines nascudes entre 1960 i 1999, Catalunya

Font: elaboració pròpia a partir del MNP i recomptes de població (INE).

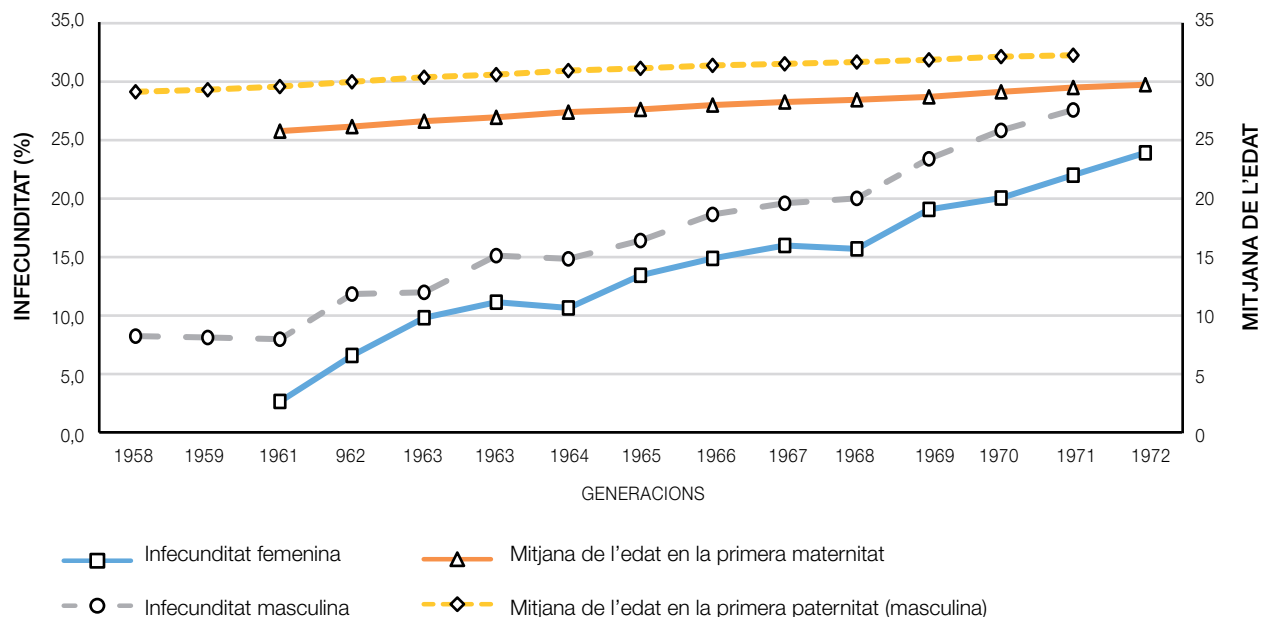
per dona o, complementàriament, una infecunditat de 0,08, és a dir, d'un 8%. Amb aquesta pauta calculem que van ser mares per primer cop com a mitjana als 26,6 anys. Cap de les generacions més joves tingueren una primofecunditat d'aquesta intensitat amb un calendari tan jove.

En efecte, podem apreciar com la intensitat final va caure i la pauta es va endarrerir amb rapidesa fins a tocar fons amb les generacions de 1975-1979, que registraren 0,70 primers naixements per dona amb una mitjana d'edat al moment de la maternitat de 30,1, és a dir, un 30% de les nascudes en aquest període no han esdevingut mares i les que sí que ho han estat han tingut el seu primogènit passats els 30 anys. A tall d'exemple de l'endarreriment en el calendari, comprovem que mentre que la meitat de les components de les generacions de 1960-1964 havien tingut si més no una criatura als 25-29 anys, entre les nascudes el 1975-1979 només havien estat mares a aquesta edat 1 de cada 3. En definitiva, entre les nascudes a les dècades dels seixanta i setanta, la infecunditat va créixer 22 punts percentuals i la primera maternitat es va endarrerir 2,5 anys. Aquesta evolució cal qualificar-la de ràpida i substancial, on el fet de no tenir descendència va camí de convertir-se en una realitat per a 1 de cada 3 individus a Catalunya.

Tanmateix, la recuperació econòmica de finals del segle xx va propiciar una tímida alça de la fecunditat, com es pot apreciar en les pautes de les cohorts nascudes a la dècada del 1980, però la crisi del 2008 va truncar aquesta petita revifalla —a la qual van contribuir les mares immigrades, si bé de manera limitada: 0,11 dècimes el 2018—. Aquesta recuperació poc farà elevar els indicadors d'intensitat del fenomen, encara que mostren un calendari lleugerament més jove. Com hem vist, aquest reviscolament fou precedit per un rejueniment de l'emancipació del jovent, cosa que demostraria que la biografia demogràfica va concatenada. Però també demostra que aquesta està fortament vinculada al context econòmic, fet que assenyala la flagrant absència de polítiques públiques, tant juvenils com familiars. L'experiència de la pandèmia de la COVID-19 no comportarà res de positiu en aquest sentit. De fet, podem comprovar, amb el tall que tenim per a la generació de 1995-1999, que comença de la mateixa manera que per a les nascudes 20 anys abans, i res fa pensar que no hagi de continuar igual, és a dir, registrant una de les fecunditats més reduïdes, tant en el temps particular com en l'espai global.

Els indicadors del Gràfic 4 resumeixen aquestes pautes per generacions singulars i per sexe, per a aquelles cohorts que

Gràfic 4. Infecunditat i mitjana de l'edat al moment del primer naixement, per sexes, en les generacions nascudes entre 1958 i 1972, Catalunya

Font: elaboració pròpia a partir del MNP i recomptes de població (INE).

hem pogut seguir des del principi i la primofecunditat de les quals podem donar per acabada, ja que mantenen els seus nivells acumulats. Cal tenir en compte que el primer naixement es registra en relació amb les mares i no els pares, i que hi ha naixements on no es constata cap pare (o segona mare) per al nouvingut. Amb aquestes anotacions podem veure que, per una banda, tenir un primer fill o filla sempre ha estat més present per a les dones que per als homes o, complementàriament, la infecunditat masculina sempre ha estat superior a la femenina i, per altra banda, que l'edat en el moment de la primera paternitat sempre ha estat més tardana que la de la primera maternitat, tot i que les edats s'han anat aproximant, passant de 3,8 per a les generacions més antigues a 2,8 per a les més joves.

En general, la infecunditat ha crescut de manera pràcticament lineal per a les generacions observades, ja que mentre que va afectar un 3% de les nascudes el 1960 i un 8% dels homes de la mateixa generació, les cohorts de principis del 1970 no seran mares en un 24% i no seran pares en un 28%. Complementàriament, l'edat mitjana de les mares primerenques s'ha elevat dels 25,8 anys de la generació de 1960 als 29,7 anys de la nascuda el 1972, mentre que per als pares de la mateixa condició ha passat dels 29,3 anys als 32,3 anys.

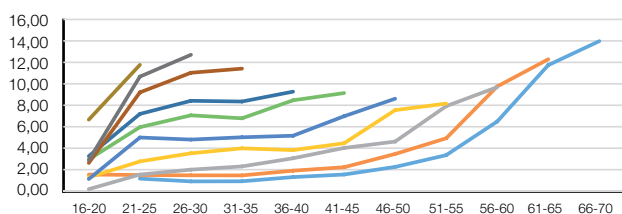
Tot i que el pronòstic és reservat, no resulta gaire agosarat si, a partir de les pautes inicials que acabem de presentar i del context socioeconòmic que s'espera a curt termini per al jovent, pronostiquem que l'increment de la infecunditat i l'endarreriment del calendari té encara un llarg recorregut, que portarà les generacions més contemporànies a Catalunya a no tenir criatures en un 30% i a traspassar el llindar dels 30 anys en el cas de les dones i dels 32 en els homes, per a qui tingui al menys una criatura. Tot dependrà de la profunditat de la depressió econòmica a la qual ens veiem abocats, ja que les polítiques públiques que podrien pal·liar la situació ni es veuen a venir, ni, francament, se les espera.

Tipus de llar familiar per generacions

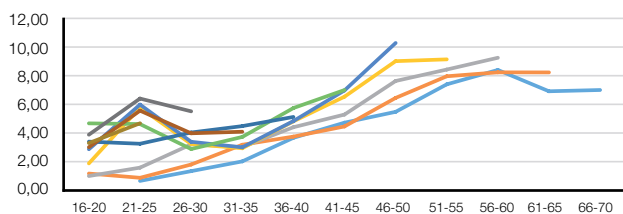
En aquest darrer apartat veurem els tipus de llar —unipersonal, multipersonal sense nucli familiar, parella sense fills, parella amb fills i monoparentals— en què han viscut les diverses generacions dels 16 als 70 anys. El que podem observar principalment és l'efecte directe de l'allargament de la joventut i del conseqüent endarreriment en la formació de parella i la maternitat, sobre els tipus familiars, així com l'augment dels divorcis (reflectit en l'evolució de la monoparentalitat), però indirectament també es deixarà sentir tant l'impacte de les mi-

Gràfic 5. Tipus de llar per edats, grups quinquennals entre els 16 i els 70 anys on viuen les diferents generacions nascudes entre 1950 i 1999, Catalunya

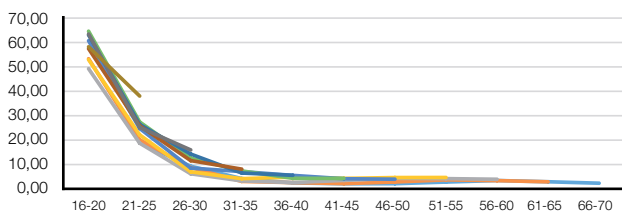
UNIPERSONAL

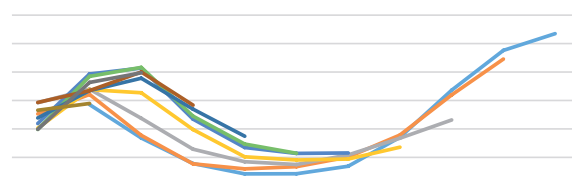
PARE O MARE MONOPARENTAL

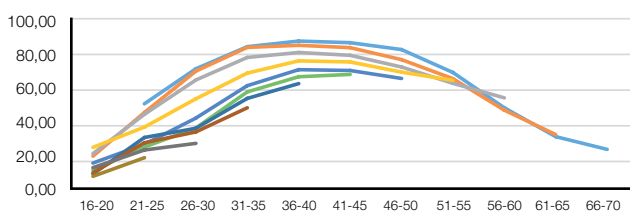
MULTIPERSONAL NO FAMILIAR

PARELLA SENSE FILLS/ES

PARE O MARE AMB FILLS/ES

— 1950-54 — 1955-59 — 1960-64 — 1965-69 — 1970-74
— 1975-79 — 1980-84 — 1985-89 — 1990-94 — 1995-99

Font: elaboració pròpia, a partir població de l'EPA (INE).

gracions (gairebé la tercera part de les persones de generacions nascudes a partir de 1985 en llars monoparentals eren nascudes a l'estranger), així com de l'allargament de l'esperança de vida (11% de les persones vivint en llars unipersonals tenien més de 56 anys). Tot i que s'han representat tots els grups generacionals quinquennals des del 1950 fins al 1999, per veure el context i la presumible evolució, ens centrarem en aquelles de les quals posseïm una trajectòria més complexa.

Així, malgrat l'endarreriment de l'emancipació, per generacions, es constata el creixement progressiu tot i que lent de les llars unipersonals amb la successió de les generacions, cosa que ens parla del cicle familiar: si les generacions més antigues observades, nascudes entre 1950 i 1969, es mantenen sempre en proporcions inferiors al 5% en les edats joves, i només comencen a augmentar aquest percentatge en la maduresa i la vellesa, les posteriors generacions no han fet sinó incrementar el pes de la població jove que viu en llars unipersonals, superi-

ors al 10% entre els 26 i 30 anys per a les generacions a partir de 1985. Per a les generacions més joves, l'augment de la proporció dels que viuen sols creix a totes les edats, en el que sembla una igualació de les llars unipersonals per a totes les edats a partir dels 20 anys. Aquesta evolució contrasta amb el descens progressiu de les parelles amb i sense fills.

L'endarreriment de l'edat d'emancipació queda palès en el retard del grup modal de les parelles sense fills, fins als 26-30 anys, a les generacions nascudes a partir de 1975 amb un 40% dels joves en aquesta situació, per cedir després el lideratge a les parelles amb fills. A partir dels 31-35 anys, en canvi, el pes progressiu que les parelles sense fills guanya en les generacions més recents es deu fonamentalment a la infecunditat, com a mínim fins als 45-50 anys. Tot i que les parelles amb fills segueixen essent el tipus de llar més important durant la joventut i maduresa, el que es constata generació rere generació és la seva progressiva pèrdua de pes: del 88,4% entre les persones

entre 36 i 40 anys en la generació de 1950-1954 passa al 62,8% entre les nascudes entre 1980 i 1984, proporció per damunt de les generacions més properes si jutgem per la tendència. L'augment de la monoparentalitat, i el de les llars unipersonals, seria la conseqüència d'aquesta davallada. També aquí, entre les parelles més joves, la proporció de nascuts a l'estranger s'incrementa, així entre els 26 i 30 anys el percentatge de nascuts a l'estranger en les generacions nascudes a partir de 1975 supera la tercera part de les parelles amb fills. Malgrat aquesta realitat, en la monoparentalitat després d'un progressiu creixement que arriba al màxim per a la generació de 1970-1974 als 46-50 anys amb poc més del 10%, sembla que la tendència de les generacions més joves és reduir aquest pes. És clar que aquí estem observant els dos sexes junts, i que és, de fet, una situació feminitzada.

Finalment, les llars sense nucli segueixen essent una realitat gairebé només circumscrita a les edats més joves per a totes les generacions, segurament associada a les llars d'estudiants, i, en les darreres generacions, als primers estadis de les migracions.

Conclusions

Les generacions de la darrera meitat del segle xx han estat protagonistes de les transformacions familiars a Catalunya, especialment la dels *babyboomers*, que és la que palesa aquests canvis més clarament en relació amb l'estructura de les llars. El detonant, si ens referim a la formació de la família, ha estat el cicle econòmic. Ja que, com hem vist, la conjuntura econòmica marca l'endarreriment de l'edat de l'emancipació de les generacions i el de la maternitat inicial. La intensitat cada cop més gran dels cicles negatius no arriba a compensar la tímida recuperació que es va donar des de finals del segle xx fins a la recessió del 2008.

Les tipologies de llar s'han fet més complexes, o, més ben dit, han anat guanyant pes les llars no formades per parelles amb o sense fills. A aquesta creixent complexitat hi han contribuït altres factors de llarga durada, com l'envelliment de la població, o també de conjunturals, com les migracions. Malgrat que les parelles amb i sense fills segueixen essent el tipus de llar més representat en totes les generacions i agrupen més de la meitat de la població en edat madura, han anat endarrerint el seu calendari a mesura que, primer, s'ajornava l'emancipació i, més tard, l'edat de la maternitat, però també a mesura que creixia la infecunditat. Aquest endarreriment tindrà

també conseqüències en el cicle de vida familiar de cada individu: els anys viscuts amb la pròpia parella s'escurcen, i, per a una part creixent i significativa de la població, la vida conjugal amb fills —abans gairebé universal— desapareix de l'horitzó vital. La desinstitucionalització de la família, és a dir, la substitució del matrimoni per la cohabitació, no arriba a compensar aquest descens. Com tampoc la creixent migració —en general, amb pautes d'emancipació i de fecunditat més primerenques— no és capaç de fer variar aquesta progressió.

Les perspectives de futur, atesa la tendència de les generacions més recents, no són gaire favorables a una recuperació, i l'experiència de la pandèmia encara les en fa menys. De fet, aquesta ha estroncat un nou cicle migratori que s'havia iniciat a partir del 2014, i a hores d'ara és difícil calibrar-ne les repercussions econòmiques. Encara pitjor si ens referim a les repercussions sobre les expectatives de les generacions més joves, en les quals els horitzons distòpics experimentats pesen com una llosa sobre els projectes reproductius, tot i que el confinament hagi revaloritzat la família com a estructura refugi.

Referències bibliogràfiques

- Becker, G. (1991).** *A Teatrise on the Family*. Harvard: Harvard University Press.
- Inglehart, R. (1977).** *The Silent Revolution, Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Lesthaeghe, R. (1991).** *The Second Demographic Transition in Western Countries, an interpretation*. Bruxelles: Princeton University Library.
- Roussel, L. (1989).** *La famille incertaine*. Paris: Odile Jacob.
- Esping-Andersen, G. i Billari, F. (2015).** "Re-theorizing Family Demographics", *Population and Development Review*, vol. 41, núm. 1, p. 1-31.
- Van De Kaa, D. J. (1987).** "Europe's Second Demographic Transition": *Population bulletin*, vol. 42, núm. 1, març de 1987.

LA SITUACIÓ LABORAL DELS JOVES EN ELS ÚLTIMS 25 ANYS

Aitor Lacuesta
Banc d'Espanya

L'article mostra com les generacions nascudes entre finals dels 1970 i mitjan anys 1990 han sortit força mal parades de la pandèmia de la COVID-19. El boom immobiliari viscut entre 1995 i 2007 va reduir el capital humà d'aquells nascuts entre 1976 i 1995, ja que molts van preferir incorporar-se a feines de poca qualificació. Diferents factors com la dualitat, l'escàs ventall de polítiques dedicades a reduir perturbacions negatives del jovent o les dificultats en el mercat de lloguer han incrementat les dificultats produïdes per les dues crisis viscudes en els últims anys. Addicionalment, les noves generacions de joves, nascudes entre 2002 i 2014, requeriran un esforç per millorar la seva formació, afectada negativament com a conseqüència de la pandèmia en un context de major precarietat laboral estructural.

Introducció

Després de la pandèmia de la COVID-19, molts organismes internacionals han mostrat preocupació per la situació econòmica dels joves. Aquesta preocupació està justificada, en primer lloc, pel fet que aquest col·lectiu ja mostrava una certa debilitat després de la gran crisi financera. En segon lloc, la pandèmia ha afectat de manera considerable les possibilitats

econòmiques del jovent. Finalment, hi ha consens en el fet que una perturbació negativa al principi de la carrera laboral afecta de manera considerable les possibilitats econòmiques individuals a llarg termini.

L'article revisa aquests arguments en tres períodes: la gran crisi financera (2008-2014), la recuperació (2014-2019) i la COVID-19 (del març de 2020 en endavant). El treball resumeix una sèrie d'articles publicats per l'autor i per altres membres de la Direcció General d'Economia del Banc d'Espanya sobre el tema amb el valor afegit d'organitzar idees que estaven disperses i complementar-les en cada àmbit amb alguna evidència addicional per poder arribar a unes conclusions ordenades de política econòmica.

En particular, sobre la decisió de participació i formació dels joves en aquests anys, l'article beu, principalment, de Lacuesta *et al.* (2020), on s'analitza com el boom immobiliari de 1995-2007 va incrementar els salaris relatius esperats dels joves en feines que requerien poca formació i, com a conseqüència d'això, van reduir la durada dels seus estudis. Aquest article no és l'únic que mostra canvis en les oportunitats laborals de la po-

blació poc formada que han afectat el seu nivell educatiu. També ho han fet Abramitzky i Lavy (2014) i Aparicio (2016), si bé és dels pocs on es veu clarament que la reducció va afectar el nombre de titulats universitaris. La gran crisi financera va fer que els joves milloressin en aquest aspecte. Així, les generacions nascudes més enllà de 1995 ja haurien recuperat les tendències del passat en termes de formació (Banc d'Espanya, 2019). En aquest article afegim una breu discussió que caracteritza el tipus de carrera universitària que els joves han escollit al llarg dels últims anys.

L'impacte de la gran crisi financera sobre les rendes dels joves es veu de manera clara a Puente i Regil (2020). Espanya no és l'únic país on això succeeix (Banerji et al., 2014). En aquest article, a més de revisar aquests desenvolupaments, es farà un zoom en les diferents polítiques que són a l'abast dels joves per minorar els efectes de la pertorbació i serà evident el seu caràcter limitat. D'aquesta manera, no és estrany que Anghel et al. (2019) hagin trobat que molts joves busquen l'assegurament a la llar paterna, cosa que afectarà, per tant, altres decisions amb implicacions a llarg termini com l'estalvi, la compra d'habitatge o la formació d'una família.

La recuperació econòmica a partir de 2014 va portar una recuperació parcial de les rendes dels joves, atès que es va intensificar una de les tendències que ja era evident en els últims anys: l'increment de la precarietat de les relacions laborals. Això es documenta a Puente i Regil (2020), on es veu que la durada de les relacions laborals temporals es va fent més curta i el treball a temps parcial augmenta de manera exponencial. Aquest fet tampoc és particular de l'economia espanyola i també s'ha vist en altres països (World Bank, 2019). En aquest article s'intenta fer una pinzellada sobre quins són els col·lectius i sectors més afectats per aquests fenòmens. El que està clar és que els joves no han recuperat el nivell d'ingressos precrisi i, per tant, les seves decisions d'estalvi s'han vist compromeses. Molts han seguit a casa dels pares i, com a molt, han pogut marxar llogant un pis. Això es documenta a Banc d'Espanya (2019b) amb els resultats de l'enquesta financera de les famílies. L'augment de la demanda de lloguer en un mercat molt estret ha fet que augmentessin els preus considerablement, afegint malestar a la població (López-Rodríguez i Matea, 2019).

Finalment, en reacció a la pandèmia, molts governs han impedit l'activitat en determinades ocupacions que requerien el contacte físic amb clients i altres treballadors. Inclús després de les

“La recuperació econòmica a partir de 2014 va portar una recuperació parcial de les rendes dels joves, atès que es va intensificar la precarietat de les relacions laborals”

mesures de confinament, la demanda d'alguns productes que requerien contacte personal no s'ha recuperat. Això ha afectat especialment el turisme, la restauració i l'oci, sectors on els joves estan molt sobrerrepresentats (Anghel, Regil i Lacuesta; 2020). A més, els joves, en general, han tingut un menor accés al teletreball (Anghel, Cozzolino i Lacuesta; 2020). Això també ha passat en altres economies, com ho il·lustren, per exemple, Mongey et al. (2020) per als Estats Units o Bell et al. (2020) per al Regne Unit, d'entre altres. En aquest apartat es farà un resum de les polítiques que s'han implementat com a reacció a la pandèmia per mantenir les rendes dels col·lectius vulnerables i, si bé s'han ampliat respecte a la gran crisi financera, de nou, algunes mesures no estaven pensades per protegir els joves. Finalment, la crisi sanitària ha pogut afectar les oportunitats educatives d'aquells nascuts entre 2002 i 2014, cosa que podria incrementar la seva debilitat en el futur.

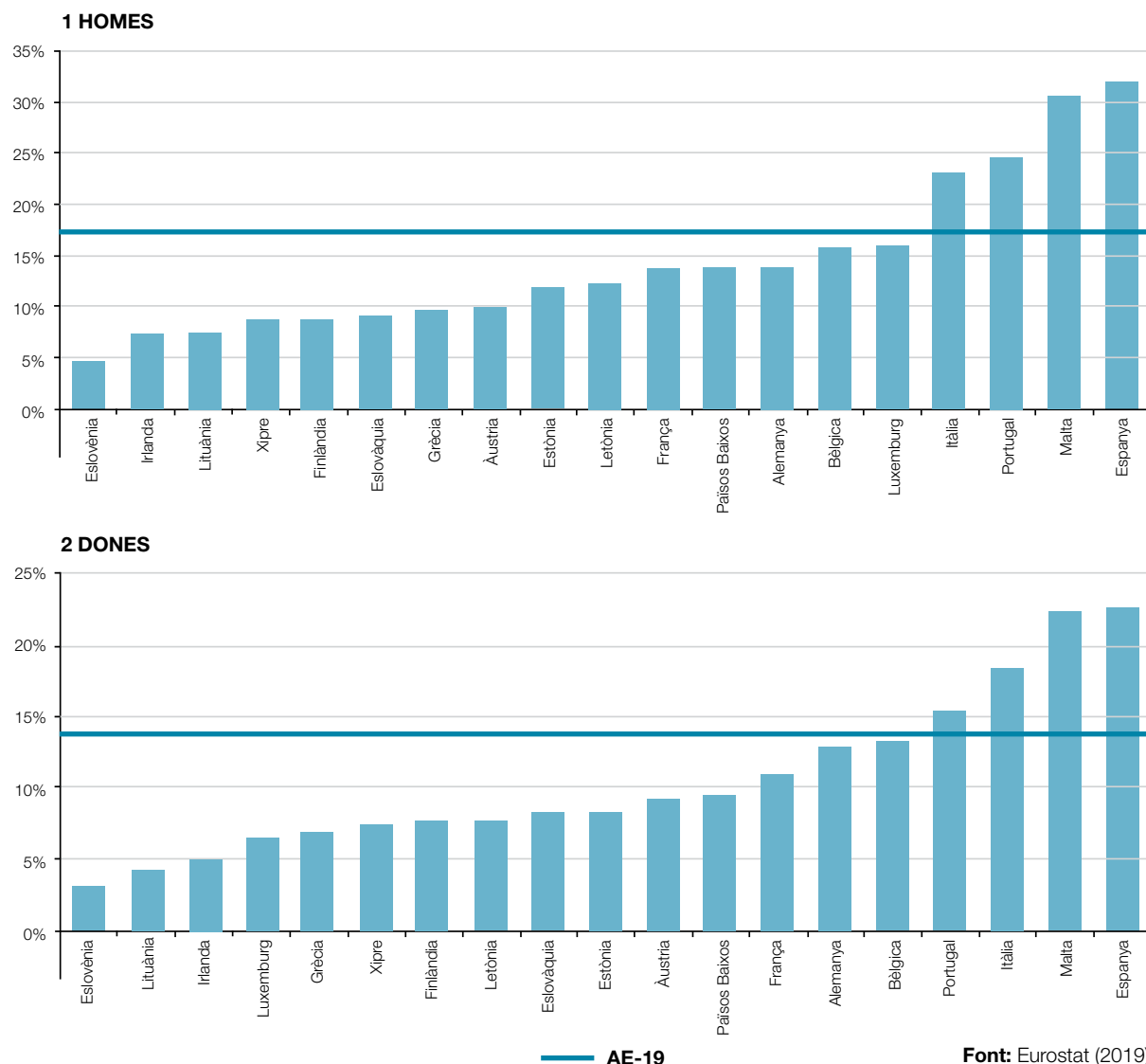
Amb tot el que s'ha après, en la discussió de l'últim apartat s'intentaran llistar algunes mesures de política econòmica que semblen més adients per millorar les condicions laborals dels joves en termes conjunturals i estructurals.

El nivell formatiu dels joves en els últims 25 anys

El percentatge de joves espanyols entre 25 i 29 anys que no han acabat cap nivell postobligatori és el més elevat dels països que conformen l'àrea de l'euro. Com es mostra en el Gràfic 1, el 32% dels homes entre aquestes edats havien abandonat el sistema educatiu formal després de completar, com a màxim, l'educació secundària obligatòria, lluny del 17% de la mitjana dels països de l'àrea de l'euro. Aquesta realitat és una mica menys dramàtica per a les dones joves espanyoles, amb un 23%, si bé també són lluny dels percentatges de les seves contraparts europees (14%).

En part, aquest fet reflecteix una estructura productiva particular on les oportunitats laborals per als treballadors de poca qualifica-

Gràfic 1. Percentatge de població de 25-29 anys per nivell educatiu (2019)

ció són abundants des de molt joves¹. Així, per exemple, el boom del sector immobiliari, protagonista de l'expansió entre 1995 i 2007, va augmentar considerablement els llocs de treball i els sous relatius dels treballadors de formació limitada, cosa que va repercutir en una disminució del nivell educatiu de la població. El

1 Referències d'aquest fet es poden trobar a Aparicio, A. (2016). "Returns to Education and Educational Outcomes: the Case of the Spanish Housing Boom", *Journal of Human Capital*, vol. 10(2): 235-265, o Lacuesta, A., Puente, S. i Villanueva E. (2020). "The Schooling Response to a Sustained Increase in Low-Skill Wages: Evidence from Spain 1989-2009", *Serie de pròxima publicació*.

Gràfic 2, extret de Lacuesta *et al.* (2020), posa de manifest que les generacions que van entrar a treballar amb antelació al boom immobiliari registraven millores contínues de formació. Aquest creixement es va aturar dràsticament a partir del col·lectiu nascut el 1976 i va començar un estancament, o fins i tot una reversió, de capital humà generació rere generació fins al 1990. Les generacions nascudes entre aquests dos anys haurien acabat el procés d'ensenyament obligatori entre el 1993 i el 2007, anys de grans oportunitats laborals en la construcció i on els salaris eren elevats independentment del nivell de formació. Curiosament, Lacuesta *et al.* (2020) mostren que aquesta aturada va reduir

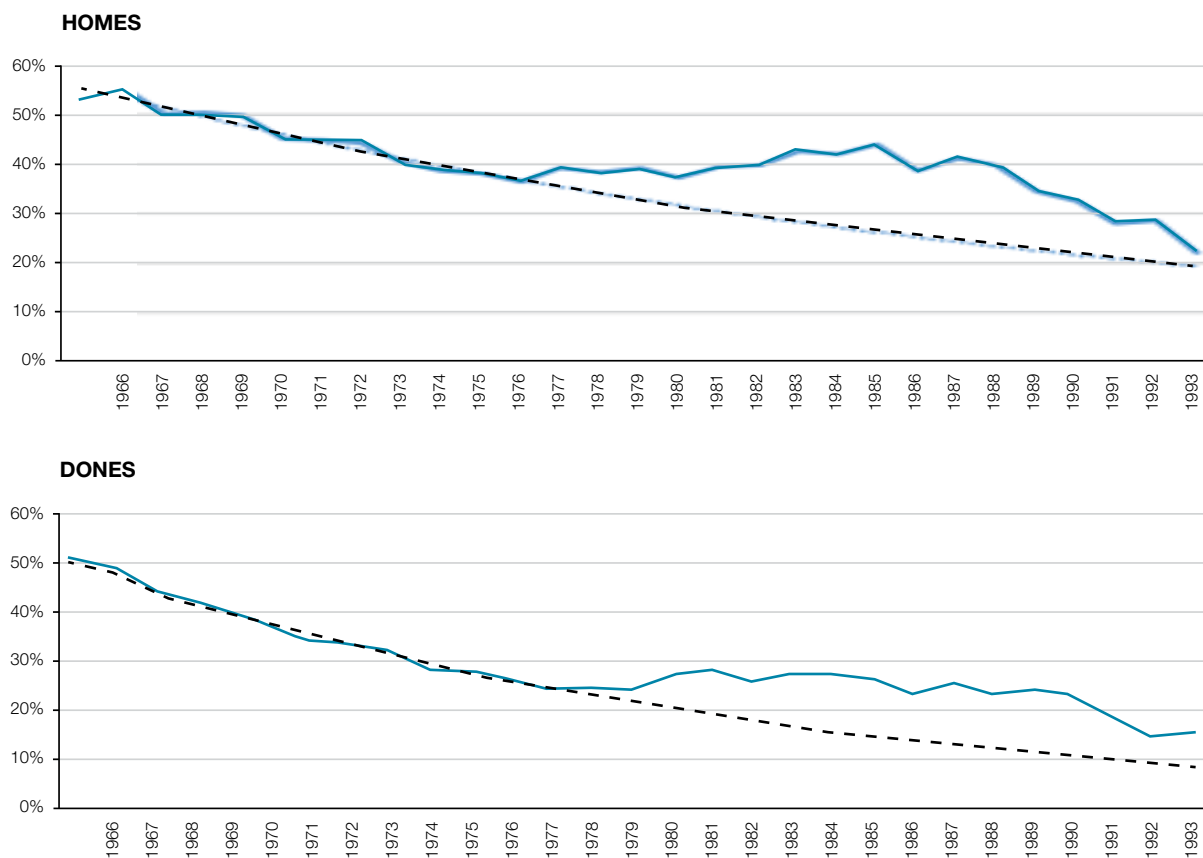
principalment el nombre de joves que haurien accedit a la universitat o a estudis de formació professional de tercer grau. Els autors mostren que ni el batxillerat ni la formació professional de grau mitjà són opcions importants per als joves espanyols en comparació amb el que escullen altres joves en altres sistemes. Per contra, si bé el percentatge de joves que no supera cap grau postobligatori és molt elevat en comparativa internacional, el nombre de persones que acaben un grau d'educació terciària també ho és. Així, el percentatge d'homes i dones entre 25 i 29 anys que acaben un grau terciari és d'un 43% i un 54%, respectivament, per un 35% i un 45% en l'àrea de l'euro.

En qualsevol cas, el 2007 va començar la gran crisi financera i les generacions nascudes a partir de 1990 no van tenir cap altre remei que continuar estudiant, ja que no hi havia tantes oportuni-

“Les generacions que van entrar a treballar amb antelació al boom immobiliari registraven millores contínues de formació. Aquest creixement es va aturar a partir dels nascuts el 1976”

tats laborals. D'aquesta manera, els joves han anat restablint la millora educativa que s'havia perdut amb el boom immobiliari, i les generacions nascudes a partir de 1995 haurien recuperat els percentatges que sortien de mantenir les tendències d'abans d'aquell fet.

Gràfic 2. Percentatge de ciutadans espanyols de 25 anys, com a molt, amb una titulació obligatòria, per any de naixement

Font: Lacuesta, Puente i Villanueva (2020) amb dades de l'enquesta de població activa (INE), anys 1992-2018.

Les ciències socials acumulen el percentatge més gran de graduats en titulacions terciàries amb un 30%, si bé s'han reduït en els últims anys de recuperació

El gran nombre de persones que cursen educació terciària en cap cas és garantia que la universitat espanyola sigui un èxit en termes de formació. Concretament, l'estructura polaritzada, amb un gran nombre de joves que abandona el sistema abans d'obtenir el títol de batxillerat o de formació professional mitjana i un gran nombre de joves que aconsegueixen acreditar estudis terciaris, hauria de generar una dispersió molt gran en les qualificacions dels tests acadèmics de proves estandarditzades a escala internacional tipus PIAAC (OCDE). Com es veu en el Gràfic 3, si bé els joves de 25 i 29 anys presenten un percentatge elevat de persones a la cua baixa de la distribució de notes, no sembla que hi hagi un percentatge especialment elevat a la cua alta. Això podria indicar que, a més, la qualitat de l'educació terciària no és especialment elevada.²

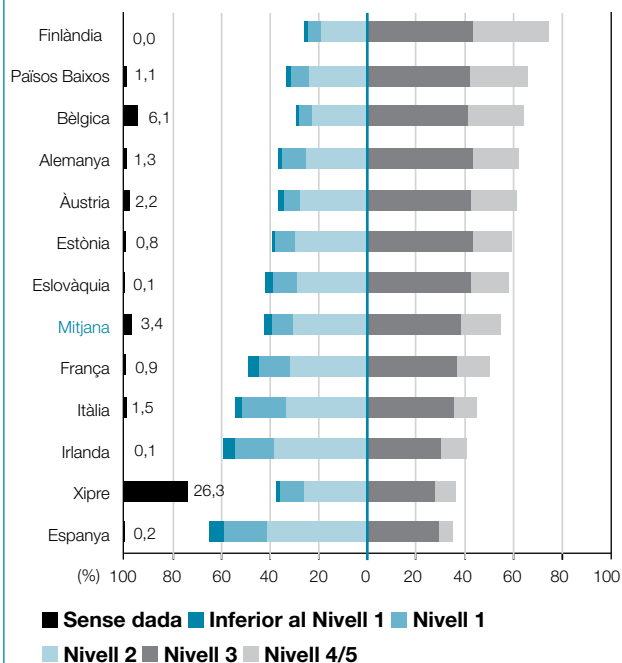
Si fem un zoom al tipus de titulacions que estudien els joves universitaris, segons l'enquesta de població activa de l'INE, les ciències socials acumulen el percentatge més gran de graduats en titulacions terciàries amb un 30%, si bé s'han reduït en els últims anys de recuperació. En els anys de la gran crisi financera també es va reduir el percentatge de graduats en títols relacionats amb la indústria i la construcció, i l'agricultura, sectors que presentaven en aquells moments un nivell d'atur elevat. D'altra banda, han augmentat principalment els graduats en educació i serveis de salut, fins a arribar a suposar un 27% dels graduats. En general aquestes graduacions tenen una reduïda taxa d'atur i presenten una relativa estabilitat, ja que estan més relacionades amb el sector públic (més de la meitat dels graduats en aquestes carreres acaba treballant per al sector públic).

Independentment del grau estudiat, la qualitat de sistema universitari sembla millorable a la llum dels resultats d'alguns ràn-

² Els resultats del sistema educatiu espanyol obligatori en exàmens estandarditzats tipus PISA són mediocres en comparació amb altres països de l'àrea de l'euro, així doncs, és possible que també l'educació obligatòria requereixi canvis per millorar la seva qualitat. Per a una anàlisi en aquest sentit, es pot consultar OCDE (2017). "OECD Economic Surveys: Spain" OECD Publishing. París.

Gràfic 3. Competència matemàtica d'adults de 25 a 29 anys als països de l'àrea euro

Percentatge d'adults entre 25 i 29 anys amb puntuacions en cada nivell de competència

Font: OCDE (PIAAC, 2013)

Nota: els països estan ordenats en ordre descendent pels nivells 3 i 4/5

quings a escala mundial. Així, per exemple, en l'anomenat Academic Ranking of World Universities (ARWU), que es construeix a partir de variables que mesuren la qualitat i la quantitat de producció científica, Espanya no compta amb cap universitat entre les 100 primeres a escala global i únicament 7 centres se situen entre les 400 primeres posicions. En comparació, França, Alemanya i el Regne Unit presenten 19, 27 i 34 universitats entre les 400 primeres, respectivament³. Part d'aquest diferencial es pot deure a la reducció de despesa en educació terciària per estudiant, que està lluny de la mitjana de la despesa en els països de la UE23. Concretament, aquesta despesa es va situar el 2016 en 12.614 dòlars per alumne, pels 15.863 a la UE23. En països com França, Alemanya o el Regne Unit, aquesta despesa supera els 16.000 dòlars per alumne⁴. Igual d'important que la despesa, l'OCDE indica que es podria millorar la qualitat

³ <http://www.shanghairanking.com/ARWU2019.html>

⁴ OCDE (2019a). "Education at a glance", OECD Publishing, París.

“*La qualitat del sistema universitari sembla millorable. En l'Academic Ranking of World Universities (ARWU), Espanya no compta amb cap universitat entre les 100 primeres a escala global*”

del sistema universitari espanyol millorant els sistemes de selecció de personal docent i investigador, per exemple, mitjançant la vinculació del finançament de sistema amb objectius d'excel·lència⁵.

La gran crisi financera i els ingressos dels joves

Independentment de la qualificació, l'entrada al mercat de treball a Espanya es materialitza amb un contracte temporal. La principal diferència entre un contracte temporal i un contracte permanent és que amb el primer tipus de contracte l'empresari no ha d'acomiar la persona en el cas que ho requereixi, ja que el contracte s'extingeix automàticament i no cal renovació. A més, en el moment d'extinció, el cost que l'empresari assumeix és baix en comparació amb el cost d'acomiadament d'un treballador amb contracte permanent. Hi ha literatura que demostra que un sistema com aquest facilita l'entrada del jovent al mercat laboral atès que redueix la incertesa de l'empresari, però en general sol tenir conseqüències importants en almenys dos marges. El primer marge és que genera una distribució molt desigual dels costos d'ajusts entre treballadors davant de pertorbacions negatives. Així, quan vinguin mal dades, per un problema de baixos ingressos, l'empresari tendirà a deixar de renovar contractes abans de fer-se càrrec dels costos d'acomiar els treballadors permanents independentment de la seva productivitat relativa. El segon marge és que aquest sistema de contractes temporals permet relacions laborals més intermitents durant els primers anys de carrera, cosa que té efectes permanents en el potencial d'ingressos futurs. En particular, quan es comparen joves de característiques similars, que van poder accedir al mercat laboral espanyol just abans i després de la liberalització dels contractes temporals de 1984, s'aprecia que, gairebé 30 anys després,

els segons presenten un 7% menys d'ingressos laborals que els primers⁶.

Amb aquest context, és evident que la incorporació al mercat laboral dels joves durant la gran crisi financera va ser molt complicada, i és molt probable que aquesta experiència tingui efectes a llarg termini per a aquelles generacions. Una xifra és suficient per donar una idea de la magnitud del problema: la taxa d'atur dels joves entre 25 i 29 anys va augmentar del 8,96% el 2007 al 33,27% el 2013. Puente i Regil (2020) comparen la situació de diferents generacions a una mateixa edat observant tres fets interessants. En primer lloc, documenten el que ja s'ha dit, que és que les generacions més joves s'han enfrontat, efectivament, a un pitjor començament de les seves carreres durant els anys de la gran crisi financera.

El Gràfic 4 mostra que la renda laboral mitjana percebuda pels treballadors entre 20 i 30 anys de menor qualificació va caure des d'una mica més de 8.000 euros anuals per als nascuts el 1978, fins a uns 6.000 per als nascuts el 1987. En segon lloc, aquesta menor renda laboral es deu a una menor quantitat de temps treballat, i no a salaris més baixos, ja que la remuneració mitjana per hora no va experimentar gaire variació. En tercer lloc, l'anàlisi un cop es descompta l'efecte del cicle econòmic suggereix que la major part d'aquest empitjorament té un caràcter cíclic, de manera que és d'esperar que en el futur la situació de partida dels joves de generacions que han de venir torni a millorar. Això no vol dir que els efectes d'aquella entrada durant els anys de crisi sigui temporal. Al contrari, les generacions que acaben d'entrar patiran els efectes d'aquesta mala entrada durant tota la seva carrera laboral, perquè han sofert aturades durant els primers anys de la seva carrera laboral, que són els més importants per a acumular experiència⁷.

Els mecanismes d'assegurament disponibles per als joves amb vista a limitar els efectes de les pertorbacions cícliques són reduïts en comparació amb els accessibles per a altres col·lectius de més edat. En primer lloc, només té dret a cobrar una prescripció d'atur aquell que hagi cotitzat al menys 1 any, cosa que, atesa l'elevada rotació dels contractes temporals, en alguns casos és difícil de complir durant els primers anys de carrera.

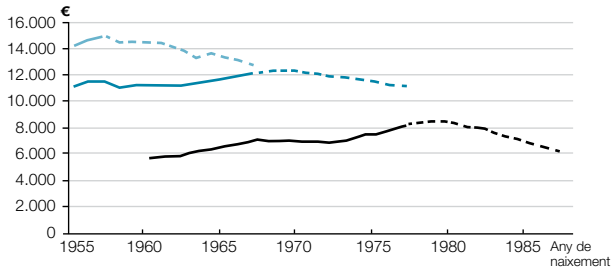
5 OCDE (2019b). "Education Policy Outlook: Spain", OECD Publishing, París.

6 García-Pérez, J.I., Marinescu, I. i Vall Castelló, J. (2020). "Can Fixed-term Contracts Put Low Skilled Youth on a Better Career Path? Evidence from Spain", *The Economic Journal*, doi:10.1111/eoj.12621.

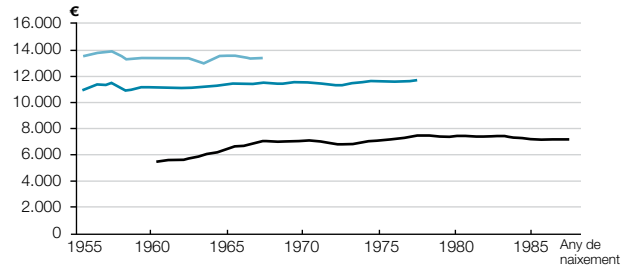
7 Jacobson, L., R. LaLonde, R. i Sullivan, D. (1993). "Earnings losses of displaced workers", *American Economic Review*, 83(4): 685-709.

Gràfic 4. Evolució de les rendes laborals en diferents etapes de la vida

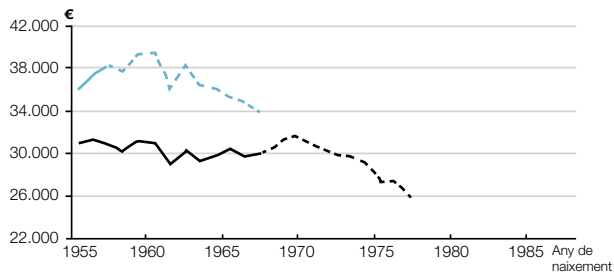
1 Rendes laborals en cada dècada per any de naixement (d), estudis baixos (b)

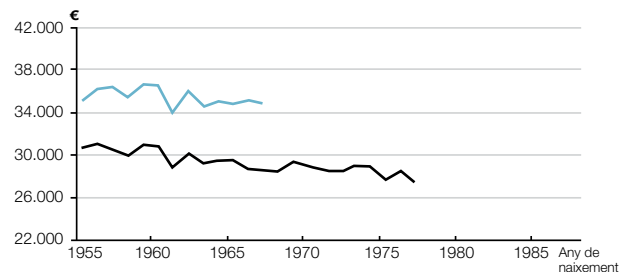
2 Rendes laborals ajustades de cicle per any de naixement (c)(d), estudis baixos (b)

3 Rendes laborals en cada dècada per any de naixement (d), estudis alts (b)

4 Rendes laborals ajustades de cicle per any de naixement (c)(d), estudis alts (b)

■ Entre 20 i 30 anys ■ Entre 30 i 40 anys ■ Entre 40 i 50 anys

Fonts: Puente i Regil (2020) amb dades de l'Asociación Española de Economía (AEE), Institut Nacional d'Estadística (INE), Ministeri de Treball, Migracions i Seguretat Social (MCVL), i Banc d'Espanya.

b. Estudis alts, si s'ha cotitzat al menys una vegada en els grups 1 i 2 de cotització abans de complir 31 anys.

c. Les dades ajustades de cicle són el resultat de restar a les dades originals els efectes de les variables cíclics que s'han estimat amb regressions —per separat— de les rendes laborals de sis grups de població sobre el creixement del PIB, la taxa d'atur i l'indicador de recessió, segons l'AEE (1995). Els sis grups s'han definit en funció del nivell d'estudis (alts, baixos, segons la nota b) i per grup d'edat: 20-29 anys, 30-39 anys i 40-49 anys (en el cas d'estudis alts, el grup més jove comença als 25).

d. Mitjana de les rendes laborals anuals —en dades originals o ajustades de cicle— de la dècada esmentada a la llegenda de cada generació en termes reals. Només homes. En el cas de les dades originals, les línies discontinües indiquen que aquelles dades estan afectades per, almenys, un any del període de la crisi de 2008-2013.

Així mateix, la quantia de la prestació d'atur depèn del salari dels quatre últims mesos, de manera que la prestació dels joves és menor que la de persones de més edat i experiència. També, la seva durada depèn dels anys cotitzats, de manera que, de nou, el jove cobrarà aquesta prestació durant menys temps. Finalment, una vegada que s'esgota, el subsidi d'atur està condicionat a l'edat i a la situació familiar, amb la qual cosa, en general, qualifiquen aturats més grans, mentre que els joves no són elegibles.

No obstant això, hi hauria motius per justificar una major cobertura a través de transferències per als joves, ja que solen presen-

tar més dificultats per mantenir el seu consum després d'una caiguda dels ingressos inesperada en haver tingut menys temps per estalviar. A més, en principi no hauria d'existir un risc que els joves redueixin el seu esforç per buscar feina pel fet d'estar cobrant una prestació, ja que hi ha molts incentius per trobar feina a aquesta edat i guanyar, així, experiència laboral⁸.

⁸ Una referència en aquest sentit es pot trobar a Michelacci, C. i Ruffo, H. (2014). "Optimal life cycle unemployment insurance", *American Economic Review*, 105 (2):816-859.

De manera similar, l'actual sistema d'indemnització per acomiadament a Espanya creix amb l'edat de manera més que proporcional. Això es deu al fet que la quantia d'indemnització es calcula tenint en compte no només el temps que fa que algú treballa a l'empresa, sinó també els ingressos salarials de l'últim any treballat, magnitud que va creixent amb l'edat. En aquest cas, el comportament creixent dels costos d'acomiadament es podria justificar pel fet que una persona gran que perd una feina ha invertit més en la relació laboral⁹. No obstant això, no sembla justificat que aquestes diferències creixin de manera més que proporcional, més encara quan aquestes inversions específiques se solen realitzar durant els primers anys a l'empresa. Per exemple, un treballador amb menys de dos anys d'antiguitat que cobri la mitjana de l'observat a la Mostra Contínua de Vides Laborals del Ministeri de Seguretat Social rebria poc més de 100 euros quan s'extingís el seu contracte temporal. Entre 2 i 5 anys, amb un contracte indefinit, la indemnització mitjana seria inferior a 5.000 euros, i per a algú amb el doble d'antiguitat es triplica a 15.000 euros, per a, fins i tot, passar a més de 40.000 euros per a algú amb més de 10 anys.

Aquest escàs accés a mecanismes d'assegurança de les rendes dels joves va provocar canvis en la composició de les unitats de convivència, com es mostra a Anghel et al. (2019). En particular, es va produir un retard en l'emancipació dels joves i una tornada a la casa dels pares en el cas d'haver-ne marxat, trencant la tendència prèvia a un avançament en l'edat en què es deixava la casa familiar. Aquest fet té conseqüències importants, com es veurà més endavant, en la manera d'estalviar dels joves i en la seva fertilitat.

La recuperació parcial dels ingressos dels joves després de 2014

A partir de 2014, la situació laboral dels joves va millorar, però ho va fer d'una manera parcial en comparació amb la recuperació d'altres grups demogràfics, tot i que la taxa d'atur va baixar més de 10 pp fins a arribar al 18,98% de mitjana el 2019. Concretament, segons l'enquesta de condicions de vida (gràfic 5), la renda dels joves menors de 35 anys estava encara el 2018 un 20% per sota del seu nivell de 2007, mentre que la majoria de col·lectius d'edats més avançades ja havien assolit el nivell precisi. L'explicació principal a aquest fenomen ve de

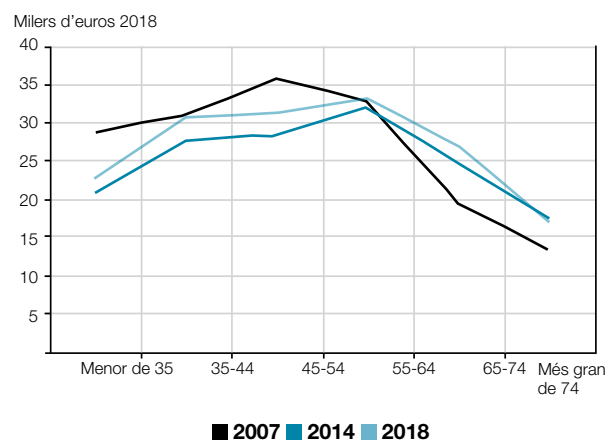
⁹ Una referència d'aquest argument seria Blanchard, O. i Tirole J. (2003). "Redesigning the Employment Protection System", *De Economist*, vol. 152:1-20.

A partir de 2014, la situació laboral dels joves va millorar, però ho va fer d'una manera parcial en comparació amb la recuperació d'altres grups demogràfics

la mà d'un increment en la precarietat laboral d'aquest col·lectiu en els últims anys.

Al llarg de les últimes generacions, la taxa de temporalitat —mesurada a una mateixa edat— ha experimentat lleugers retrocessos, cosa que té el seu reflex en el fet que les generacions més recents han aconseguit obtenir el seu primer contracte indefinit a edats més primerenques. Però, d'altra banda, entre els que segueixen amb contractes temporals, la rotació ha estat més gran. Per exemple, el 2005 la durada dels contractes temporals per a treballadors de menor qualificació era d'entre quatre i cinc mesos, depenent de l'edat. Aquesta durada es va anant reduint amb el pas dels anys, fins a arribar a l'entorn dels tres mesos el 2017. Addicionalment, la taxa de parcialitat ha

Gràfic 5. Renda mitjana de les llars per edat del cap de família (a)

Font: Institut Nacional d'Estadística (ECV)

a. La renda de la llar és la renda bruta en euros de 2018 i correspon a l'any anterior de l'enquesta.

“L'Enquesta Financera de les Famílies 2017 mostra que en el període de recuperació molts joves han seguit optant per viure a casa dels pares”

experimentat recentment un fort augment. Ambdós fenòmens semblen tenir un caràcter estructural.

Per aprofundir una mica més en els factors que hi podria haver darrere d'aquesta més elevada rotació, el Quadre 1 intenta situar la més curta duració dels contractes temporals dels joves menors de 35 anys en algun col·lectiu en particular. Analitzant les xifres que es presenten en el quadre¹⁰, es pot veure que la reducció de la durada de contractes temporals és generalitzada, però, segons la Mostra Contínua de Vides Laborals, afecta lleugerament més els homes amb estudis baixos que treballen en empreses petites. Per sectors, sembla afectar més les empreses de serveis que les de manufactures i construcció. S'ha apuntat que canvis tecnològics com la digitalització de certs processos de producció podrien trobar-se darrere d'aquest augment de la informalitat. Treballs futurs hauran d'aprofundir en aquest tipus d'explicacions.

Aquesta millora parcial de la renda ha tingut conseqüències importants en l'escassa acumulació de riquesa d'aquest col·lectiu des de 2014. En particular, l'Enquesta Financera de les Famílies 2017 mostra que en el període de recuperació molts joves han seguit optant per viure a casa dels pares. A més a més, els que van decidir emancipar-se no van tenir cap altra opció que fer-ho en un pis de lloguer perquè no podien accedir a comprar un habitatge en propietat. En concret, entre 2014 i 2017, el percentatge de llars propietàries d'habitatge principal amb un cap de família menor de 35 anys es va reduir 8 pp fins al 41,3%¹¹. Com es mostra en un document de la Direcció General

¹⁰ Vegeu el requadre 4.3 “Las rentas del trabajo y la posición financiera de los trabajadores más afectados por el Covid-19” dins de Banc d'Espanya (2020) *Informe Anual 2019* o en l'article analític del Banc d'Espanya de pròxima publicació “La situación financiera de los trabajadores afectados por la pandemia”.

¹¹ Banc d'Espanya (2019). “Encuesta financiera de las familias (EFF) 2017: Métodos, resultados y cambios desde 2014”, *Boletín Económico* 4/2019.

Quadre 1. Durada esperada dels contractes dels treballadors temporals menors de 35 anys (mesos)

	2005	2008	2011	2014	2018
Total menors de 35 anys	4,5	4,0	3,7	3,4	3,2
Gènere					
Home	4,9	4,1	3,8	3,4	3,2
Dona	4,0	3,8	3,6	3,3	3,1
Tipus de jornada					
Jornada completa	4,8	4,2	3,7	3,5	3,4
Jornada parcial	3,8	3,5	3,6	3,2	2,9
Grup de cotització					
Grups 7 a 12	4,4	3,7	3,5	3,1	2,9
Grups 2 a 6	4,7	4,5	4,2	3,9	3,6
Grups 1 i 2	6,7	6,5	5,8	5,8	6,0
Mida de l'empresa					
Menys de 50 treballadors	5,1	4,1	3,9	3,4	3,2
50-249 treballadors	4,3	3,9	3,6	3,5	3,4
250 i més treballadors	3,3	3,7	3,3	3,1	2,9

Font: Seguretat Social.

a. Elaboració pròpia a partir de les dades de la MCVL.

b. Per obtenir la durada mitjana es calcula la probabilitat mitjana d'extinció del contracte per cada possible mes d'antiguitat. Aquestes probabilitats es calculen per separat per cada any i grup considerat, i es combinen per obtenir l'esperança matemàtica de la durada. Assalariats del règim general, sector privat ambdós gèneres.

d'Economia i Estadística del Banc d'Espanya¹², l'augment de demanda de lloguer no només ha estat conseqüència de l'escassa recuperació de la renda d'aquest col·lectiu sinó també de l'establiment d'uns criteris i condicions creditícies més prudents de les entitats creditores. Així, es va reduir tant la durada del préstec com la ràtio entre l'import del préstec i el valor de l'immoble, que va caure des d'un nivell aproximat del 100% fins al 80%. Aquesta actitud més prudent en part ve motivada per l'experiència de la crisi, en part pels canvis obligats per la nova regulació financera.

En qualsevol cas, aquest augment de demanda no va ser seguit amb igual intensitat per un increment de l'oferta, cosa que va fer, entre altres factors, que el preu del lloguer s'incrementés de manera considerable i es reduís el poder de compra dels joves en la recuperació, agreujant la pobresa d'aquest col·lectiu.

¹² Direcció General d'Economia i Estadística del Banc d'Espanya (2020). “El mercado de la vivienda en España entre 2014 y 2019”, *Documentos Ocasionales* núm. 2013, Banc d'Espanya.

La situació durant el confinament

Si bé encara trigarem a tenir dades que corroborin l'efecte d'aquesta crisi sanitària en la renda, la riquesa o el consum de determinats col·lectius, tot apunta que en els mesos en què els governs han pres mesures de confinament per evitar els contagis de la COVID-19 s'han agreujat algunes situacions de vulnerabilitat dels joves. En particular, hi ha evidència internacional que indica que les rendes laborals que s'han vist més afectades pel confinament han estat les de les dones, joves o col·lectius amb baix nivell educatiu¹³. Això és així perquè el confinament afectaria més aquells treballadors que requereixen presència física per realitzar les seves tasques i aquells que treballen en ocupacions amb nivells de contacte entre persones més elevats. Espanya no és aliena a aquesta caracterització, ja que tant dones com joves i col·lectius de poca formació semblen tenir menys possibilitats de realitzar potencialment la seva feina a domicili¹⁴. Així mateix, entre la població ocupada en els sectors més afectats pel distanciament social hi ha una proporció més grans dels mateixos col·lectius¹⁵.

La pèrdua de renda d'aquesta crisi és més preocupant en la mesura en què els individus més afectats viuen en llars amb baixos nivells d'estalvis disponibles, com s'ha esmentat en els últims paràgrafs de la secció anterior. Per tant, no disposaran de fons amb els quals sostenir la seva despesa si han de fer front a una pèrdua d'ocupació, fet que comportarà una reducció més gran del consum.

13 Vegeu Mongey, S., Pílosoph, L. i Weinberg, A. (2020). "Which workers bear the burden of social distancing policies?", NBER working paper No. 27085 per als Estats Units; per als Països Baixos, vegeu Von Gaudacker, H.M., Holler, R., Janys, L., Siflinger, B. i Zimpelmann, C. (2020). "Labor supply in the early stages of the COVID-19 pandemic: empirical evidence on hours, home office, and expectations", IZA DP No. 13158; per a Alemanya, vegeu Alipour, J.V., O. Falck, O. i Schuller, S. (2020). "Germany's capacities to work from home", IZA DP No. 13152, i per al Regne Unit, Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M. i Rauh, C. (2020). "Inequality in the impact of the coronavirus shock: evidence from real time surveys", IZA DP No. 13183 i Bell, B., Bloom, N., Blundell, J. i i Pistaferri, L. (2020). "Prepare for Large Wage Cuts if you are Younger", VoxEU blog.

14 Anghel, B., Cozzolino, M. i Lacuesta, A. (2020). "El teletrabajo en España", Artículo Analítico Banco de España, 2/2020; Palomino, J.C., Rodríguez, J.G. i Sebastián, R. (2020). "Teletrabajo en España, ¿estamos preparados para el distanciamiento?", blog *Nada es gratis* i Peiró i Soler (2020). "El impulso al teletrabajo durante el COVID-19 y los retos que plantea", IVIE, Informe Covid19: IVIE Express No.11.

15 Vegeu Anghel, B., Lacuesta, A. i Regil, A.V. (2020). "Transferibilidad de habilidades de los trabajadores en los sectores potencialmente afectados tras el Covid-19", Artículo Analítico Banco de España 2/2020.

La família ha actuat encara més que fa uns anys com a mecanisme d'assegurament. Això és així perquè els sectors socials donen feina a molts treballadors joves que encara no s'han emancipat

En aquesta ocasió i en comparació amb la gran crisi financera entre 2008 i 2013, diversos mecanismes d'assegurament han pogut tenir un paper més important per atenuar aquesta pertorbació. En primer lloc, la família ha actuat encara més que fa uns anys com a mecanisme d'assegurament. Això és així perquè els sectors socials donen feina a molts treballadors joves que encara no s'han emancipat. El 2008, la renda que provenia de la feina d'un de cada dos treballadors en la construcció —el sector més afectat per aquella crisi— constituïa el suport principal de la llar (almenys el 50% de la renda de la llar). No obstant això, en aquesta recessió, tan sols un terç de les rendes provinents d'un treballador afectat directament representa l'ingrés principal, de manera que és possible que la llar disposi de més rendes per mitigar la pertorbació.

D'altra banda, el govern ha ampliat de manera molt considerable la xarxa de protecció per impedir que les rendes es vegin afectades pel confinament. Per assegurar el manteniment temporal de l'ocupació i les rendes dels treballadors afectats, diversos països han facilitat sistemes de reducció o suspensió del seu contracte laboral reconeixent el dret a prestació pública de treballadors que fins i tot no havien acumulat suficients drets. Aquest és el cas dels expedients de regulació temporal d'ocupació (ERTO) a Espanya.

Així mateix, a Espanya, s'ha facilitat l'accés a la prestació per cessament d'activitat dels autònoms. També s'han creat subsidis d'atur per a treballadors temporals que hagin extingit el seu contracte i per a treballadors de la llar. Finalment, també s'ha creat un salari mínim vital per donar cobertura a les llars que estiguin en extrema pobresa. Aquestes mesures han cobert més d'un 20% de la població activa, segons informació proporcionada pel Ministeri de la Seguretat Social. Tot i així, com veurem en la secció següent, és possible que hi hagi joves que no estiguin coberts per totes aquestes mesures, cosa que pot requerir més ajustos al llarg del pròxim any.

“És possible que el confinament
hagi afectat la seva motivació
i els seus coneixements, ja que
l'educació online no és
un substitut perfecte de
l'educació presencial”

A més llarg termini, és molt possible que la pandèmia hagi perjudicat les possibilitats de formació del jovent, principalment per a aquells que actualment estan cursant primària i secundària. Els nascuts després del 2000, en principi es trobaven en una situació on havien recuperat la tendència de millora educativa que havien perdut les generacions anteriors, però és molt possible que la crisi hagi afectat el seu rendiment acadèmic o algun dels aprenentatges d'habilitats no cognitives que es duen a terme a l'escola. En particular, si bé el tancament d'escoles ha estat una eina important per aturar els contagis, és possible que el confinament hagi afectat la seva motivació i els seus coneixements, ja que l'educació *online* no és un substitut perfecte de l'educació presencial. Hi ha evidència internacional que indica que reduccions d'un any de temps escolar (180 dies) comporten reduccions del rendiment acadèmic mesurat en exàmens estandaritzats. Aquest efecte s'associa sobretot amb els estudiants amb un entorn socioeconòmic més desfavorit. Les pèrdues d'aprenentatge acumulades al llarg dels estius, per exemple, expliquen la major part de la diferència en rendiment acadèmic entre alumnes de classes baixa i mitjana al final de l'educació primària, i poden tenir conseqüències a llarg termini, incloent-hi l'assistència a la universitat. A més, l'educació a distància no ha arribat d'igual manera a tots els estrats de la societat, cosa que ha generat, possiblement, grans desigualtats¹⁶.

16 Sobre l'efecte d'un any menys d'educació sobre els resultats en exàmens estandaritzats, vegeu Carlsson, M., Dahl, G., Öckert, B. i Rooth, D-O (2015). “*The effect of schooling on cognitive skills*”, *Review of Economics and Statistics*, vol. 97(3), p. 533-547. L'efecte de les vacances escolars es discuteix a Cooper, H., Nye, B., Charlton, K., Lindsay, J. i Greathouse, S. (1996). “*The Effects of Summer Vacation on Achievement Test Scores: A Narrative and Meta-Analytic Review*”, *Review of Educational Research*, a Alexander (2001). “*Culture and pedagogy: International comparisons in primary education*.” Oxford: Blackwell. I, finalment, Alexander, K., Entwisle, D. i Olson, L.S. (2007). “*Lasting consequences of the summer learning gap*.” *American Sociological Review*, vol. 72, p. 167-180.

Discussió

En definitiva, el boom immobiliari va provocar que un conjunt de generacions (els nascuts entre finals dels 1970 i mitjan 1990) reduís el nivell de capital humà que hauria tingut si no haguessin vist incrementades les oportunitats laborals en el segment de poca formació. A aquesta debilitat estructural se li afegeix el fet d'haver patit dues crisis en els primers anys de carrera laboral, cosa que els va afectar especialment pel fet de tenir contractes temporals, no poder teletreballar o estar en sectors vulnerables a les mesures de confinament. Aquests aspectes fan que els joves actuals en el mercat laboral (entre 25 i 39 anys) hagin sortit de la pandèmia amb una situació de gran debilitat.

En aquest context, és important garantir les seves rendes mentre duri la pandèmia. Tot i disposar de la possibilitat dels ERTO, tot apunta que, en general, no s'ha aconseguit mantenir una bona part de llocs de treball dels joves que tenien contracte temporal, ja que ha estat un dels col·lectius més afectats per la destrucció de treball i sobretot per la reducció de la creació de treball. D'aquesta manera, la seva renda quedaria garantida només amb la prestació d'atur existent i els subsidis creats recentment: subsidi per l'extinció de contractes temporals i renda mínima garantida. És necessari avaluar en quina mesura les noves ajudes cobriran tot el col·lectiu durant el temps que sigui necessari. En particular, el subsidi d'atur a contractes temporals exclou els contractes de menor vigència a dos mesos, i en aquests moments només se'n pot ser beneficiar una sola vegada durant un mes. Hem de tenir en compte que un contracte temporal que ha expirat en aquests moments té un desavantatge clau respecte a un treballador suspès en ERTO, ja que el segon té unes bonificacions a la contractació en el cas de ser readmès de les quals no es beneficia el primer. En el cas de la renda mínima, s'ha donat preferència a les famílies monoparentals, de manera que les unitats de convivència familiars de tres persones adultes (on entrarien els joves que ja són al mercat laboral) quedarien desprotegides excepte que tinguin una situació de vulnerabilitat molt gran.

Per la banda de les despeses, seria important garantir un increment de l'oferta en el mercat de lloguer, atès que aquesta generació s'ha trobat amb grans dificultats per poder comprar un habitatge de propietat i els preus del mercat de lloguer han augmentat de manera exponencial en els principals centres urbans. Les polítiques que semblen més efectives són aquelles que incrementen de manera estable l'oferta d'habitatge de lloguer a disposició dels col·lectius més vulnerables. Aquest tipus

de polítiques se solen instrumentar a través d'una combinació d'estímul al sector privat perquè aquest faciliti un increment progressiu i sostingut de l'oferta i la provisió pública d'habitatge de lloguer. L'evidència internacional mostra que els controls de preus solen ser efectius en el curt termini, però poden acabar deprimint encara més l'oferta a més llarg termini¹⁷.

També durant els pròxims mesos serà important dedicar recursos a reforçar l'educació que s'ha pogut perdre durant la pandèmia per a les generacions nascudes durant el segle XXI amb programes de suport educatiu d'estiu i durant el curs 2020-2021, principalment a primària i secundària¹⁸.

Finalment, serà important aprofundir en les polítiques actives d'orientació i formació individualitzada. És necessari que es dotin adequadament els serveis públics de treball estatals i regionals, tant en termes de personal com amb eines estadístiques necessàries per poder identificar les habilitats requerides per les empreses en determinades localitzacions i, així, definir les necessitats formatives dels joves aturats. Igualment caldrà adequar el sistema de formació professional perquè pugui oferir aquesta formació d'una manera adequada.

L'experiència d'aquestes generacions en els últims anys identifica també algunes polítiques que s'haurien de modificar o avaluar a llarg termini per evitar que els joves del futur acabin patint una situació de vulnerabilitat semblant a l'actual. En concret, hi ha tres mesures importants que s'haurien de tenir en compte per assolir una estratègia integral que millori les possibilitats econòmiques del jovent: la primera és acabar amb la dualitat del mercat laboral que penalitza de manera molt evident el jovent reduint les discontinuïtats actuals de costos d'acomodament entre formes contractuals. La segona és millorar el sistema educatiu en totes les seves branques. Algunes propostes en aquest sentit les ha donat l'OCDE en els seus informes: per

17 Per a una discussió de les alternatives es pot veure López-Rodríguez, D. i Ll. Matea (2020). "La intervención pública en el mercado del alquiler de vivienda: una revisión de la experiencia internacional", *Documentos Ocasionales*, n.º 2002, Banc d'Espanya.

18 Hi ha programes de suport que semblen tenir efectes, com ara el Programa de Orientación y Apoyo (PROA), que obtenen resultats positius de l'acompanyament extraescolar dels alumnes per part de monitors més grans o professors del centre durant unes quantes hores a la setmana. Manzanares A. i Ulla-Diez S. (2012). "La evaluación estatal del Plan de Refuerzo, Orientación y Apoyo (proa). Análisis tras seis años de evaluación continuada", *Revista de Educacion*. Número extraordinari: p. 89-116.

Hi ha tres mesures importants que s'haurien de tenir en compte per assolir una estratègia integral que millori les possibilitats econòmiques del jovent

exemple, proposa una millora de la formació contínua dels professors i el currículum de l'educació obligatòria reduint el contingut i donant més importància a certs continguts creatius i menys memorístics, una millora addicional del sistema de formació professional adaptant-lo a les bones pràctiques internacionals i creant clústers de petites empreses, i, en l'àmbit universitari, proposa una millora de la selecció de personal docent i investigador, i vinculant el finançament del sistema a objectius d'excel·lència¹⁹. Finalment, la tercera mesura que s'hauria de tenir en compte en l'estratègia és l'avaluació de l'ingrés mínim vital per assegurar que és una eina adequada i eficient per garantir unes rendes suficients als joves en un context de més inestabilitat laboral en termes d'elegibilitat i impeding que entrin en trames de pobresa.

Referències bibliogràfiques

- Abramitzky, R. i Lavy, V.** (2014). "Responsive is Investment in Schooling to Changes in Redistributive Policies and in Returns", *Econometrica*, vol. 82(4):1241-1272.
- Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M. i Rauh, C.** (2020). "Inequality in the impact of the coronavirus shock: evidence from real time surveys", IZA DP No. 13183.
- Alexander, K., Entwistle, D. i Olson, L.S.** (2007). "Lasting consequences of the summer learning gap." *American Sociological Review*, vol.72:167-180.
- Alipour, J.V., O. Falck i Schuller, S.** (2020). "Germany's capacities to work from home", IZA DP No. 13152.
- Anghel, B., Basso, H., Bover, O., Casado, J.M., Hospido, L., Izquierdo, M., Kataryniuk, I., Lacuesta, A., Montero, J.M. i Vozmediano, E.** (2018). "Income, consumption and wealth inequality in Spain", *Series*, vol. 9(4): 351-387.
- Anghel B, M. Cozzolino i Lacuesta, A.** (2020). "El teletrabajo en España", *Artículo Analítico Banco de España*, 2/2020.
- Anghel, B., Lacuesta, A. i Regil, A.V.** (2020). "Transferibilidad de habilidades de los trabajadores en los sectores potencialmente afectados tras el Covid-19", *Artículo Analítico Banco de España* 2/2020.
- Aparicio, A.** (2016). "Returns to Education and Educational Outcomes: the Case of the Spanish Housing Boom", *Journal of Human Capital*, vol. 10(2):235-265.

19 OCDE (2019b). "Education Policy Outlook: Spain", OECD Publishing, París.

Banco de España (2019). "Encuesta financiera de las familias (EFF) 2017: Métodos, resultados y cambios desde 2014", *Boletín Económico* 4/2019.

Banerji, A., Saksonovs, S., Lin, H. i Blavy, R. (2014). "Youth unemployment in Advanced economies in Europe: searching for solutions", *IMF Discussion note* 14/11.

Bell B., Bloom, N., Blundell, J. i Pistaferri, L. (2020). "Prepare for Large Wage Cuts if you are Younger", *VoxEU* blog.

Blanchard, O. i Tirole, J. (2003). "Redesigning the Employment Protection System", *De Economist*, vol. 152: 1-20.

Carlsson, M., Dahl, G., Öckert, B. i Rooth, D-O. (2015). "The effect of schooling on cognitive skills", *Review of Economics and Statistics*, vol. 97(3):533-547.

Cooper, H., Nye, B., Charlton, K., Lindsay, J. i Greathouse, S. (1996). "The Effects of Summer Vacation on Achievement Test Scores: A Narrative and Meta-Analytic Review", *Review of Educational Research*, a Alexander (2001). *Culture and pedagogy: International comparisons in primary education*. Oxford: Blackwell.

Alexander, K., Entwisle, D. i Olson, L-S. (2007). "Lasting consequences of the summer learning gap", *American Sociological Review*, vol. 72(2):167-180.

Dirección General de Economía y Estadística del Banco de España (2020). "El mercado de la vivienda en España entre 2014 y 2019", *Documentos Ocasionales* núm. 2013, Banco de España.

García-Pérez, J.I., Marinescu, I. i Vall Castelló, J. (2020). "Can Fixed-term Contracts Put Low Skilled Youth on a Better Career Path? Evidence from Spain", *The Economic Journal*, doi:10.1111/eoj.12621.

Jacobson, L., LaLonde, R. i Sullivan, D. (1993). "Earnings losses of displaced workers", *American Economic Review*, 83(4): 685-709.

Lacuesta, A., Puente, S. i Villanueva, E. (2020). "The Schooling Response to a Sustained Increase in Low-Skill Wages: Evidence from Spain 1989-2009", *Series*, article de pròxima publicació.

López-Rodríguez, D., i Matea, LL. (2020). "La intervención pública en el mercado del alquiler de vivienda: una revisión de la experiencia internacional", *Documentos Ocasionales*, n. 2002, Banco de España.

Manzanares, A. i Ulla-Diez, S. (2012). "La evaluación estatal del Plan de Refuerzo, Orientación y Apoyo (proa). Análisis tras seis años de evaluación continuada", *Revista de Educación*. Número extraordinari: 89-116.

Michelacci, C. i Ruffo, H. (2014). "Optimal Life Cycle Unemployment Insurance", *American Economic Review*, 105 (2): 816-859.

Mongey, S., Pilossoph, L. i Weinberg, A. (2020). "Which workers bear the burden of social distancing policies?", *NBER working paper* No. 27085.

OCDE (2017). "OECD Economic Surveys: Spain", *OECD Publishing*. París.

OCDE (2019a). "Education at a glance", *OECD Publishing*. París.

OCDE (2019b). "Education Policy Outlook: Spain", *OECD Publishing*, París.

Palomino, J.C., Rodríguez, J.G. i Sebastián, R. (2020), "Teletrabajo en España, ¿estamos preparados para el distanciamiento?", blog *Nada es gratis*.

Peiró, J.M. i Soler, A. (2020). "El impulso al teletrabajo durante el COVID-19 y los retos que plantea", *IVIE, Informe Covid19: IVIE Express* No.11.

Puente S. i Regil, A. (2020). "Tendencias laborales intergeneracionales en España en las últimas décadas", *Artículo Analítico* Banco de España 2/2020.

Von Gaudacker, H.M., Holler, R., Janys, L., Siflinger, B. i Zimpelmann, C. (2020). "Labor supply in the early stages of the COVID-19 pandemic: empirical evidence on hours, home office, and expectations", *IZA DP* No. 13158.

World Bank (2019). "World development report: The changing nature of work" *The World Bank press*.

LA SITUACIÓ ECONÒMICA DE LA INFÀNCIA A ESPANYA I LA CRISI DE LA COVID-19

Libertad González

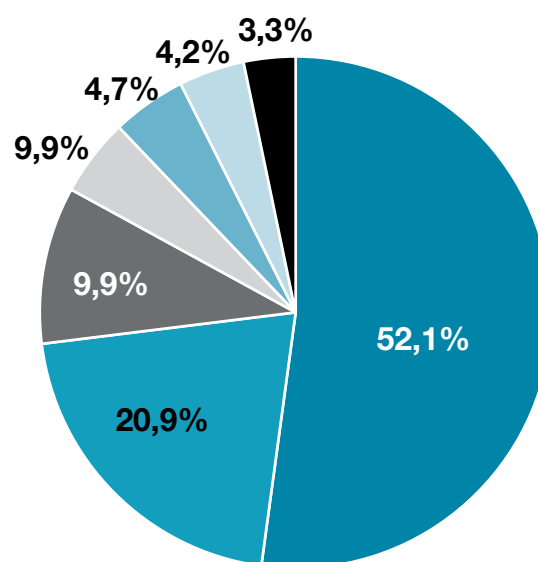
Universitat Pompeu Fabra i Barcelona GSE

En aquest article estudio els efectes a curt termini de la crisi de la COVID-19 sobre la situació econòmica dels infants. Espanya es va veure molt afectada per la primera onada de la pandèmia i va travessar un dur confinament nacional, que va durar des del 14 de març fins al 21 de juny de 2020. Utilitzo dades de l'Enquesta de Població Activa i segueixo una estratègia de "diferències en diferències". Analitzo el canvi en la situació de pares i mares en el mercat laboral entre el primer i el segon trimestre de 2020, utilitzant el 2019 com a any de control. Trobo un augment significatiu en la fracció d'infants que viuen en llars en què cap dels pares no té feina. Documento que aproximadament el 10% de les mares i pares es van veure afectats per EERTO durant el segon trimestre de 2020, mentre que aproximadament el 4% de les mares i el 2% dels pares van perdre la seva feina. També trobo que els infants que viuen amb pares de nivell educatiu alt pràcticament no es van veure afectats en termes de l'ocupació dels pares, mentre que els nens que viuen amb una mare soltera o amb pares immigrants o de baix nivell de formació van patir efectes negatius importants.

1. Introducció

En aquest article estudio la situació econòmica dels infants a Espanya i els efectes a curt termini de la crisi de la COVID-19. El 2019 residien a Espanya 7,4 milions de nens i nenes menors de 16 anys (INE). Segons l'Enquesta de Població Activa (EPA, 2n trimestre de 2019), el 52% dels infants vivia en una llar biparental on els dos pares tenien sengles ocupacions, i el 10% residia en una llar monoparental en què la mare treballava. El 25%

Figura 1. Situació de convivència dels infants, Espanya 2019

- Llar biparental, tots dos treballen
- Llar biparental, el pare treballa
- Mare soltera que treballa
- Mare soltera sense feina
- Llar biparental, cap dels dos treballa
- Llar biparental, la mare treballa
- Una altra situació

“Aquest article contribueix a documentar els efectes a curt termini de la pandèmia de la COVID-19 sobre la situació laboral i el benestar familiar en diferents països”

dels infants vivia amb el seu pare i la seva mare, però només un dels progenitors treballava. Gairebé el 10% dels infants vivien, bé amb pare i mare aturats, bé amb una mare soltera sense feina, és a dir, en una situació econòmica precària, sense cap progenitor amb feina a la llar (vegeu la Figura 1).

El 2020, Espanya s'ha vist molt afectada per la primera onada de la pandèmia i l'estat d'alarma que va durar des del 14 de març fins al 21 de juny de 2020. La crisi ha afectat el mercat de treball, amb un augment en la taxa d'atur i en el nombre de treballadors en situació d'expedient de regulació temporal d'ocupació (ERTO). En aquest treball intento analitzar, amb les dades disponibles fins ara, l'impacte de la crisi sobre la situació econòmica de les llars amb infants, a curt termini. Amb aquest objectiu, utilitzo dades de l'Enquesta de Població Activa i segueixo una estratègia de diferències en diferències per analitzar el canvi en la situació laboral de pares i mares entre el primer i el segon trimestre de 2020, utilitzant el 2019 com a any de control.

Els resultats mostren un augment significatiu en la fracció d'infants menors de 16 anys que viuen en llars on cap dels pares no té feina. Documento que, aproximadament, el 10% de les mares i els pares es van veure afectats per un ERTO, mentre que aproximadament el 4% de les mares i el 2% dels pares van perdre la seva feina. També trobo que els infants que viuen amb pare i mare amb nivell educatiu alt pràcticament no es van veure afectats en termes de l'ocupació dels pares, mentre que els nens que viuen amb una mare soltera o amb pares immigrants o amb baix nivell educatiu van experimentar efectes negatius importants.

Aquest article contribueix a una literatura molt recent que ha estat provant de documentar els efectes a curt termini de la pandèmia de la COVID-19 sobre la situació laboral i el benestar familiar en diferents països. Alon i col. (2020) utilitzen dades anteriors a la crisi per discutir el seu impacte potencial sobre

la igualtat de gènere en el mercat laboral (als EUA). Adams-Prassl et al. (2020) han estudiat els efectes a curt termini en el mercat laboral per a Alemanya, els Estats Units i el Regne Unit, i Von Gaudecker et al. (2020) per a Holanda, entre d'altres. Del Boca et al. (2020) estudien els efectes sobre el mercat laboral per a les dones a Itàlia, mentre que Hupkau i Victoria (2020) i Hupkau i Petrongolo (2020) se centren en la desigualtat de gènere en el mercat laboral a Espanya i el Regne Unit, respectivament.

Respecte a altres aspectes de la vida i el benestar familiar, Adams-Prassl et al. (2020) i Etheridge i Spantig (2020) documenten els efectes sobre la salut mental als Estats Units i el Regne Unit, mentre que Farré et al. (2020) i Biroli et al. (2020) analitzen l'ús del temps dins de les famílies a Espanya, Itàlia, el Regne Unit i el Regne Unit. Sevilla i Smith (2020) estudien el temps destinat a la cura dels infants al Regne Unit, i Fuchs-Schündeln et al. (2020) i Ma et al. (2020) analitzen l'impacte del tancament d'escoles sobre l'oferta laboral dels pares a Alemanya i la Xina.

La meua contribució a aquesta literatura recent consisteix a utilitzar microdades d'alta qualitat sobre el mercat de treball i una estratègia simple de diferències en diferències per entendre els efectes a curt termini de la pandèmia sobre la situació econòmica de les llars amb infants (a Espanya).

La resta de l'article s'organitzen de la manera següent. La secció 2 descriu l'entorn institucional, amb atenció a les dates del confinament a Espanya la primavera de 2020. La secció 3 presenta l'estratègia empírica, mentre que la secció 4 descriu les dades. La secció 5 presenta els resultats, i la secció 6 clou l'article.

2. Entorn institucional

La primera onada de la COVID-19 va copejar Espanya amb força, fet que va conduir a un dels confinaments més estrictes d'Europa. El 9 de març, el govern va anunciar que a partir del dimecres 11 es cancel·larien les classes de tots els nivells educatius a la Comunitat de Madrid, mesura que afectaria més d'1,5 milions d'estudiants. El dijous 12 de març es va estendre el tancament d'escoles a tot Espanya. El 14 de març es va anunciar que, a partir de les 24 hores, Espanya entraria en "estat d'alarma". L'estat d'alarma va implicar un confinament a escala nacional, i es van prohibir totes les sortides que no fossin absolutament necessàries. Es va ordenar als

residents que romanguessin a casa excepte per comprar aliments o medicines, anar a treballar, anar a l'hospital, o altres emergències.

Si bé es permetia treballar fora de la llar, als qui podien se'ls demanava que treballessin des de casa, i les restriccions també obligaven al tancament temporal de botigues i negocis no essencials. El 17 de març, el govern espanyol va anunciar un paquet de suport d'aproximadament el 20% del PIB, que incloïa mesures per ajudar els treballadors i les empreses afectats pel tancament. Aquest paquet incloïa la simplificació dels procediments per a l'acomiadament temporal (coneguts com ERTO).

El 28 de març, només dues setmanes després que s'anunciés l'estat d'alarma, el govern espanyol havia prohibit oficialment tota activitat econòmica no essencial. Després d'aquests moviments inicials, l'estat d'alarma es va estendre repetidament, amb les condicions de confinament pràcticament sense canvis. Des del 15 de març fins a principis de maig, Espanya va viure sota el bloqueig més estricte d'Europa.

A finals d'abril i principis de maig es van començar a suavitzar les condicions. En particular, el 13 d'abril es va permetre que alguns treballadors de sectors seleccionats, com la construcció i la indústria, que no podien treballar des de casa però no es consideraven sectors essencials, tornessin a la feina. El 26 d'abril es van aixecar algunes restriccions a l'activitat personal, de manera que els nens podien sortir a l'aire lliure per primera vegada des del començament del període de confinament, però només complint estrictes condicions i horaris.

El 28 d'abril, el govern va anunciar un pla per alleujar les restriccions de bloqueig, que contenia les denominades "fases". El 2 de maig, als adults se'ls va permetre sortir a caminar i fer esport sota estrictes condicions i en un horari establert. L'11 de maig, a algunes regions se'ls va permetre passar a la fase 1 de reducció de les restriccions. Arribats a aquest punt, aproximadament la meitat de la població espanyola va experimentar una flexibilització de les restriccions, i es van permetre les reunions socials de fins a 10 persones, amb distància social, i també l'obertura d'alguns negocis, condicionada a les mesures de seguretat establertes. L'estat d'alarma es va aixecar finalment el 21 de juny, després de 97 dies de restriccions excepcionals.

Així, el primer trimestre de 2020 es pot considerar com l'últim prepanedèmia, exceptuant les últimes dues setmanes de març,

“Per estudiar l'impacte del confinament sobre les circumstàncies econòmiques dels infants, proposo una estratègia de diferències en diferències”

mentre que l'estat d'alarma i el confinament associat es van produir durant tot el segon trimestre, excepte l'última setmana de juny.

3. Estratègia empírica

Per estudiar l'impacte del confinament de la primera onada de la COVID-19 sobre les circumstàncies econòmiques dels infants, proposo una estratègia de diferències en diferències, de manera que comparo la situació de les llars el segon trimestre de 2020 (durant el confinament) amb la del primer trimestre de 2020 (just abans de l'estat d'alarma), i utilitzo els dos primers trimestres de 2019 com a "grup de control", per tenir en compte l'estacionalitat (els canvis que solen esdevenir-se cada any entre el primer i el segon trimestre, per raons que no tenen a veure amb la COVID-19).

La meua unitat d'observació (i) és el nen o nena (menor de 16 anys), i estimo l'equació següent:

$$(1) Y_{it} = \alpha + \beta_1 Q_2 + \beta_2 y_{2020} + \beta_3 Q_2 * y_{2020} + \gamma X_{it} + \varepsilon_{it},$$

En què la variable d'interès (Y) és una mesura de la situació econòmica de la llar, que mesuro principalment a través de la situació laboral dels pares. La variable Q_2 és un indicador per a les llars enquestades el segon trimestre (de 2019 o 2020), i y_{2020} és una variable binària que indica les observacions corresponents a l'any 2020 (inclosos el primer i el segon trimestre).

El coeficient d'interès és β_3 , que captura el canvi mitjà en la situació de la llar entre el primer i el segon trimestre de 2020, després de restar la diferència entre el primer i el segon trimestre de 2019, que atribuïm a l'estacionalitat. Un coeficient significatiu capturaria l'impacte de la pandèmia i el consegüent confinament.

Cal tenir en compte que tracto el primer trimestre de 2020 com "abans de la crisi". A la pràctica, les últimes dues setmanes de març (dues de les 13 setmanes del primer trimestre) van ser posteriors a la declaració de l'estat d'alarma i al començament

Taula 1. Mitjanes de variables rellevants, per trimestre

	T1 2019	T2 2019	T1 2020	T2 2020
% Viu amb els dos pares	81,8	81,9	81,6	81,9
% Viu només amb la mare	14,9	14,8	14,9	14,7
% Mare amb feina	64,9	66,2	66,3	64
% Pare amb feina	74,9	75,2	74,2	72,5
% Ni pare ni mare treballen	10,9	10,7	11,2	12,8
N	25.505	25.376	23.764	22.403

Nota: EPA 2019 i 2020. La mostra inclou tots els infants menors de 16 (sense pesos). Mare amb feina i pare amb feina prenen valor 0 quan l'infant no viu amb la mare o el pare, respectivament.

del confinament (el 14 de març). En aquest sentit, en incloure'ls en el període precrisi podem estar subestimant l'efecte total del confinament, si es produïssin algunes pèrdues d'ocupació abans de finals de març.

Les variables de control (X) inclouen l'edat i el país de naixement del nen, així com el país de naixement i el nivell educatiu dels pares. En algunes regressions, també controlem per dos indicadors que capturen si el pare i la mare resideixen amb el nen.

4. Dades

L'anàlisi es fa amb les dades de l'Enquesta de Població Activa (EPA). Utilitzo les dades del primer i segon trimestre de 2019 i 2020, i selecciono la mostra de nens i nenes menors de 16 anys. L'EPA és una enquesta nacional que es fa a aproximadament 65.000 llars cada trimestre. Se centra en la situació laboral dels membres adults de la llar, però també recopila informació

detallada sobre la composició de la llar, fet que ens permet identificar els infants i la situació laboral dels seus pares quan viuen amb ells.

La Taula 1 mostra les mitjanes de les principals variables, per als quatre trimestres inclosos en l'anàlisi. El 82% dels nens viu amb ambdós pares, mentre que prop del 15% viu amb una mare soltera (és a dir, viu amb la seva mare però no amb el seu pare). En el segon trimestre de 2019, s'observa que el 66% de les mares tenia feina, en comparació amb el 75% dels pares. Gairebé l'11% dels infants vivia en una llar on ni la mare ni el pare tenien feina en el moment de l'enquesta.

5. Resultats

Primer estudio els efectes del confinament sobre la situació de convivència dels infants. Estimo l'equació (1) utilitzant com a variables dependents un indicador de si l'infant vivia amb ambdós pares, i un indicador per als infants que vivien amb la mare i no amb el pare (situació que anomeno "mare soltera"). Els resultats es mostren en les dues primeres columnes de la Taula 2.

La mostra inclou tots els infants menors de 16 anys (sense pesos). Cada columna presenta els resultats d'una regressió diferent (lineal, sense pesos). La variable dependent és el títol de cada columna. Els errors estàndards robustos es mostren entre parèntesis. Les variables de control inclouen edat i país de naixement de l'infant en totes les columnes. La columna 3 també inclou el país de naixement dels pares, i indicadors de si l'infant viu amb la mare i amb el pare. El nombre d'observacions és de 97.048. No trobo efectes del confinament sobre la situació de convivència dels infants. Primer, el coeficient del segon trimestre no mostra evidència d'estacionalitat per a

Taula 2. Canvis en la situació de convivència i l'ocupació dels pares

	Viu amb els dos pares	Mare soltera	Pare i mare no treballen
Q ₂ *2020	0,002	-0,002	0,022***
	(0,005)	(0,005)	(0,004)
2020	-0,001	0,000	0,004
	(0,003)	(0,003)	(0,003)
Q ₂	0,001	-0,000	-0,002
	(0,003)	(0,003)	(0,002)

Nota: EPA 2019 i 2020 (trimestres 1 i 2).

Taula 3. Canvis en l'ocupació dels pares (mostra completa)

PANELL A. MARES					
	TREBALLANT	AMB FEINA	TEMPS COMPLET	HORES SETMANALS	ERTO
Q ₂ *2020	-0.126*** (0.006)	-0.042*** (0.005)	-0.029*** (0.006)	-4.17*** (0.215)	0.099*** (0.004)
2020	-0.016*** (0.004)	0.010** (0.004)	0.017*** (0.004)	-0.492*** (0.152)	0.028*** (0.002)
Q ₂	0.016*** (0.004)	0.012*** (0.004)	0.012*** (0.004)	0.417*** (0.149)	-0.005** (0.002)

PANELL B. PARES					
	TREBALLANT	AMB FEINA	TEMPS COMPLET	HORES SETMANALS	ERTO
Q ₂ *2020	-0,106*** (0,005)	-0,024*** (0,004)	-0,025*** (0,004)	-4,82*** (0,208)	0,090*** (0,003)
2020	-0,036*** (0,003)	-0,008*** (0,003)	-0,005* (0,003)	-1,78*** (0,141)	0,029*** (0,002)
Q ₂	0,005 (0,003)	0,002 (0,002)	0,004 (0,003)	0,076 (0,134)	-0,004** (0,002)

Nota: EPA 2019 i 2020 (trimestres 1 i 2). La mostra inclou tots els infants menors de 16 anys. Cada columna presenta els resultats d'una regressió diferent (lineal, sense pesos). La variable dependent és el títol de cada columna. Els errors estàndards robustos es mostren entre parèntesis. Les variables de control inclouen edat i país de naixement de l'infant, país de naixement dels pares, i indicadors de si l'infant viu amb la mare i amb el pare. El nombre d'observacions és de 97.048.

aquestes variables. Tampoc trobo canvis entre 2019 i 2020 (coeficient zero per a y2020). Finalment, el nostre coeficient d'interès (el de Q₂* y2020) és molt petit i no és estadísticament diferent de 0 per a les dues variables d'interès. És a dir, el tan-cament no va coincidir amb un canvi en la fracció d'infants que vivien amb ambdós pares o amb una mare soltera.

A continuació estudio l'efecte de la crisi sobre una variable que captura una situació de privació econòmica greu a la llar: els nens que viuen en una llar en la qual ni el pare ni la mare no tenen feina (un indicador binari que pren el valor 1 en cas que ni la mare ni el pare no tinguin una ocupació en el moment de l'enquesta).

Trobo un augment significatiu (de 2,2 punts percentuals) en la fracció d'infants en llars en què ni el pare ni la mare no tenen feina el segon trimestre de 2020. Això representa un augment del 20% respecte al segon trimestre de 2019 (vegeu la Taula 1). Aquest és un primer indici que el confinament va afectar nega-tivament la situació econòmica dels infants, encara que la magnitud de l'efecte sembla moderada.

A continuació, estudio els efectes sobre l'ocupació en les mares i els pares per separat. La Taula 3 informa dels resultats per a totes les llars, incloses aquelles en què la mare o el pare no hi són presents. En aquestes llars, el pare no resident es codifica com a no treballant. La Taula 4 presenta els resultats per a la submostra (82%) d'infants que viuen amb ambdós pares.

Estudio cinc variables relacionades amb el mercat laboral. La primera és un indicador de si el pare o la mare va treballar la setmana anterior a l'enquesta. La segona mesura si l'adult tenia feina, tant si va treballar com si no la setmana passada, és a dir, pren el valor 1 si el pare o la mare estaven treballant o tenien una feina, incloent-hi els casos en què per alguna raó (com trobar-se en un ERT) estava absent en el moment de l'entrevista. També estudio els efectes sobre l'ocupació a temps complet, així com les hores setmanals treballades. Finalment, analitzo l'impacte en la fracció de pares en ERT.

El panell A de la Taula 3 mostra els efectes per a les mares. Trobo una disminució de 12,6 punts percentuals en la fracció de mares

Taula 4. Canvis en l'ocupació dels pares (infants en llars biparentals)

PANELL A. MARES

	TREBALLANT	AMB FEINA	TEMPS COMPLET	HORES SETMANALS	ERTO
Q₂*2020	-0,125***	-0,039***	-0,026***	-4,01***	0,100***
	(0,007)	(0,006)	(0,007)	(0,241)	(0,004)
2020	-0,015***	0,010**	0,016***	-0,552***	0,029***
	(0,005)	(0,004)	(0,005)	(0,170)	(0,003)
Q₂	0,015***	0,011***	0,009**	0,333**	-0,004*
	(0,004)	(0,004)	(0,005)	(0,166)	(0,002)

PANELL B. PARES

	TREBALLANT	AMB FEINA	TEMPS COMPLET	HORES SETMANALS	ERTO
Q₂*2020	-0,124***	-0,027***	-0,029***	-5,68***	0,106***
	(0,006)	(0,004)	(0,005)	(0,249)	(0,004)
2020	-0,043***	-0,010***	-0,007**	-2,14***	0,034***
	(0,004)	(0,003)	(0,003)	(0,170)	(0,002)
Q₂	0,005	0,002	0,005	0,096	-0,004**
	(0,003)	(0,003)	(0,003)	(0,161)	(0,002)

Nota: EPA 2019 i 2020 (trimestres 1 i 2). La mostra inclou els infants menors de 16 anys que resideixen en llars biparentals. Cada columna presenta els resultats d'una regressió diferent (lineal, sense pesos). La variable dependent és el títol de cada columna. Els errors estàndards robustos es mostren entre parèntesis. Les variables de control inclouen edat i país de naixement de l'infant, i país de naixement dels pares.

que estaven treballant en el moment de l'enquesta (primera columna). L'efecte sobre l'ocupació és menor (4 punts), la qual cosa reflecteix l'augment dels ERT0. Trobo que el confinament va portar a un augment de 10 punts percentuals en els ERT0 entre les mares (última columna). També trobo una reducció significativa en les hores setmanals treballades.

Els efectes són similars per als pares. Tenien 10,6 punts menys de probabilitat d'estar treballant, 2,4 punts menys de probabilitat de tenir una feina i 9 punts més de probabilitat d'estar en ERT0. Els efectes sobre l'ocupació semblen una mica més grans per a les mares.

La Taula 4 mostra els resultats per a les mateixes variables, estimades en la submostra d'infants que viuen amb ambdós pares. Novament, trobem que aproximadament el 10% de les mares i els pares estaven en ERT0, i una fracció significativa però petita havia perdut la seva feina (una disminució de 3-4 punts percentuals en la proporció d'ocupats).

Fins ara he descrit els efectes mitjana. A la Taula 5 (i la Figura 2), estimo l'equació (1) per a diferents subgrups de llars, en un

intent per identificar els infants més afectats per la crisi. La variable d'interès torna a ser ara l'indicador de cap pare ocupat a la llar (com en l'última columna de la Taula 2).

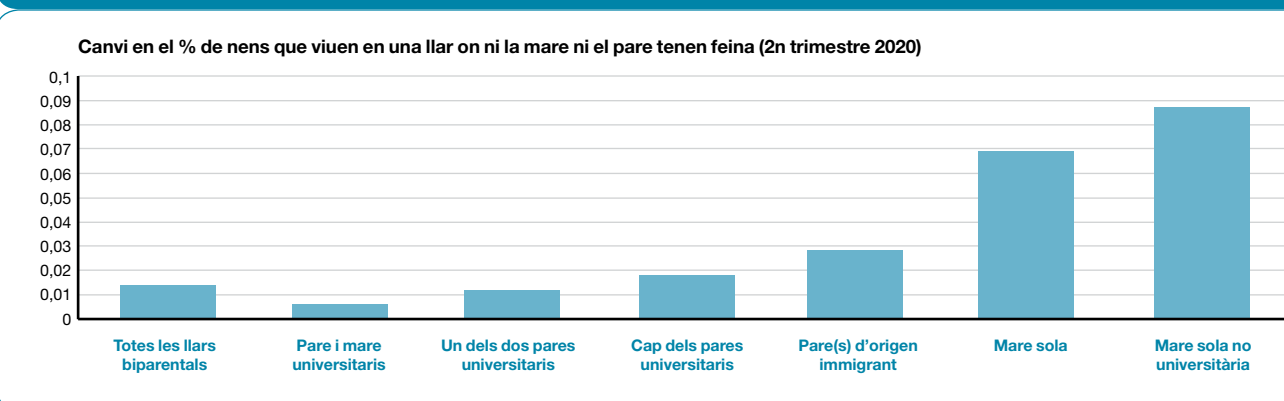
La primera columna mostra que la prevalença d'aquesta mesura de privació econòmica severa va augmentar en 1,4 punts percentuals entre els infants en llars biparentals. L'efecte va ser molt més gran (gairebé 7 punts) per als nens que viuen amb una mare soltera (penúltima columna). Entre els infants que viuen amb ambdós pares, trobem que l'efecte és gairebé nul en llars on ambdós pares tenen educació universitària (columna 2), mentre que és més gran quan cap dels pares no té un títol universitari (columna 4). L'efecte és encara més gran (gairebé 3 punts) quan almenys un dels pares és immigrant (nascut fora d'Espanya). Finalment, trobem un efecte molt gran (gairebé 9 punts) en les llars de mares solteres en què la mare no té estudis universitaris (última columna).

Per tant, trobem que els efectes de la crisi de la COVID-19 sobre els infants van ser molt heterogenis. Els infants que viuen amb els seus dos pares i aquests tenien formació universitària tot just se'n van veure afectats, mentre que els nens amb pares

Taula 5. Canvis per tipus de llar (en la fracció de llars sense adult ocupat)

	Totes les llars biparentals	Pares nivell educatiu alt	Un dels pares nivell educatiu alt	Pares nivell educatiu baix	Pare(s) immigrant(s)	Mares solteres	Mares solteres, nivell educatiu baix
Q₂*2020	0,014***	0,006*	0,012***	0,018***	0,028***	0,069***	0,087***
	(0,003)	(0,003)	(0,004)	(0,005)	(0,010)	(0,015)	(0,018)
2020	0,005	-0,008	-0,000	0,008**	0,013*	-0,011	-0,015
	(0,002)	(0,002)	(0,003)	(0,004)	(0,007)	(0,010)	(0,013)
Q₂	0,001	-0,001	-0,000	0,002	0,001	-0,017*	-0,023*
	(0,002)	(0,002)	(0,003)	(0,004)	(0,007)	(0,010)	(0,013)
N	79.374	16.380	18.912	44.082	16.416	14.394	10.737

Figura 2. Canvi en el percentatge d'infants que viu en una llar en què ni la mare ni el pare tenen feina (2n trimestre 2020)

immigrants de baix nivell educatiu i els que vivien amb una mare soltera van registrar un risc molt més elevat que els pares perdessin la feina i, per tant, de patir privació econòmica.

6. Conclusions

En aquest article estudio els efectes a curt termini de la crisi de la COVID-19 sobre la situació econòmica dels infants a Espanya, centrant-me en l'impacte sobre l'ocupació dels pares. Espanya es va veure molt afectada per la primera onada de la pandèmia i va travessar un confinament estricte que va durar des del 14 de març fins al 21 de juny de 2020. Utilitzo dades de l'Enquesta de Població Activa i adopto una estratègia de diferències en diferències. Analitzo el canvi en la situació laboral de pares i mares entre el primer i el segon trimestre de 2020, utilitzant el 2019 com a any de control. Els resultats mostren un augment significatiu en la fracció d'infants que viuen en llars on

cap dels pares no tenia feina. Aproximadament el 10% de les mares i els pares es van veure afectats per un EERTO, mentre que prop del 4% de les mares i el 2% dels pares van perdre la feina. També trobo que els infants que viuen amb un pare i una mare amb formació universitària gairebé no se'n van veure afectats, mentre que els nens que viuen amb una mare soltera, o amb pares immigrants o amb nivell de qualificació baix, van experimentar efectes negatius significatius en termes de l'ocupació dels pares.

Els resultats suggereixen importants efectes a curt termini de la pandèmia sobre la situació econòmica d'infants en llars desfavorides. La situació econòmica dels nens va empitjorar, especialment per a als que viuen amb una mare soltera i aquells amb pares amb nivell educatiu baix o pares d'origen immigrant. Juntament amb el tancament d'escoles durant el mateix

període, aquests nens poden patir importants conseqüències a llarg termini arran de la crisi actual. La meua investigació futura provarà de donar seguiment a aquests efectes, així com a l'eficàcia de les polítiques públiques per mitigar-los.

Referències bibliogràfiques

Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M. i Rauh, C. (2020). "Inequality in the Impact of the Coronavirus Shock: Evidence from Real Time Surveys". *CEPR Discussion Paper* 14665.

Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M. i Rauh, C. (2020). "The Impact of the Coronavirus Lockdown on Mental Health: Evidence from the US." *HCEO Working Paper* 2020-030.

Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J. i Tertilt, M. (2020). "The impact of Covid-19 on gender equality." Covid Economics, *Vetted and Real-Time Papers*, The Centre for Economic Policy Research (CEPR), Issue 4, p. 62-85.

Biroli, P., Bosworth, S., Della Giusta, M., Di Girolamo, A., Jaworska, S. i Vollen, J. (2020). "Family Life in Lockdown". *IZA DP* núm. 13398.

Del Boca, D., Oggero, N., Profeta, P. i Rossi, M.C. (2020). "Women's work before and during Covid-19". Covid Economics, *Vetted and Real-Time Papers*, The Centre for Economic Policy Research (CEPR), Issue 28, p. 70-90.

Etheridge, B. i Spantig, L. (2020). "The Gender Gap in Mental Well-Being During the Covid-19 Outbreak: Evidence from the UK". Institute for Social and Economic Research, *ISER Working Paper Series*, núm. 2020-08.

Farré, L., Fawaz, Y., González, L. i Graves, J. (2020). "How the COVID-19 Lockdown Affected Gender Inequality in Paid and Unpaid Work in Spain". *IZA DP* núm. 13434.

Fuchs-Schündeln, N., Kuhn, M. i Tertilt, M. (2020). "The Short-Run Macro Implications of School and Child-Care Closures". *IZA DP* No. 13353.

Hupkau, C. i Petrongolo, B. (2020). "Work, care and gender during the Covid-19 crisis". LSE Centre for Economic Performance, *CEP Covid-19 Analysis*, Paper núm. 002.

Hupkau, C. i Victoria, C. (2020). "Covid-19 y desigualdad de género en España". ESADE Center for Economic Policy and Political Economy, *EsadeEcPol Insights* núm. 8.

Ma Sen, Zhengyun Sun i Hao Xue (2020). "Childcare Needs and Parents' Labor Supply: Evidence from the COVID-19 Lockdown". Unpublished Manuscript.

Sevilla, A. i Smith, S. (2020). "Baby Steps: The Gender Division of Childcare During the Covid19 Pandemic". *CEPR DP* No. 14804.

Von Gaudecker, H-M., Holler, R., Janys, L., Siflinger, B. i Zimpelmann, C. (2020). "Labour Supply in the Early Stages of the COVID-19 Pandemic: Empirical Evidence on Hours, Home Office, and Expectations". *IZA DP* núm. 13158.

LES PENSIONS DESPRÉS DE LA CRISI DE LA COVID-19

Juan F. Jimeno

Universitat d'Alcalá, CEPR i IZA

Els debats acadèmics i polítics sobre la situació del sistema públic de pensions i les reformes d'aquest han estat continus i intensos des de finals del segle passat. Malgrat això, vam arribar al començament del 2020, després d'un nou fracàs de la Comissió Parlamentària del Pacte de Toledo encarregada de recomanar línies d'actuació en interès de la sostenibilitat financera i la suficiència de les pensions, sense un diagnòstic compartit sobre la gravetat de la situació. I just quan, en la nova legislatura, es reiniciava la tasca d'aquesta Comissió, va arribar la pandèmia, i unes altres capacitats i tasques van passar a ser més prioritàries i urgents.

Un cop superat l'impacte inicial de la crisi de la COVID-19 i entrats en la fase de transició cap a una "nova normalitat", hom es pot preguntar com canviarà la situació del sistema de pensions després de la crisi de la COVID-19 i en quina mesura la reforma d'aquestes és més o menys urgent o difícil. Per respondre a aquesta pregunta, en aquest article es discuteixen tres qüestions: i) quina era la situació del debat sobre la reforma de les pensions i quines eren les tendències demogràfiques i econòmiques que condicionaven aquesta reforma abans de la crisi de la COVID-19, ii) com ha canviat la crisi les tendències esmentades i quins altres factors associats a aquesta són rellevants per a la reforma de les pensions, i, finalment, iii) quines decisions prioritàries cal adoptar per avançar en aquesta reforma.

La situació precisi

Molts debats sobre la reforma de les pensions comencen qüestionant-ne la "viabilitat" o "sostenibilitat". Plantejada genèricament, es tracta d'una qüestió buida, sense possibilitat de resposta útil si no es fan explícits els objectius que es pretenen assolir amb el sistema de pensions. Per exemple, si es tracta

de considerar la viabilitat d'un sistema contributiu de pensions (com és el primer pilar del sistema espanyol), cal definir quin és el tipus efectiu de les cotitzacions socials (que financen les prestacions contributives de la Seguretat Social) i la taxa de substitució de les pensions (la relació entre la pensió mitjana i el salari mitjà) que es consideren apropiats abans de passar a discutir si és "viable" o "sostenible".

Aquesta precisió ve a tomb perquè, a més, en aquests debats s'utilitzen estudis sobre "la viabilitat del sistema de pensions" per fonamentar una o una altra posició, però sense apreciar el que diuen aquests estudis en la seva totalitat. Un exemple notable n'és "Opinión sobre la sostenibilidad del sistema de Seguridad Social", publicat el gener de 2019 per l'AIReF, que se sol citar per argumentar que el sistema de pensions és "sostenible". No obstant això, el que mostra aquest estudi és que en un escenari demogràfic relativament optimista (amb previsions de repunts de la natalitat i de la immigració que, ara per ara, no s'estan acomplint) la despesa en pensions contributives augmentaria en 3-4 punts percentuals (pp) del PIB el 2050, àdhuc en el supòsit d'una reducció no petita de les taxes de cobertura i de substitució de les pensions. Amb tot, l'actual tipus efectiu de les cotitzacions socials, que a Espanya ja és elevat, no seria suficient per evitar dèficits del sistema de pensions d'aproximadament aquesta mateixa magnitud (3-4 pp de PIB).¹ Tanmateix, dues de les mesures introduïdes per la reforma de 2013 per provocar una disminució en la taxa de substitució de les pensions (un índex de revalorització de les pensions lligat a la situació financera del sistema de pensions i un factor

1 AIReF (2019). "Opinión sobre la sostenibilidad del sistema de Seguridad Social", Opinión 1/2019.

de sostenibilitat que ajusti les pensions en funció de l'esperança de vida) han estat suspeses.²

La necessitat d'adaptar la taxa de substitució de les pensions contributives al nou escenari demogràfic i econòmic s'ha il·lustrat mantes vegades mitjançant identitats comptables molt senzilles. Els ingressos per cotitzacions socials, en termes de PIB, són el producte del tipus impositiu efectiu de les cotitzacions socials i la participació de la massa salarial en el PIB. En l'actualitat són, aproximadament, del 10% del PIB. Atès que el tipus efectiu de les cotitzacions socials ja és prou elevat i que la participació dels salaris en el PIB mostra una tendència decreixent, que es pot accelerar amb els canvis tecnològics que s'albiren, no es pot esperar que aquests ingressos puguin assolir cotes més elevades que les actuals. D'altra banda, la despesa en pensions contributives, també en termes de PIB, és el quocient entre el producte de les taxes de dependència i de substitució de les pensions i la participació dels salaris en el PIB (numerador) i la taxa d'ocupació (denominador). Atès el fort increment de la taxa de dependència (la ràtio entre població jubilada i població en edat de treballar) que es produirà en les pròximes dècades, i atès que la variació de la taxa d'ocupació no podrà compensar aquest augment de cap manera, resulta necessària una disminució de la taxa de substitució per evitar increments molt elevats de la despesa en pensions.

Convé no oblidar que la situació d'un sistema contributiu de pensions és molt dependent de l'evolució del mercat de treball, en particular, de l'ocupació i de la seva composició, dels salaris i de la productivitat. Referent a això, hi ha tendències estructurals derivades dels nous avenços tecnològics que estan canviant les formes de treballar i de l'ocupació, amb conseqüències importants sobre allò que els sistemes de pensions poden oferir o no.

Les innovacions tecnològiques associades a la digitalització, la robòtica i la intel·ligència artificial plantegen reptes fonamentals per a la regulació del mercat de treball i de la competència, per a les polítiques educatives i tecnològiques i, fins i tot, per a les polítiques socials. L'amplitud i magnitud de les seves conseqüències encara estan per descobrir, però no es pot descartar un escenari de canvi radical en les formes de producció de

2 Hernández de Cos, P., J.F. Jimeno i R. Ramos (2017). "El sistema público de pensiones en España: Situación actual, retos y alternativas de reforma", Banco de España, Documento Ocasional 1701.

“La pandèmia de la COVID-19 pot provocar canvis de llarg termini en les pautes de consum i en l'organització de la producció de béns i serveis”

béns i serveis que, si s'esdevenen, faran que s'hagin de replan-tejar tots els mecanismes tributaris i de despesa pública per a la redistribució, actualment basats en prestacions contributives fonamentalment.

En concret, els canvis tecnològics, especialment en un context demogràfic marcat per la disminució de la població en edat de treballar i l'envelliment de la població, apunten a un context macroeconòmic de molt baixos tipus d'interès i una tendència decreixent de la participació dels salaris en el PIB. En aquest context, és molt probable que es produeixi un dèficit permanent de demanda de consum i d'inversió. La política fiscal, limitada pels elevats nivells d'endeutament públic actuals i pel desequilibri financer dels sistemes públics de pensions, poc podrà fer per compensar aquest dèficit, especialment quan la crisi de la COVID-19 elevarà la ràtio d'endeutament públic per sobre del 120% del PIB. També cal esperar canvis profunds en la composició de la demanda de béns de consum (menor demanda de béns duradors) i d'inversió (més importància de la inversió en R+D i intangibles) i de béns públics (amb un pes més gran del sector de serveis personals, sanitat i educació), que obligaran a reformular les polítiques socials.³

La crisi de la COVID-19

La pandèmia de la COVID-19 ha provocat, en primer lloc, que l'activitat econòmica s'alenteixi durant els mesos de març-juny de 2020 fins a nivells mai observats i, en segon lloc, pot provocar canvis de llarg termini en les pautes de consum i en l'organització de la producció de béns i serveis. L'alentiment econòmic es pot prolongar durant un temps (segons les últimes previsions de l'FMI, el PIB disminuirà en un 12,8% el 2020). Fins i tot, es pot repetir en funció de com s'avanci en el

3 Banco de España (2019). "Consecuencias económicas de los cambios demográficos", *Informe Anual*, capítol 4.

control sanitari de la pandèmia. Però, fins i tot en el cas que se n'assoleixi el control total aviat (mitjançant vacuna o antivirals eficaços), és probable que la tornada a la normalitat es produïxi lentament i no necessàriament a una situació similar a l'etapa precrisi.

Pel que fa al sistema públic de pensions, la crisi té impactes evidents sobre les variables demogràfiques i sobre les econòmiques que determinen tant les despeses com els ingressos. Encara no podem saber quin serà l'impacte de la pandèmia en l'esperança de vida, ni a curt ni a llarg termini. Amb les estadístiques disponibles, s'estima que l'excés de mortalitat durant el 2020 és de prop de 45.000 persones, de les quals un 95% són persones més grans de 65 anys. Aquest any serà el primer en molt de temps en què es registrarà una disminució de l'esperança de vida (que s'estima de 9 mesos). Atès que és esperable que aquesta disminució sigui transitòria i que, per tant, acabï afectant molt poc l'estructura d'edats de la població espanyola, també es pot esperar que les projeccions de despesa en pensions existents abans de la crisi no es vegin significativament alterades per la tràgica pertorbació demogràfica associada a la COVID-19.

Més rellevants són els efectes derivats de la variació en la situació del mercat de treball. Amb els paràmetres actuals, per cada 5 punts percentuals (pp) de disminució en la taxa d'ocupació (que, considerant la població de 16 a 64 anys com la població en edat de treballar, era del 64,7% en el quart trimestre de 2019), la despesa en pensions s'apuja en 1 pp de PIB. És difícil preveure quin serà el comportament de la taxa d'ocupació la resta de l'any i durant la fase de transició a la "nova normalitat" (que es pot estendre un o dos anys més), però es pot esperar que sigui bastant inferior (en el primer trimestre de 2020 ja havia davallat més d'1 pp fins al 63,6%). En definitiva, a causa de la crisi laboral associada a la pandèmia, el dèficit del sistema de pensions, que ja s'anticipava de prop de 2 pp del PIB, pot augmentar significativament fins arribar a duplicar-se el 2020-2022.

Si es mira més a mitjà i llarg termini, altres tendències ja observades abans de la crisi pot ser que s'accentuin. Dues són especialment importants per les seves implicacions sobre el sistema de pensions i les possibles alternatives de reforma. Una, d'origen tecnològic, és la tendència cap a l'automatització i la digitalització. Abans de la crisi, s'associava a la polarització de l'ocupació, és a dir, a la pèrdua de pes relatiu dels llocs de tre-

ball, manuals i no manuals, de qualificació mitjana a favor dels molt qualificats i dels molt poc qualificats, amb tasques menys rutinàries i, per tant, menys susceptibles d'automatització.⁴ Això també s'associava a una desigualtat salarial més gran, que, amb un sistema contributiu de pensions, es tradueix també en més desigualtat de renda entre la població jubilada.

Una altra tendència estructural, fonamentalment d'origen demogràfic, però també causada per un baix creixement de la productivitat, és la que ha donat lloc a un context macroeconòmic d'"estancament secular", això és, baix creixement econòmic, tipus d'interès molt baixos i riscos recurrents de deflació.

És molt probable que la crisi de la COVID-19 acceleri ambdues tendències. D'una banda, es pot concebre aquesta crisi com una pèrdua de productivitat del treball, en la mesura en què l'obligatorietat del distanciament social requereix una reestructuració de l'organització del treball que fa que determinats béns i serveis (especialment els que es proveeixen en condicions de proximitat física) siguin més costosos de produir. D'altra banda, l'obligatorietat del teletreball i la forta inversió en digitalització que han hagut de realitzar moltes empreses durant l'anomenada "Gran Reclusió" fan que formes de producció menys intenses en treball puguin ser ara més rendibles i, per tant, més prevalents.

A més a més, els factors que han empès a la baixa el creixement econòmic, els tipus d'interès i la inflació es veuen reforçats amb la incertesa causada per la crisi de la COVID-19, per la destrucció permanent de teixit productiu que pot provocar i pel pes d'un deute elevat (públic i privat), que s'estava reduint després de la Gran Recessió (2007-2014) i que ara s'incrementarà significativament. Òbviament, un menor creixement econòmic resta recursos per transferir rendes entre generacions (que és el que fa fonamentalment un sistema de pensions com el nostre); un deute elevat també constreny la capacitat del sistema de pensions de realitzar aquestes transferències, i tipus d'interès més baixos fan que els rendiments de l'estalvi que es pugui acumular per finançar la jubilació siguin també menors i que la renda vitalícia que es pot garantir a partir d'un cert capital acumulat sigui igualment més reduïda.⁵

4 Sebastián, R. (2018). "Explaining job polarisation in Spain from a task perspective", *Series 9* (2), 215-248.

5 Jimeno, J.F. (2020): "Sobre las causas y las consecuencias del estancamiento secular", *Papeles de Economía Española* (en premsa).

Postcrisi COVID-19: cap a on anem?

Amb les premisses anteriors, una reforma profunda del sistema de pensions que restauri l'equilibri financer del pilar contributiu i que garanteixi unes pensions suficients a tota la població resulta encara més ineludible del que ja era. Atesa la situació precrida i amb les conseqüències econòmiques que aquesta pot tenir, les pressions financeres i les demandes socials que patirà el sistema durant els propers anys seran, fins i tot, més constrenyedores. Com aconseguir ambdós objectius (sostenibilitat financera i suficiència de les pensions) ha estat objecte de força debat, però continua sense entreveure's un pla d'actuació a l'altura dels greus problemes a què ens enfrontem.

Un pla d'actuació d'aquesta naturalesa s'hauria de començar a construir sobre dues decisions clau. Una és l'equilibri desitjable entre pensions contributives i universals/assistencials. Una altra és la taxa de substitució que haurien d'oferir les pensions contributives. Ambdues decisions tenen implicacions importants sobre el disseny d'un sistema de pensions que pugui finançar beneficis suficients.⁶

Actualment, el sistema públic espanyol de pensions és insuficient en el seu pilar assistencial i massa generós en el seu pilar contributiu. Fins i tot la partida de caràcter assistencial més gran per garantir la suficiència de les pensions (els complements a mínims perquè les pensions contributives assoleixin una mínima quantia) es condicionen en l'accés a una pensió contributiva (fet que requereix un període mínim de cotització de 15 anys en el cas de les de jubilació). I les pensions assistencials per a la població sense accés a les contributives (que requereixen l'absència de patrimoni i rendes significatives) són d'una quantia molt inferior. En el probable escenari de pèrdua de pes del factor treball en la producció, associat a les tendències tecnològiques comentades anteriorment i a l'augment de formes d'ocupació atípiques sense la protecció que rep l'ocupació assalariada regular, augmentarà la població que pot quedar sense accés a les pensions contributives. Per tant, atès el desequilibri actual entre prestacions assistencials i contributives i tenint en compte els factors que poden fer que aquest desequilibri sigui fins i tot més gran, cal plantejar-se que garantir la suficiència de les pensions passa necessàriament per ampliar la cobertura i la quantia de les assistencials.

“Atès el desequilibri actual entre prestacions assistencials i contributives, cal plantejar-se que garantir la suficiència de les pensions passa necessàriament per ampliar la cobertura i la quantia de les assistencials”

Quant a la situació financera del pilar contributiu del sistema de pensions, l'excessiva taxa de substitució actual (de mitjana) de les esmentades prestacions és evident a partir d'una identitat bàsica ben coneguda que determina la relació entre aquesta taxa i el tipus efectiu de les cotitzacions socials. La taxa màxima de substitució de pensions contributives que es pot finançar amb cotitzacions socials és el quocient entre el producte del tipus efectiu de les cotitzacions socials i la taxa d'ocupació (numerador) i la taxa de dependència demogràfica (denominador). Molt aviat estarem en taxes d'ocupació i de dependència demogràfica del 60% i del 30% (aproximadament), respectivament. Això significa que, amb un tipus efectiu de les cotitzacions socials del 23% (proper a l'actual), la taxa mitjana de substitució de les pensions màxima compatible amb l'equilibri financer seria del 46%. Actualment, està per sobre del 50% i té una tendència creixent. La necessitat de reduir la taxa de substitució de les pensions s'aguditzarà a mesura que la taxa de dependència continuï augmentant durant les pròximes tres dècades quan podria assolir el 70%.

Davant d'aquesta constatació, es produeixen dos tipus de reaccions per negar la necessitat de disminuir la taxa de substitució de les pensions. Una és recórrer a l'augment del tipus efectiu de les cotitzacions socials. Una altra és apel·lar a altres ingressos (impostos generals) com a suplement a les cotitzacions socials en el finançament de pensions contributives. Ambdues solucions no estan exemptes d'inconvenients. En primer lloc, el tipus efectiu de les cotitzacions socials ja és prou elevat i no sembla gaire bona idea augmentar-lo en un context en què l'automatització ofereix una alternativa davant d'incrementos dels costos laborals i en què la tendència, accelerada durant la crisi de la COVID-19, és cap a una reducció del pes del treball en la producció de béns i serveis. Quant al recurs als impostos generals per finançar pensions contributives, apareixen problemes de tipus jurídic, polític i econòmic. Els de tipus

6 Jimeno, J.F. (2019): “Elementos de una reforma sostenible del sistema de pensiones”, *Papeles de Economía Española*, 161.

jurídic es refereixen a la incoherència que suposa finançar prestacions supeditades a una prèvia relació jurídica amb la Seguretat Social amb recursos aportats pels quals no necessàriament mantenen aquesta relació. Els de tipus polític tenen a veure amb les restriccions pressupostàries i el procés de distribució de recursos manifestament escassos entre usos alternatius, quan es dona preferència a una partida determinada (les pensions contributives). Finalment, els de tipus econòmic es refereixen al fet que la quantitat d'impostos generals que seria necessari transferir a la Seguretat Social per al pagament de pensions contributives està fora del marge pressupostari disponible, ara, a més, molt reduït per les necessitats de despesa derivades de la crisi de la COVID-19 i pel context de baix creixement econòmic que s'entreveu en els propers anys.

Cal fer notar, tanmateix, que una reducció de la taxa de substitució no implica necessàriament ni una reducció de la quantia de les pensions (que no es produiria si el creixement dels salaris fos suficient) ni una disminució de la taxa de substitució de totes les pensions contributives. Per garantir la suficiència de les pensions, aquesta disminució s'hauria de concentrar en els trams alts de la distribució de salaris. Certament, és en aquests trams on les taxes de substitució són més baixes (pel límit superior que estableix la pensió màxima), però és en aquests trams on les pensions són més elevades, la qual cosa deixa més marge per reduir les taxes de substitució sense posar en perill la suficiència de les pensions.

Un sistema de pensions que aconsegueix aquesta reducció de la taxa de substitució de les pensions, garantint la seva suficiència en la part baixa de la distribució i concentrant-ne la disminució en la part alta, és l'anomenat de *comptes nocionals de contribució definida*. I ho fa, a més, de manera transparent i amb els incentius a la participació laboral adequats. En aquest sistema, les contribucions dels treballadors i ocupadors s'acumulen en un fons virtual individual amb una taxa de rendibilitat determinada per les condicions macroeconòmiques (més gran com més gran sigui la taxa de creixement econòmic). El capital resultant (noció, ja que la font de finançament continua sent el volum de contribucions de treballadors i ocupadors disponible en cada moment, no actius financers en què s'inverteixen contribucions anteriors) es converteix en una renda vitalícia en el moment de la jubilació amb criteris purament actuàrials (depenent dels tipus d'interès i de l'esperança de vida (agregada)). Amb això s'aconsegueixen dues coses fonamentals: millors incentius a la participació laboral al llarg de tota la vida activa, especialment en l'edat

de jubilació una vegada superats els drets a jubilació corresponents a la pensió mínima, i una taxa mitjana de substitució que equilibra financerament el sistema mitjançant reduccions d'aquesta taxa en la part alta de la distribució.

Atès que la taxa de substitució de les pensions de molts futurs jubilats disminuirà significativament, l'alternativa per suavitzar el flux de renda al llarg del cicle vital és un estalvi més gran. Aquí tampoc la situació no és favorable. En primer lloc, la crisi de la COVID-19 ha provocat una destrucció de riquesa financera considerable que, lògicament, es tradueix en una disminució de l'estalvi per a la jubilació de les generacions pròximes a entrar en aquest estat. En segon lloc, en un context de baix creixement econòmic llastat per un elevat nivell de deute, que augmentarà amb la crisi de la COVID-19, la capacitat d'estalvi de les famílies serà fins i tot més limitada i, per tant, les seves contribucions a fons de pensions disminuiran. Finalment, ja que les tendències demogràfiques i tecnològiques, accentuades per possibles efectes permanents de la crisi de la COVID-19, avancen un context econòmic caracteritzat per molt baixos tipus d'interès, l'estalvi necessari per suavitzar l'esmentat flux de renda és més gran i la renda vitalícia associada a un determinat capital acumulat és menor.⁷

Les apel·lacions a la constitució d'un sistema de pensions de capitalització que substituís el de repartiment, que han estat sempre il·lusòries, ara, amb els elevats nivells de deute públic i els baixos tipus d'interès, són completament inviables, fins i tot tractant-se d'un pilar complementari al de repartiment amb algun pes significatiu. No obstant això, l'estalvi per a la jubilació haurà d'augmentar, i referents a això hi ha dues qüestions transcendents. Una és com incentivar aquest estalvi, més enllà de les existents desgravacions fiscals per aportacions a fons de pensions que resulten poc eficaces (tenen molt "pes mort") i són regressives fiscalment. Una altra és com afavorir l'aparició de productes financers que puguin garantir la provisió de rendes vitalícies a un cost assumible pels mitjancers financers i pels assegurats.

En definitiva, ens enfrontem als mateixos problemes demogràfics, laborals, econòmics, financers i socials que ja teníem abans de la crisi de la COVID-19, només que ara tenim menys temps i molt menys marge d'actuació. ■

7 OCDE (2020). "Retirement Savings in the Time of Covid-19", OECD, Tackling Coronavirus (Covid-19): Contributions to a Global Effort. Policy Brief.

COMPTES NACIONALS DE TRANSFERÈNCIES. LLIÇONS PER A LA POLÍTICA INTERGENERACIONAL

Guadalupe Souto

Universitat Autònoma de Barcelona

**Gemma Abio
Ció Patxot**

Universitat de Barcelona (UB)

i Barcelona Economic Analysis Team (BEAT)

1. Introducció

L'organització de les societats actuals s'enfronta a importants reptes en el curt i el mitjà termini. Entre aquests, un dels més destacables és sens dubte la forta transició demogràfica que està tenint lloc, i que implica un progressiu envelliment de la població. Les baixes taxes de natalitat, juntament amb el creixement sostingut de l'esperança de vida, provoquen un increment continu en l'edat mitjana de la població, així com de la denominada taxa de dependència dels més grans (percentatge de població de 65 i més anys sobre la població en edat de treballar).

El canvi en la composició per edats de la població d'un país implica, inevitablement, la necessitat d'adaptar certes estructures i institucions, en bona mesura consolidades però coherents únicament amb una estructura d'edats piramidal. N'hi ha prou amb un simple cop d'ull al cicle econòmic vital de les persones per comprendre per què. Des d'un punt de vista econòmic, el cicle vital d'un individu es divideix en tres grans etapes. Durant la primera (infantesa i joventut primerenca), així com en la tercera (edat de jubilació), les persones tenen necessitats de consum, però tanmateix amb prou feines disposen de capacitat per generar la renda necessària per satisfer-les. Només durant l'etapa central del seu cicle vital, la denominada edat activa,

poden utilitzar el seu principal recurs per generar renda: el seu lloc de treball. D'allà la necessitat de mecanismes que permetin desplaçar la renda, des de l'etapa en què les persones podem obtenir renda laboral cap a aquelles en les quals necessitem consumir sense tenir la capacitat de generar els recursos necessaris. Aquests mecanismes poden ser diversos. Per començar, a través dels mercats: les persones poden estalviar durant la seva etapa laboral i utilitzar aquests estalvis quan es retiren, cosa que implica el desplaçament o la reassignació intertemporal de recursos. En el cas dels infants, tanmateix, un raonament paral·lel significaria que haurien de demanar un préstec en néixer per tornar-lo durant la seva vida laboral. No són precisament els mercats, ni en el cas dels infants ni en el dels més grans, el principal mecanisme de reassignació, sinó dues institucions més: la família i l'estat, respectivament. Tanmateix, la intervenció de famílies i sector públic implica que la redistribució de recursos no és necessàriament intertemporal (entre diferents moments del cicle vital d'una mateixa persona), sinó intergeneracional (entre diferents grups d'edat).

El paper dels mercats, les famílies i el sector públic en la redistribució intertemporal i intergeneracional dels recursos va canviar radicalment al llarg del segle xx, a mesura que es produïen dos esdeveniments. En primer lloc, un increment continu i sostingut de l'esperança de vida, alhora que es reduïen les taxes de natalitat. En la societat tradicional, la família vetllava per les necessitats econòmiques de tots els seus membres, redistribuint els recursos des dels adults treballadors cap als infants i els més grans, gràcies al denominat pacte intergeneracional. En segon lloc, a més del creixent desenvolupament del mercat de capitals, es produeix el desenvolupament i la consolidació del denominat estat del

benestar, mitjançant el qual el sector públic entra en joc com a redistribuidor de recursos. Igual que les famílies, l'estat se centra en la redistribució de recursos entre diferents generacions, engegant programes de despesa social majoritàriament dirigits als grups d'edat econòmicament dependents, però finançats amb els impostos i les contribucions dels individus treballadors.

En aquest treball es duu a terme una aproximació al paper de les tres institucions de redistribució intergeneracional dels recursos esmentades: els mercats, la família i el sector públic, utilitzant la informació que proporcionen els comptes nacionals de transferència (NTA per les seves sigles en anglès). Es tracta d'un projecte de col·laboració internacional en què participen més de 60 països, en el qual s'introdueix l'edat en els diferents agregats macroeconòmics, de manera consistent amb els comptes nacionals. Els NTA proporcionen valuosíssima informació que permet observar, per a cada país, com es redistribueixen els recursos entre les diferents edats, en un moment determinat del temps. Les dades dels NTA per a Espanya mostren que l'estat del benestar, igual que en molts altres països, presenta un fort biaix en favor de la protecció dels grans, mentre que deixa molt més desprotegits els infants i joves. En conseqüència, la crisi econòmica ha tingut un desigual impacte per grups d'edat, i han estat els grans els que han suportat millor les seves negatives conseqüències.

2. Els Comptes Nacionals de Transferència (NTA): les transferències intergeneracionals

La construcció dels NTA per països es va iniciar a començaments d'aquest segle en el marc d'una xarxa de col·laboració internacional integrada per diferents universitats i centres de recerca. La metodologia NTA ha donat lloc a un manual publicat per les Nacions Unides (UN, 2013). La identitat de partida dels NTA és la mateixa de la comptabilitat nacional, amb algunes addicions:

$$YL + YA + TG^+ + TF^+ = C + S + TG^- + TF^- \quad [1]$$

On YL és la renda laboral, YA és la renda d'actius, TG i TF són les transferències públiques i privades respectivament, rebudes (+) o pagades (-), C és el consum i S, l'estalvi. De manera que, a la banda esquerra apareixen les diferents fonts de renda, mentre que a la dreta se'n representen els possibles usos. Reordenant l'expressió [1] s'obté el denominat dèficit de cicle vital (LCD), definit com la diferència entre el consum i la renda laboral:

$$C - YL = (TG^+ + TG^-) - (TF^+ + TF^-) + (YA - S) \quad [2]$$

Dèficit de cicle vital (LCD)

Transferències públiques netes

Transferències privades netes

Reassignació d'actius

L'equació 2 implica que el LCD s'ha de finançar mitjançant tres possibles mecanismes: transferències públiques o privades, o mitjançant la reassignació d'actius (estalvi/desestalvi). S'ha de complir per a l'economia en el seu conjunt, però també en particular per a cada edat o grup d'edat. De la mateixa manera, es pot obtenir en termes per càpita o de manera agregada (multiplicant la xifra per càpita pel nombre d'individus de cada edat).

La construcció dels NTA és un procés complex que requereix l'explotació minuciosa de microdades procedents de diferents enquestes. Per exemple, per estimar el consum es diferencia en primer lloc entre privat i públic, i ambdós, al seu torn, es desagreguen en diverses categories atenent la disponibilitat de dades. Se sol diferenciar com a mínim un perfil d'edat per a consum de salut, d'educació i la resta del consum. La principal font de dades per a l'estimació del perfil de consum privat per edats a Espanya és l'Enquesta de Pressupostos Familiars (EPF).

En el cas del consum públic, la font de dades varia per a cada categoria. El perfil de consum de serveis de salut s'estima utilitzant principalment l'Enquesta Nacional de Salut, juntament amb informació de l'INE. El d'educació, en canvi, s'obté a partir de l'explotació de les dades que publiquen el Ministeri d'Educació i també l'INE. La resta del consum públic, en canvi, es considera com a resta i s'imputa per igual entre totes les edats. El consum dels nens s'imputa tenint en compte una escala d'equivalència. Per a la renda laboral, la principal font d'informació és l'Enquesta Europea sobre Renda i Condicions de Vida (EU-SILC).

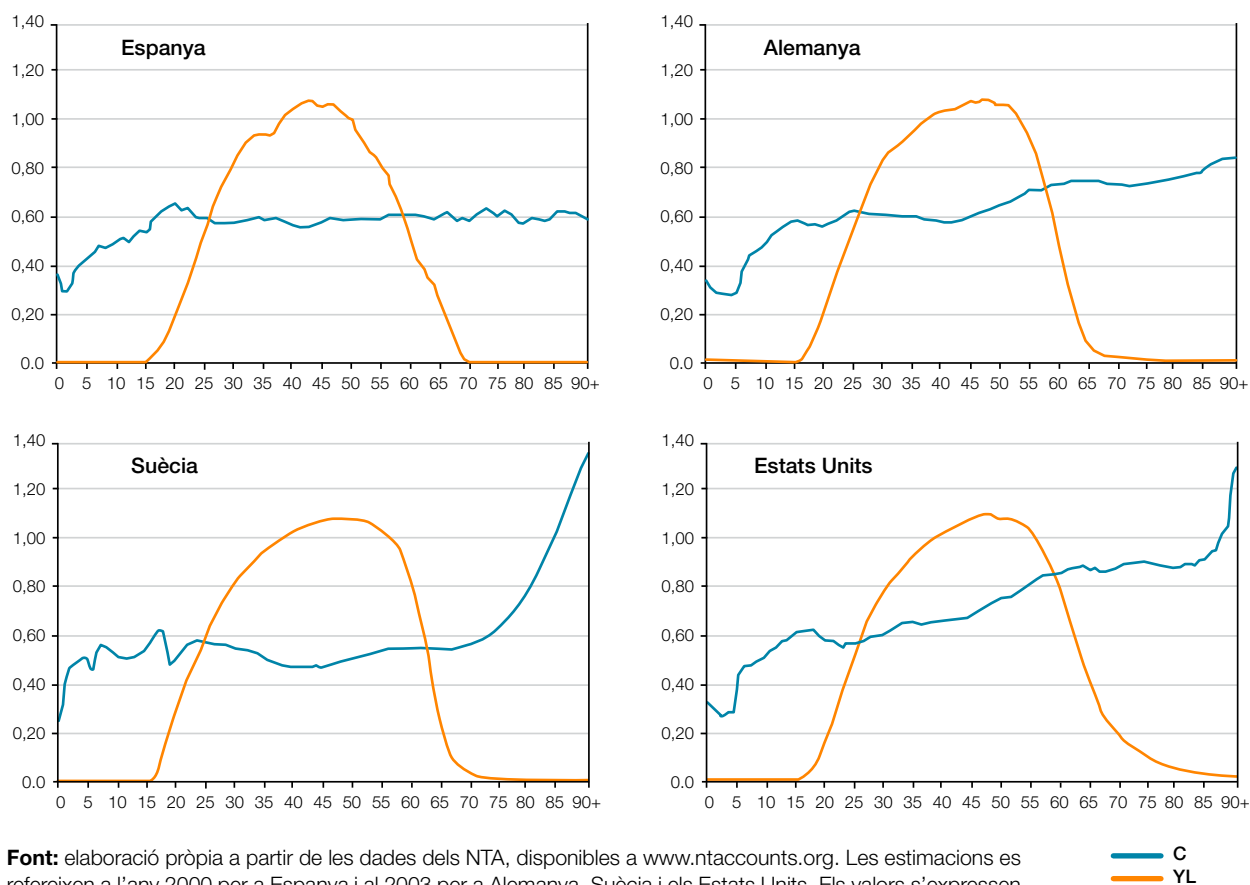
També s'ha de recórrer a l'explotació de diferents bases de dades per construir els perfils per edat de transferències públiques, rebudes i pagades pels individus de cada edat. Quant a les rebudes, es diferencien per tipus de prestació (pensions no contributives, atur, jubilació, incapacitat, orfandat, viduitat, maternitat...), i els perfils per edat es construeixen recorrent a diferents fonts d'informació oficials (INEM i MTAS, entre d'altres). Per la seva part, els perfils d'impostos es construeixen a partir de la informació extreta de l'EPF i l'EU-SILC.

Quant a les transferències privades, atès que es tracta de fluxos que tenen lloc dins del mateix país, el seu agregat serà zero, excepte pel que fa a les transferències corrents netes amb la resta del món. Tanmateix, conèixer els seus perfils per edat és extremadament útil per saber com s'esdevenen els fluxos de recursos entre les diferents edats. L'estimació d'aquests perfils és especialment difícil als països en què, com a Espanya, no es disposa d'una única enquesta micro que reculli informació fiable sobre renda i despeses, cosa que obliga a combinar la informació procedent de dues enquestes diferents (EPF i EU-SILC).

La Figura 1 mostra els perfils per edat de renda laboral i consum per càpita obtinguts a Espanya en comparació amb els d'altres països europeus (Suècia i Alemanya) i els Estats Units. Amb l'objectiu de fer els resultats al més comparables possible, la metodologia NTA proposa la normalització de

resultats expressant-los en proporció amb la renda laboral mitjana del país entre els 30 i els 49 anys. Malgrat que s'observen certes característiques específiques per país, tant el consum com la renda laboral presenten la forma esperada. La renda laboral és positiva a partir dels 16 anys i presenta la típica forma d'U invertida, que assoleix els valors màxims en les edats centrals de la vida laboral. A Suècia, i especialment als Estats Units, s'observa com la renda laboral té certa importància més enllà dels 65 anys, mentre que a Alemanya i Espanya és pràcticament nul·la. Quant al consum, el perfil per càpita és molt similar per als quatre països observats fins als 40-45 anys, edat a partir de la qual s'aprecien diferències interessants. D'una banda, en el cas d'Espanya, el perfil es manté pràcticament pla. Per contra, a Alemanya i els Estats Units s'observa un cert creixement que, en el cas dels Estats Units, es fa especialment visible a partir dels 80-85 anys. Per la seva banda, a Suècia no s'observa creixement del con-

Figura 1. NTA: Perfils per edat de consum (C) i renda laboral (YL)

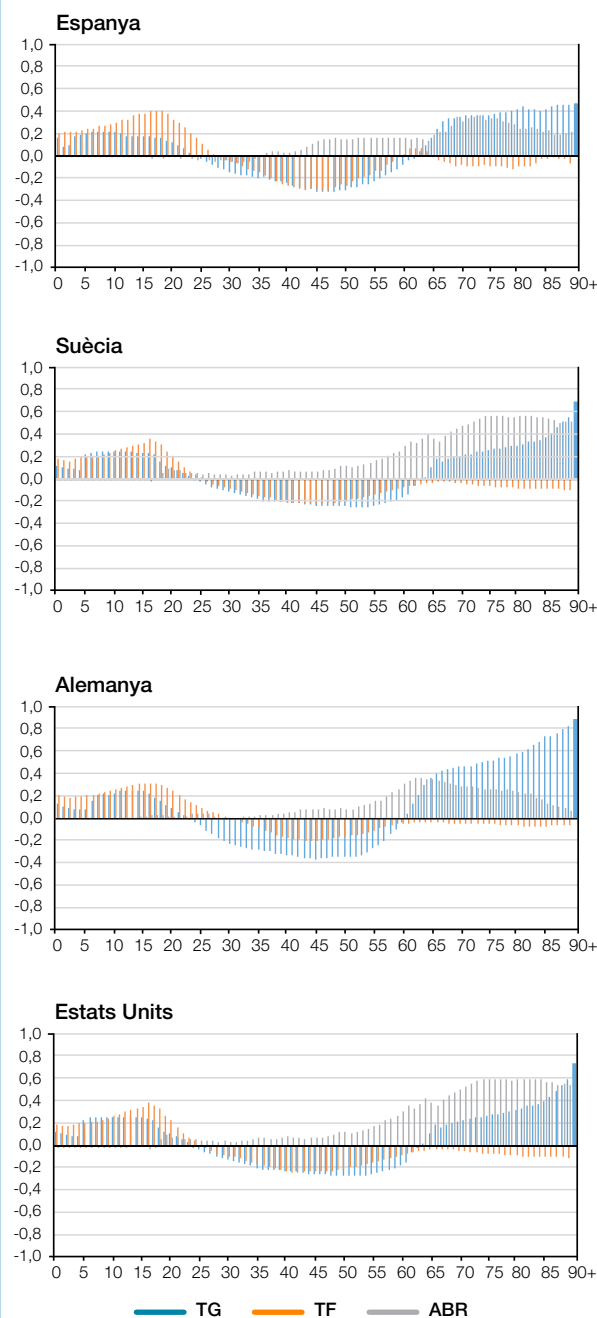

sum per càpita fins més enllà dels 70 anys, però a partir d'aquí l'increment és molt pronunciat, fins al punt que una persona de 85 anys consumeix pràcticament el doble d'una de 70. Aquests increments de consum en l'etapa final del cycle vital es deuen principalment al consum públic i, en particular, a la despesa sanitària i les cures de llarga durada.

D'altra banda, els NTA proporcionen també els perfils d'edat dels tres mecanismes que permeten finançar el dèficit de cycle vital (o fer servir el superàvit) d'acord amb l'equació [2]: les transferències públiques, les transferències privades (intra o interfamiliars) i la reassignació intertemporal d'actius. Els resultats per als quatre països seleccionats es mostren a la Figura 2. Les transferències públiques netes presenten el perfil esperat en els quatre països, ja que són positives en les dues etapes dependents del cycle vital (infantesa i vellesa), i indiquen que els individus d'aquestes edats reben més transferències del sector públic dels impostos que paguen, especialment en el cas dels grans. Al contrari, durant l'etapa central de la vida activa, els impostos pagats són superiors a les transferències públiques rebudes. No obstant això, s'aprecien algunes diferències interessants. En el cas dels infants, Espanya registra, en general, nivells de transferències públiques una mica inferiors a la resta. En el cas de Suècia i els Estats Units, fins i tot els infants entre 5 i 12 anys reben més transferències públiques que privades. Per als grans, el nivell de les transferències públiques que reben és molt estable en el cas d'Espanya a partir dels 65-70 anys. Per contra, en la resta de països, aquestes comencen en nivells inferiors i s'incrementen notablement a partir dels 80 anys.

Quant a les transferències privades, es pot destacar que constitueixen la principal font de finançament del dèficit dels joves entre 15 i 20 anys (molt per sobre de les transferències públiques, especialment a Espanya). Per contra, els grans, igual que els individus en edats actives, no en són receptors, sinó donants de transferències (encara que per un total molt inferior). Finalment, les reassignacions netes d'actius són rellevants un cop els individus s'incorporen al mercat laboral, tot i que la seva importància és força diferent en els quatre països analitzats. Mentre que Espanya i Alemanya presenten nivells modestos, a Suècia i els Estats Units la reassignació intertemporal d'actius té un paper protagonista en el finançament del dèficit de cycle vital dels més grans, fins i tot per sobre de les transferències públiques fins a edats molt avançades.

Figura 2. NTA: perfils per edat de transferències públiques (TG), transferències privades (TF) i reassignació d'actius (ABR)

Nota: els valors s'expressen en proporció amb la renda laboral mitjana entre els 30 i els 49 anys al mateix país.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels NTA, disponibles a www.ntaccounts.org. Les estimacions es refereixen a l'any 2000 per a Espanya i al 2003 per a Alemanya, Suècia i els Estats Units.

“Segons un recent informe de l’FMI, la despesa social a Espanya sembla ser menys efectiva que en altres països europeus, si ho jutgem pels indicadors de pobresa i desigualtat”

3. L'estat del benestar i el seu paper durant la crisi econòmica

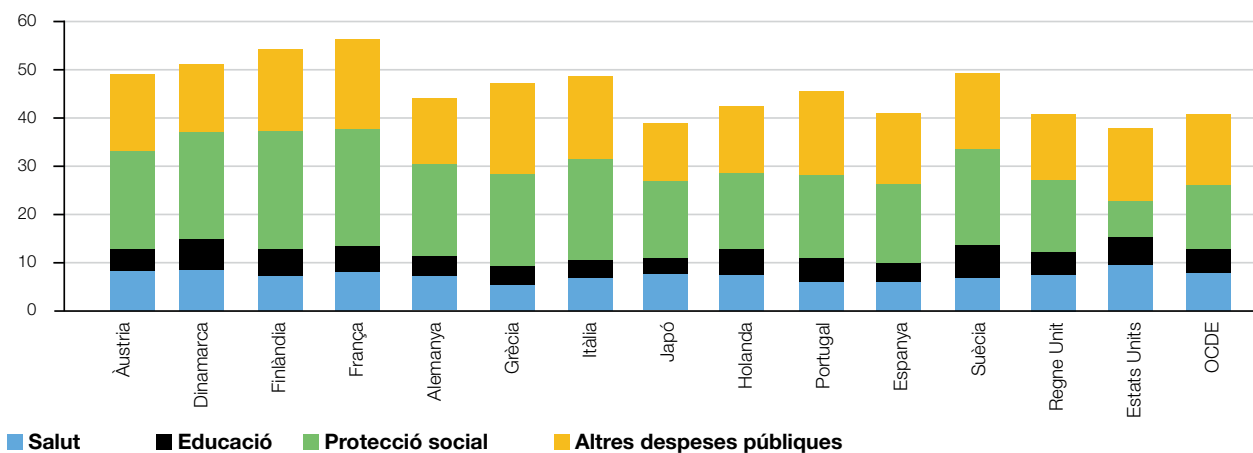
L'estat del benestar constitueix, sens dubte, una de les grans fites de les societats modernes, tot i que s'observen diferències entre països en relació amb la seva importància, tant quantitativa com qualitativa. El 2017, la despesa pública als països de l'OCDE representava de mitjana un 41% del PIB, mentre que la despesa pública en polítiques socials (sanitat, educació i protecció social)¹ superava el 26% del PIB (Figura 3). Espanya se situa pràcticament en aquesta mitjana i a la banda baixa dels països europeus, on la presència del sector públic és notablement superior a la dels Estats Units i el Japó. Així, a França, Finlàndia i Dinamarca, la despesa pública total supera clarament el 50% del PIB, mentre que la despesa social se situa per sobre del 37%.

1 Dins de “protecció social” s'inclouen diferents programes de despesa pública social, que, majoritàriament, són transferències monetàries (pensions contributives i no contributives, atur, ajuts a famílies, etc.), però també en espècie (per exemple, les relacionades amb l'habitatge, atenció a la dependència, etc.)

Les polítiques socials representen un poderós instrument per a la lluita contra la pobresa i la desigualtat, ja que el seu objectiu és garantir un nivell de vida digne als ciutadans mitjançant la redistribució interpersonal de recursos. Tanmateix, com posa de manifest un recent informe de l'FMI (Vtyurina, 2020), la despesa social a Espanya sembla ser menys efectiva que en altres països europeus, si s'ha de jutjar pels valors que donen els indicadors de pobresa i desigualtat. La Figura 4 mostra l'evolució de la taxa AROPE (risc de pobresa i/o exclusió social), l'indicador de pobresa utilitzat per la UE a partir de l'estratègia 2020. Com es pot apreciar, a Espanya aquest indicador se situa clarament per sobre de la mitjana de la zona de l'euro, i molt lluny de països com Dinamarca, França o Alemanya. Però, a més, Espanya registra una de les pitjors evolucions, ja que s'ha incrementat en gairebé 2 punts en el període 2005-2018, mentre que a la zona de l'euro es reduïa en pràcticament mig punt.

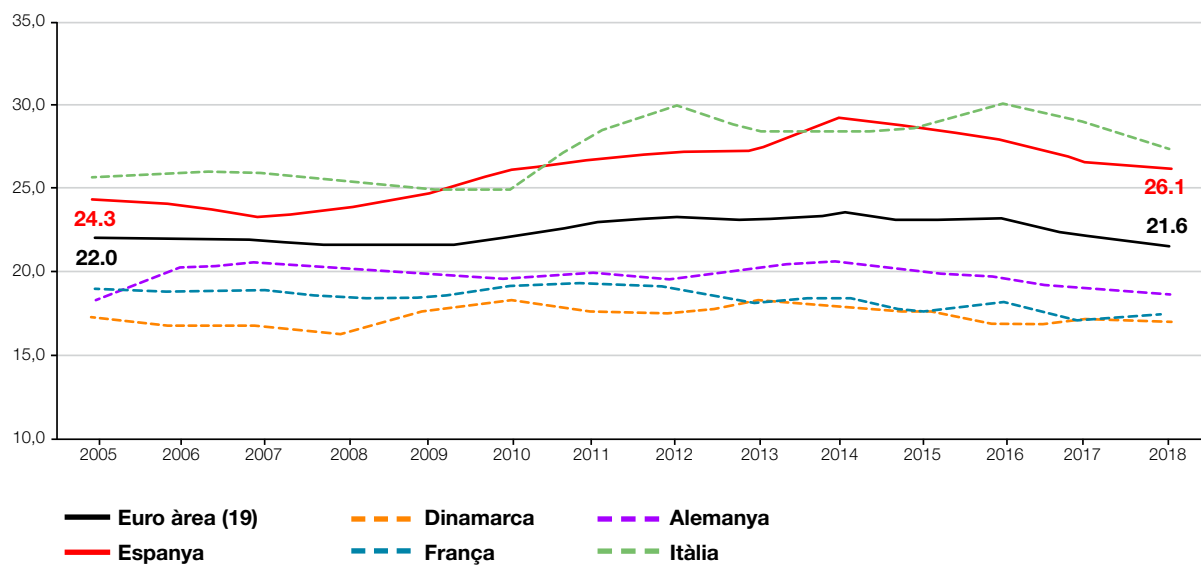
Tan preocupant o més resulta l'evolució de la taxa AROPE per grups d'edat que mostra la Figura 5. El 2005, els menors de 18 anys i els majors de 65 presentaven taxes AROPE molt similars (29,0% i 30,1% respectivament). El 2018, tanmateix, la taxa s'havia incrementat lleugerament per als infants (29,5%), mentre que per als grans s'havia reduït gairebé a la meitat (17,0%). De fet, la posició relativa del grup de majors de 65 havia passat de ser la pitjor abans de la crisi, a ser clarament la millor el 2018. I sobretot, s'aprecia un engrandiment de les distàncies. El grup d'edat més perjudicat per la Gran Recessió han estat els joves entre 18 i 24 anys, la taxa AROPE dels quals, el 2018, era més del doble que la dels majors de 65.

Figura 3. Despesa pública a l'OCDE (en % del PIB)

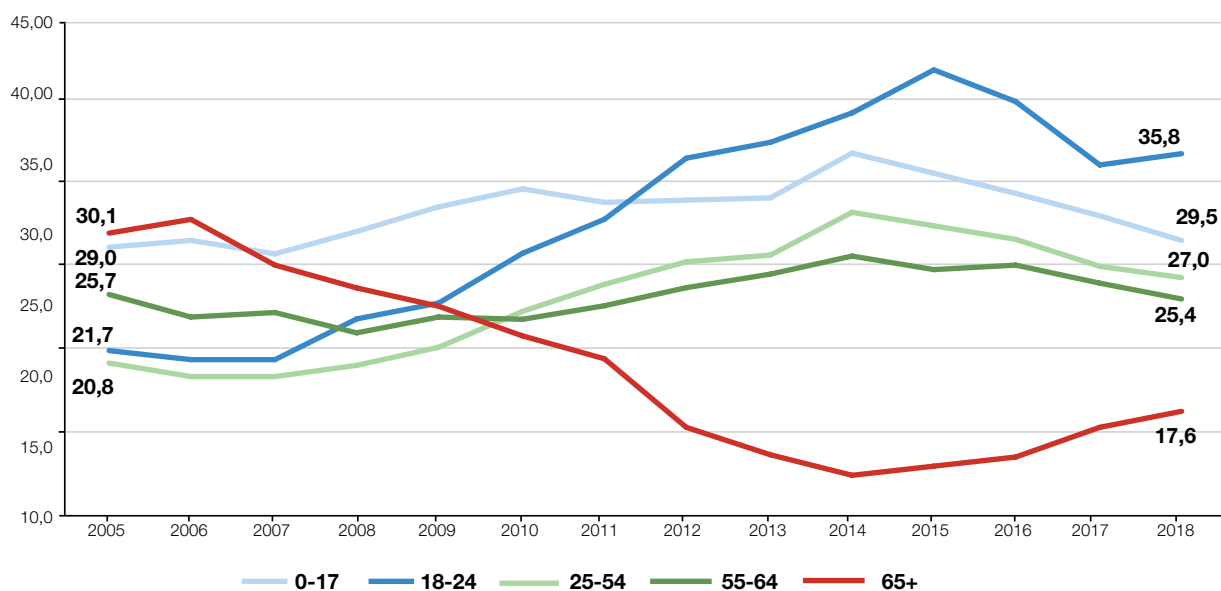
Font: elaboració pròpia a partir d'OCDE National Accounts Statistics data base. Dades per al 2017.

Figura 4. Evolució de taxa de risc de pobresa i exclusió social (AROPE)

Font: elaboració pròpia a partir d'EUROSTAT.

Figura 5. Evolució de taxa de risc de pobresa i exclusió social (AROPE) a Espanya per grups d'edat

Font: elaboració pròpia a partir d'EUROSTAT, dades per al 2018.

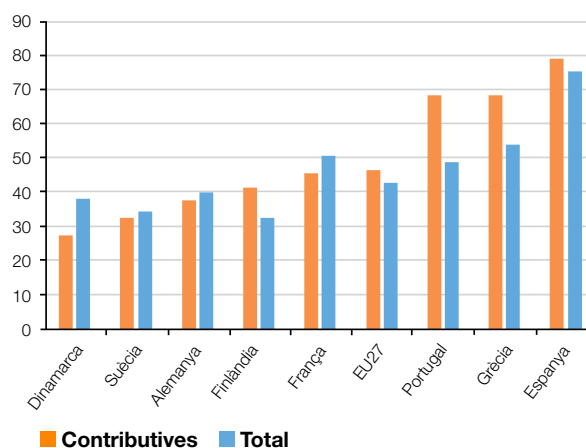
En definitiva, les dades mostren la presència d'un clar biaix de l'estat del benestar cap a la protecció dels grans, deixant els infants i joves molt més desprotegits

L'evolució de les dades de pobresa per grups d'edat al llarg dels últims anys mereix una anàlisi més profunda, que porta irremeiablement a valorar el paper que les transferències socials han jugat durant la crisi econòmica. D'una banda, les pensions han estat determinants en la garantia de rendes dels seus perceptors (principalment gent gran), fet que els ha permès millorar la seva posició relativa mentre bona part de la població activa perdia la seva feina, sense que les prestacions permetessin cobrir bona part de la seva reducció d'ingressos. D'acord amb l'informe de l'Ageing Working Group (EC, 2018), Espanya és el país de la Unió Europea amb les pensions més generoses, atinent la seva taxa de reemplaçament (ràtio entre la pensió inicial de jubilació i el salari mitjà). Tal com es mostra a la Figura 6, el 2016, aquesta taxa assolí un 75% per al conjunt de les pensions públiques a Espanya, i superava el 78% en el cas de les pensions contributives.

D'altra banda, la crisi es va acarnissar especialment amb els treballadors més joves, les taxes d'atur dels quals van créixer fins a superar fins i tot el 50%, empobrint clarament aquest grup d'edat davant de la migradesa de drets per obtenir prestacions econòmiques substitutives. En el cas dels infants, atès que conviuen en llars els caps de família de les quals pertanyen majoritàriament al grup d'actius d'edats intermèdies (25-54 anys), l'evolució del seu risc de pobresa ha estat similar a la d'aquests, tenint en compte, a més, la insuficiència de les polítiques d'ajuda a la família existents al nostre país. La Figura 7 mostra la despesa pública social en polítiques d'ajuda a la família a Espanya en relació amb Europa. A part de situar-se clarament a la banda baixa (amb prou feines un 1,2% del PIB davant el 2,2% de mitjana a la zona de l'euro), la xifra s'ha mantingut constant, reflectint que les polítiques públiques no han fet cap esforç especial en la protecció de les famílies i dels més joves davant dels efectes de la crisi econòmica.

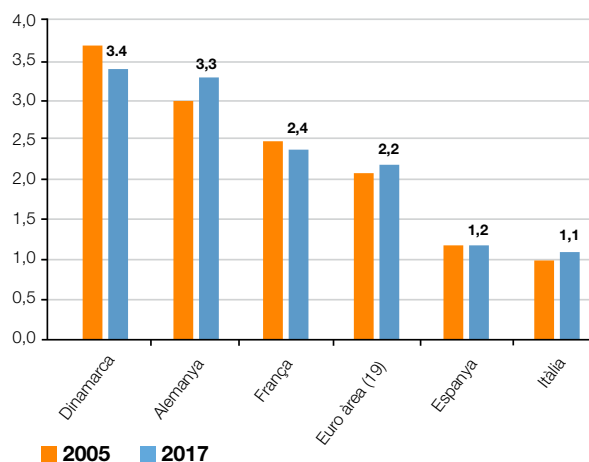
La pobresa i el risc d'exclusió infantil depenen de múltiples factors, i no únicament de les polítiques públiques d'ajuts a les famílies. Però aquestes hi tenen un paper important, com mostra la

Figura 6. Taxa de reemplaçament de les pensions públiques a Europa (2016)

Font: elaboració pròpia a partir d'EC (2018), The 2018 Ageing Report.

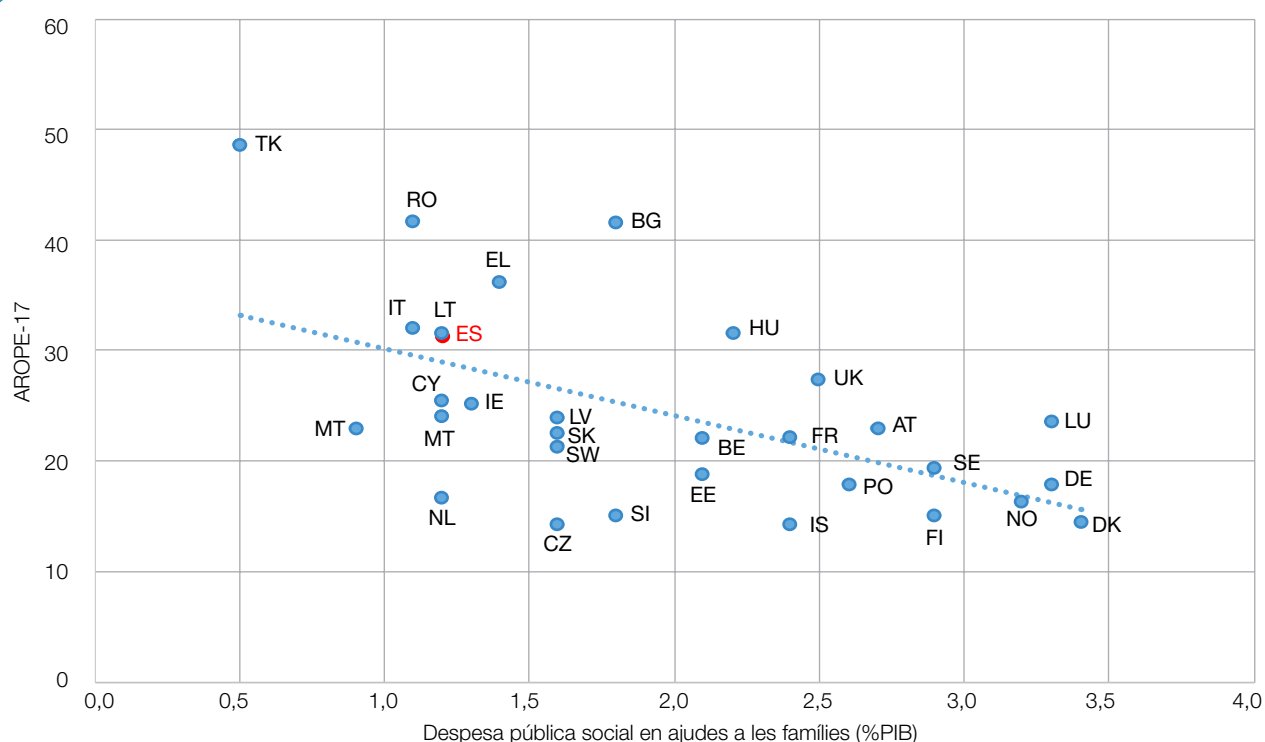
Figura 7. Despesa pública social en polítiques d'ajuda a la família a Europa (en % PIB)

Font: elaboració pròpia a partir d'EUROSTAT.

Figura 7. La taxa AROPE per als menors de 18 anys tendeix a ser menor en aquells països amb un sistema públic de protecció a la família ben assentat, com és el cas dels països nòrdics, França i Alemanya. Per contra, Espanya se situa entre aquells països amb altes taxes de pobresa infantil, i baix nivell de protecció pública.

Figura 8. Pobresa i/o exclusió social infantil (AROPE 0-17) i polítiques públiques de protecció a la família a Europa

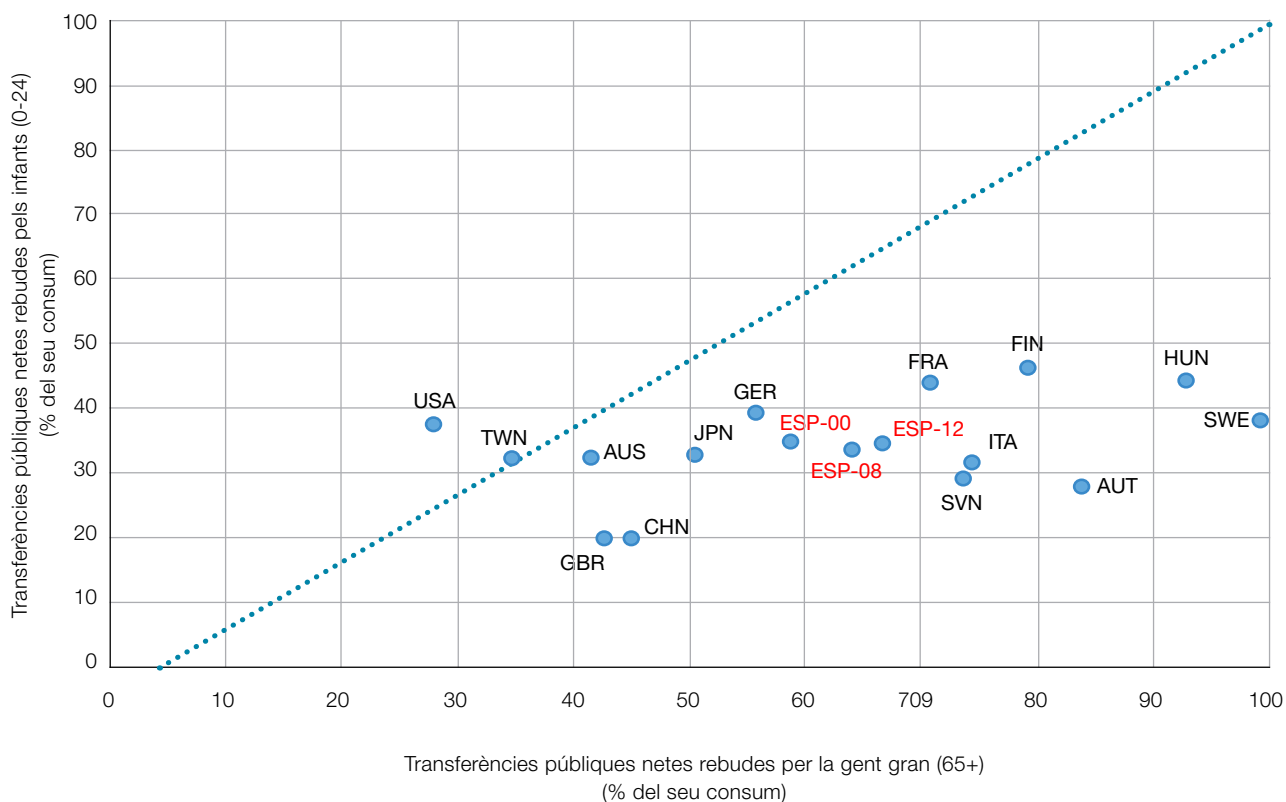
Font: elaboració pròpia a partir d'EUROSTAT, dades per al 2017.

En definitiva, les dades mostren la presència d'un clar biaix de l'estat del benestar cap a la protecció dels grans, deixant els infants i joves molt més desprotegits. La Gran Recessió ha constituït la prova definitiva que aquest biaix té greus conseqüències. Les dades dels NTA resulten molt útils per completar l'anàlisi i reforçar aquesta conclusió. En primer lloc, la Figura 9 mostra que tots els països amb un estat del benestar consolidat tendeixen a protegir més els grans. A tots els països europeus observats, les persones de 65 i més anys reben en transferències públiques netes l'equivalent a més del 50% del seu consum (a Suècia n'assoleix el 100%). En el cas dels més joves, aquest percentatge assoleix un màxim a Finlàndia (46,3%), seguida de França i Hongria (ambdues 44,3%).

En referència a Espanya, la importància de les transferències públiques en el consum dels grans s'ha anat incrementant en el període 2000-2012, mentre que ha romàs gairebé constant per als joves. La Figura 10, construïda amb les da-

des dels NTA per a Espanya el 2000, el 2008 i el 2012 completa aquesta informació. Les transferències privades familiars són la principal font de finançament del consum dels joves menors de 25 anys, seguides de les transferències públiques (principalment, mitjançant la despesa en educació) i la renda laboral, que només és rellevant per als majors de 18 anys. Amb la crisi, es pot apreciar un clar descens del nivell de consum en aquesta franja d'edat, principalment motivat per la caiguda de les transferències públiques i la renda laboral. En el cas dels grans, són les transferències públiques les que tenen el paper protagonista, seguides de la reassignació d'actius i la renda laboral. En el seu cas, el nivell de consum en termes reals ha variat menys, i les transferències públiques rebudes van créixer el 2008 i, pràcticament, es van mantenir el 2012. En canvi, la importància de la reassignació d'actius s'ha reduït, mentre que la renda laboral s'ha duplicat entre 2008 i 2012. També s'ha d'esmentar que les transferències privades cap a grups d'edat més joves que s'apreciaven el 2000 s'han reduït molt en anys posteriors.

Figura 9. El biaix de l'estat del benestar: transferències públiques netes rebudes pels joves (0-24) i els més grans (65 i més) en relació amb el seu consum

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels NTA (www.ntaccounts.org). Les dades es refereixen als anys 2003 (Suècia-SWE), 2004 (Japó-JPN), 2005 (Hongria-HUN), 2006 (Finlàndia-FIN), 2007 (Regne Unit-GBR i Xina CHN), 2008 (Alemanya-GER, Itàlia-ITA), 2010 (Austràlia-AUS, Àustria-AUT, Eslovènia-SVN i Taiwan-TWN) i 2011 (França-FRA i Estats Units-USA). Per a Espanya es presenta el resultat per als anys 2000, 2008 i 2012, segons Patxot et al. (2015) i Solé et al. (2019).

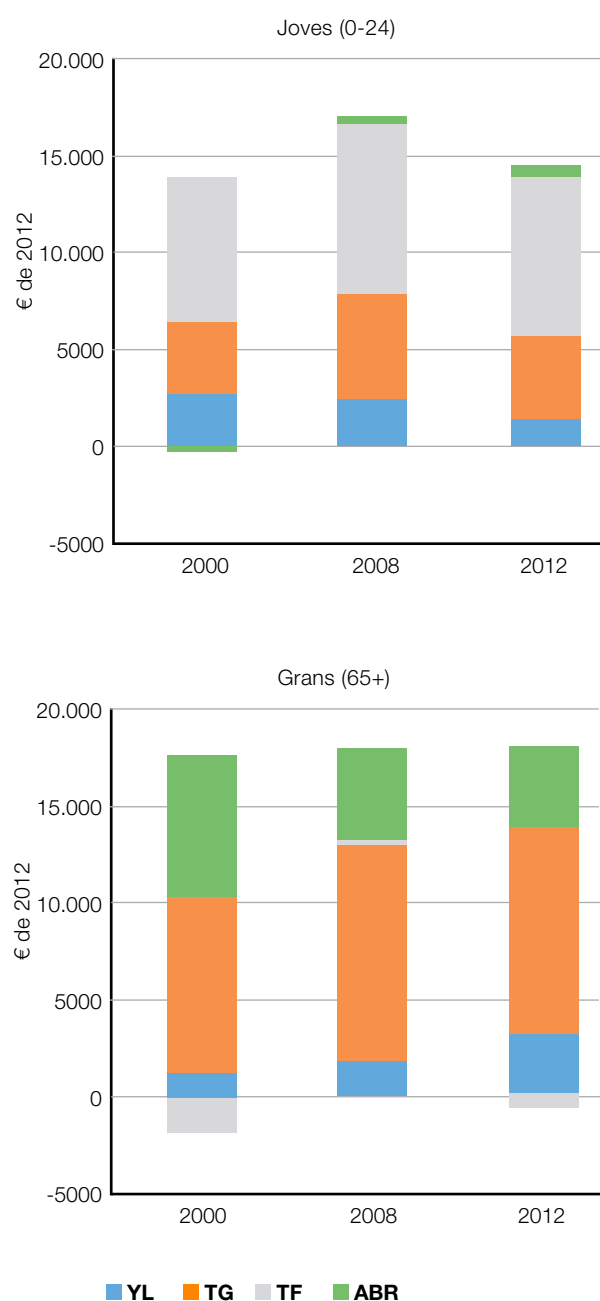
4. Conclusions

L'estat del benestar ha esdevingut un important mecanisme de redistribució intergeneracional dels recursos, juntament amb les famílies i els mateixos mercats. Els sistemes públics de pensions i sanitat, així com les cures de llarga durada en alguns països, han convertit el sector públic en el protagonista en la cobertura de les necessitats de consum dels grans, finançant les esmentades polítiques principalment amb impostos i contribucions a les persones en edat activa. En el cas dels infants i joves dependents econòmicament, en canvi, és la família qui ha tingut tradicionalment aquest paper principal, i així continua sent. D'aquesta manera, es pot afirmar que les societats actuals han socialitzat les necessitats de la seva població gran, però, en canvi, han mantingut la major part de les necessitats dels infants i joves en l'esfera privada.

El progressiu envelliment de la població als països avançats genera grans interrogants quant a la sostenibilitat d'estats del benestar tan esbiaixats cap a la protecció dels grans. A més, la gran crisi econòmica iniciada el 2008 ha posat de manifest que no protegir els infants i joves amb polítiques socials pot tenir greus conseqüències. Espanya, un dels països europeus amb menor nivell d'ajuts a les famílies, ha vist com les taxes de pobresa de la població més jove han empitjorat notablement respecte a la dècada anterior.

Els sistemes de pensions i salut han actuat com a xarxa de seguretat per protegir la nostra població gran, mentre que els més joves han quedat a mercè de la crisi. Les conseqüències en el mitjà i llarg termini poden ser desastroses, atenant l'informe de la Fundació d'Estudis Socials i de Sociologia Aplicada

Figura 10. Fonts de finançament del consum dels joves (0-24) i els grans (65+) a Espanya

Nota: atenent l'expressió [2], el consum (C) és la suma de la renda laboral (YL), les transferències públiques (TG), les transferències privades (TF) i la reassignació d'actius (ABR).

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de Patxot et al. (2015) i Solé et al. (2018).

(Flores Martos, 2016), que va observar com el 80% de les persones que van viure greus dificultats econòmiques d'infants o adolescents las experimenten també d'adults. La pobresa en el present és font de pobresa en el futur, per tant, és hora de replantejar-se seriosament el paper del sector públic per revertir aquest problema, i molt especialment a Espanya, on no ha fet sinó empitjorar en l'última dècada.

Referències bibliogràfiques

Abio, G., Patxot, C., Renteria, E., Solé, M. i Souto, G. (2019). "Las Cuentas Nacionales de Transferencias: Aplicaciones y resultados para España", *Papeles de Economía Española*, 161, p. 32-55.

EC (2018). The 2008 Ageing Report. Economic and Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016-2070). Institutional paper 079, maig 2018.

Flores Martos, R. (coord.) (2016). *La transmisión intergeneracional de la pobreza: factores, procesos y propuestas para la intervención*. Fundación FOESSA, Madrid.

Lee, R. i Mason, A. (2011). *Population Ageing and the Generational Economy: A Global Perspective*. Edward Elgar.

Patxot, C., Renteria, E., Sánchez-Romero, M. i Souto, G. (2011), "How intergenerational transfers finance the lifecycle deficit in Spain". A: Lee, R., Mason, A. (Eds.), *Population Aging and the Generational Economy*. Edward Elgar.

Patxot, C., Renteria, E. i Souto, G. (2015). "Can we keep the pre-crisis living standards? An analysis based on NTA profiles in Spain". *The Journal of Economics of Ageing*, 5:54-62.

Solé, M., Souto, G., Renteria, E., Papadomichelakis, G. i Patxot, C. (2019). "Protecting the elderly and children in times of crisis: An Analysis based on National Transfer Accounts". *The Journal of the Economics of Ageing*, 15, p. 1-11.

UN (2013). *National Transfer Accounts Manual. Measuring and Analysing the Generational Economy*. Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York.

Vtyurina, S. (2020). *Effectiveness and Equity in Social Spending: The case of Spain*. IMF Working Paper WP/20/16.

LA RELACIÓ ENTRE ELS RÈGIMS DEL BENESTAR I ELS SISTEMES DE REASSIGNACIÓ INTERGENERACIONAL EN ALGUNS PAÏSOS DE LA UE*

Tanja Istenič

Escola d'Economia i Empresa,
Universitat de Ljubljana, Eslovènia

Lili Vargha

Universitat Humboldt de Berlín
Institut de Recerca Demogràfica d'Hongria

Jože Sambt

Escola d'Economia i Empresa,
Universitat de Ljubljana, Eslovènia

Resum

Les recerques precedents que vinculen les transferències amb els règims del benestar s'han vist fins a cert punt limitades, ja que s'han centrat principalment en les transferències públiques o privades o només tenien en compte determinats grups d'edat. Amb la idea de superar aquests problemes, hem mesurat exhaustivament les transferències intergeneracionals públiques i privades, així com les reassignacions basades en actius mitjançant l'aplicació de la metodologia dels denominats Comptes Nacionals de Transferències (NTA, per les seves sigles en anglès). A més, hem tingut en compte les transferències específiques segons el gènere per a tots els grups d'edat. Hem vinculat règims del benestar i sistemes de reassignació intergeneracional amb resultats dels NTA comparables per a 10 països de la UE des de

2010. Sobre la base de cinc indicadors, aquest document deixa palesa una clara connexió entre els règims del benestar i els sistemes de reassignació intergeneracional i classifica els països en tres grups diferents: (1) socialdemòcrates, que inclou Hongria, Eslovènia i Suècia; (2) conservadors, que inclou Àustria, Finlàndia, França, Itàlia i Espanya, i (3) liberals, que inclou Alemanya i Regne Unit.

1. Introducció

El contracte generacional és el factor més important i continu dels sistemes del benestar contemporanis. Bona part del debat més recent relacionat amb aquest contracte se centra exclusivament en la dimensió pública (com es va consignar a Albertini,

(*) Aquest projecte ha rebut el finançament del VII Programa Marc de Recerca, Desenvolupament i Demostració Tecnològica de la Unió Europea en virtut de l'acord de subvenció 613247. Així mateix, reconeixem que aquest projecte es basa en la feina de la xarxa COST Action IS1409, que disposa del suport de COST (European Cooperation in Science and Technology, Cooperació Europea en Ciència i Tecnologia). Aquest projecte fa servir dades d'Eurostat, Crosssectional EUSILC UDB, 2011 i HBS 2010. Juntament amb això, reconeixem la provisió de dades per a EUSILC i HBS per part d'Eurostat i la Comissió Europea, respectivament. Així mateix, agraïm al Grup de Treball sobre l'Envel·liment i als equips nacionals inclosos que ens proporcionessin les dades sobre despeses en salut i atenció de llarga durada. La responsabilitat de totes les conclusions extretes de les dades correspon completament als autors.

Kohli i Vogel, 2007). Tanmateix, per comprendre completament el funcionament dels sistemes del benestar, la dimensió privada també s'ha de tenir en compte. Durant la darrera dècada, els acadèmics han reconegut la importància de les transferències privades i la seva vinculació amb els règims del benestar. No obstant això, tots aquests estudis previs estan mancats d'una inclusió completa de les transferències privades i públiques. La majoria connecten les transferències i els règims del benestar centrant-se principalment en les transferències privades (p. ex., Albertini i Kohli, 2013; Albertini *et al.*, 2007; Attias-Donfut *et al.*, 2005; Mudrazija, 2014). Alguns estudis tenen en compte ambdues transferències, les públiques i les privades (Brandt i Deindl, 2013; Mudrazija, 2016), però només paren atenció a determinats grups d'edat. Fan servir dades de l'enquesta SHARE (Enquesta de salut, envelliment i jubilació a Europa, Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe), en què només es van entrevistar persones de més de 50 anys. Per tant, ometen el flux de transferències dels progenitors més joves a la seva descendència. A més d'excloure els fluxos més significatius de les transferències privades domèstiques (consulteu Gál, Vanhuysse i Vargha, 2018), les anàlisis basades en SHARE exclouen els representants dels règims del benestar liberals.

Per superar aquests problemes, el nostre article examina si existeix una connexió entre els règims del benestar i els sistemes de reassignació intergeneracional basada en les dades i indicadors dels Comptes Nacionals de Transferències (NTA). Nosaltres tenim en compte les transferències públiques i privades, tots els grups d'edat i també el paràmetre del gènere. Aquest article contribueix a la bibliografia sobre règims del benestar incorporant diversos paràmetres dels dominis del benestar. Hem posat l'atenció en la prestació social proporcionada per tres institucions diferents (l'estat, el mercat i la família) denominada el "nexa estat-mercat-família". Atès que l'oferta social varia segons els diversos grups d'edat en els diferents països, hem parat atenció per separat a la prestació social als joves i a la gent gran. En segon lloc, no analitzem només transferències intergeneracionals privades que passen per transaccions monetàries o es canvien per diners, sinó també les transferències que resulten de la prestació familiar de benestar quant a les tasques de la llar no remunerades. Això significa que també s'inclou el "nexa atenció-benestar", no tan sols el nexa feina-benestar. En tercer lloc, hem considerat el paràmetre del gènere. El marc metodològic dels NTA ens permet calcular el nivell d'independència de les dones, mitjançant la feina pagada específica per gènere (en aquest article,

“Per classificar els països es fa servir la tipologia dels règims del benestar d’Esping-Andersen (1990), que distingeix entre conservadors (Europa continental), liberals (anglosaxons) i socialdemòcrates (països nòrdics)”

denominada "nexa feina específica per gènere-benestar"), així com l'equilibri específic per gènere entre feina remunerada i no remunerada (en aquest article, denominada "nexa atenció específica per gènere-benestar").

En primer lloc, debatem la tipologia dels règims del benestar d'Esping-Andersen. A continuació, es presenten les característiques principals dels règims del benestar, seguides d'una classificació dels països analitzats en règims del benestar específics. A l'apartat 3, introduïm breument la metodologia dels NTA i presentem els indicadors que hem desenvolupat per vincular els sistemes de reassignació intergeneracional i els règims del benestar. A continuació, descrivim el grau d'importància de l'estat, els mercats i la família en el finançament de les poblacions dependents a l'apartat Resultats. A l'apartat 5 es debaten els resultats i les conclusions.

2. Marc teòric

2.1 Tipologia dels règims del benestar

Els països amb unes característiques institucionals similars es poden classificar en el mateix règim del benestar. L'enfocament que més sovint es fa servir per classificar sistemàticament els països és la tipologia dels règims del benestar d'Esping-Andersen (1990), que distingeix entre règims del benestar conservadors (Europa continental), liberals (anglosaxons) i socialdemòcrates (països nòrdics). Tot i que és va utilitzar molt, l'obra fonamental d'Esping-Andersen (1990) va ser posada en qüestió en nombroses ocasions, sobretot pel que fa a la seva tipologia inicial. Primer, es va criticar que s'apartessin de la classificació determinats països; en el context europeu, els països mediterranis haurien de constituir un règim independent segons Leibfried (1993) i Ferrera (1996). En segon lloc, l'exclusió d'altres països o règims; en el context europeu, això fa referència principalment a l'addició de països de l'òrbita postsocialista/postcomunista com un tipus de règim independent (p. ex., Fenger, 2007). En tercer

lloc, Esping-Andersen (1990) es va centrar en el nexa feina-benestar, i la seva tipologia no és completament aplicable a altres dominis del benestar, com el nexa atenció-benestar (Lewis, 1992; Esping-Andersen, 1999). Segons Hernes (1987), “els estats del benestar amables amb les dones” promouen la independència de les dones i fomenten un mínim de tensió entre la feina remunerada i no remunerada. Per tant, se suggereix que les tasques domèstiques i d’atenció s’afegeixin a la feina remunerada específica per sexe gènere (Orloff, 1993).

2.2. Característiques principals dels diferents règims del benestar

Segons la tipologia d’Esping-Andersen, en un règim del benestar **liberal**, l’estat fomenta el mercat. I ho fa ja sigui subvencionant activament les institucions privades relacionades amb el benestar o garantint de manera passiva unes prestacions mínimes socials a la classe treballadora amb ingressos baixos (Esping-Andersen, 1990, 1999). Encara que els estats del benestar liberals es caracteritzen per un suport escàs de l’estat en la prestació d’assistència social, existeix una elevada prestació d’assistència sanitària (Stoy, 2014). La preocupació sobre la igualtat de gènere és baixa i el paper de la família és marginal en un règim del benestar liberal (Esping-Andersen, 1990, 1999).

Un règim del benestar **socialdemocràtic** promou la igualtat amb els estàndards més elevats. Garanteix la participació total dels treballadors en la qualitat dels drets socials. Els costos elevats que suposa el manteniment dels drets socials universals impulsen la promoció de la plena ocupació. L’estat redueix el sector privat d’una manera més profunda que altres països. Els estats del benestar socialdemocràtics fomenten el dret de les dones a participar com a població activa (Esping-Andersen, 1990, 1999).

Les institucions dels règims del benestar **conservadors o continentals** segueixen les normes tradicionals de l’església i el principi rector de l’autoritat. L’estat garanteix els drets socials, però estan condicionats a les contribucions financeres. Els avantatges, per tant, depenen del treball i l’ocupació. Es posa l’èmfasi en la família tradicional i l’estat només interfereix quan la capacitat de la família per servir els seus membres s’ha exhaurit (Esping-Andersen, 1990, 1999).

A més, en l’àmbit europeu, es poden distingir els països mediterranis i postcomunistes dels règims del benestar liberals, socialdemocràtics i conservadors fonamentals. Als països de l’arc

“La classificació de règims del benestar que utilitzem en aquest article es basa principalment en la revisió teòrica de 23 estudis que van fer Ferragina i Seeleib-Kaiser”

mediterrani, el menor desenvolupament institucional mena cap a una manca de prestacions mínimes socials articulades, amb llacunes importants en la protecció. La generositat més accentuada es dona en l’edat de la jubilació en forma de pensions de fons públics. Una de les principals característiques dels règims del benestar de l’arc **mediterrani** és el paper preponderant de la família (Ferrera, 1996; Esping-Andersen, 1999).

Els estats del benestar de països **postcomunistes** posen l’èmfasi principalment en la redistribució, a fi de prevenir la pobresa (Beblavy, 2008). Les polítiques socials comunistes es caracteritzen per la plena ocupació i la prestació d’assistència sanitària i ensenyament barat o fins i tot gratuït. La desocupació a gran escala que van patir durant la transició va suposar un gran nombre de prestacions per desocupació i plans de jubilació anticipada (Deacon, 2000). Encara segueix havent-hi una notable estabilitat quant als beneficis socials que ofereix l’estat.

2.3. Classificació de països en règims del benestar específics

Per determinar de quina manera es corresponen les reassignacions intergeneracionals a la classificació de països en els diferents règims del benestar, hem estudiat 10 països dels NTA de la UE: Alemanya, Àustria, Eslovènia, Espanya, Finlàndia, França, Hongria, Itàlia, Suècia i el Regne Unit. Esping-Andersen (1990) només parla de “tipus ideals” de règims del benestar. Tot i que alguns països són molt a prop dels tipus ideals i es podrien definir com a prototipus de règims (Ferragina & Seeleib-Kaiser, 2011), la majoria es poden classificar en diversos tipus de règims segons els diferents indicadors i mètodes que es facin servir per a la classificació. La classificació de règims del benestar que utilitzem en aquest article es basa principalment en la revisió teòrica de 23 estudis que van fer Ferragina i Seeleib-Kaiser (2011).

El Regne Unit es caracteritza com un règim del benestar liberal, mentre que França, Alemanya i Àustria són règims conservadors, i Suècia i Finlàndia són règims del benestar socialdemòcrates.

Tot i que Itàlia es podria classificar com un règim conservador, quan incloem en les anàlisis un tipus de règim mediterrani independent, sempre s'encasella Itàlia en aquesta secció. Ferragina i Seeleib-Kaiser (2011) no inclouen Espanya en la revisió sistemàtica. Per tant, la nostra hipòtesi és que Espanya, juntament amb Itàlia, es pot classificar dins dels règims del sud d'Europa, cosa que també opinen molts altres investigadors (vegeu Kammer, Niehues i Peichl, 2012). Els països postcomunistes són molt heterogenis i, per tant, d'acord amb Rys (2001), no haurien de combinar-se en un tipus de règim del benestar distint. En conseqüència, hem decidit classificar Hongria i Eslovènia com a règims del benestar tradicionals, més que no pas com a règims postcomunistes independents.

3. Metodologia i dades

3.1. Comptes Nacionals de Transferències

En aquest article es fan servir dades dels NTA específics per gènere disponibles públicament per a l'any 2010 (Istetič et al., 2016), recuperats de la pàgina web del projecte Agentia (<http://dataexplorer.wittgensteincentre.org/nta/>). Lee i Mason (2011) descriuen minuciosament el marc de recerca dels NTA, i en un manual de les Nacions Unides (2013) es descriu la metodologia de creació dels comptes. Els detalls sobre les especificitats dels NTA europeus es descriuen a Istetič et al. (2016).

La categoria central dels NTA és el dèficit del cicle vital (LCD), que mostra la diferència entre el consum específic per edat (públic i privat) i els ingressos laborals específics per edat. El dèficit del cicle vital és positiu per a infants i gent gran. Mentre que per a persones en edat activa, els ingressos laborals superen el consum, cosa que suposa un LCD negatiu, és a dir, un superàvit del cicle vital (LCS). El LCS indica independència econòmica de la població en edat laboral i es fa servir per finançar el LCD de les persones joves i la gent gran.

El LCD es finança mitjançant fluxos intergeneracionals en forma de transferències privades i públiques i reassignacions basades en els actius privats i públics. Les entrades de transferències públiques són, per exemple, l'ensenyament, l'atenció sanitària i les pensions finançades amb fons públics, mentre que les despeses públiques són els impostos i les contribucions socials que es paguen. Les transferències privades inclouen els fluxos dins de les llars (transferències intradomèstiques) i entre llars (transferències interdomèstiques). Les reassignacions basades en actius privades i públiques inclouen els interessos pagats en deute públic, rendiment de capital, etc.

En aplicar la metodologia dels NTA, calculem les mitjanes per càpita per edat (d'ara endavant, "perfils d'edat") en funció de les dates de l'enquesta i administratives. Els perfils d'edat s'ajusten per coincidir amb els valors afegits calculats a partir del sistema de comptes nacionals (SNA per les seves sigles en anglès). El principal recurs de dades de micronivell per a construir perfils d'edat relacionats amb els ingressos són les estadístiques de la UE sobre ingressos i condicions de vida (EUSILC, per les seves sigles en anglès). Els perfils d'edat de consum privat es calculen mitjançant l'Enquesta sobre pressuposts familiars (HBS, per les seves sigles en anglès). Atès que només s'informen de les despeses en l'àmbit domèstic, es fan servir les normes d'assignació específiques (p. ex., mètode de regressió, escala d'equivalència) per distribuir les despeses domèstiques entre els membres de la llar. El consum públic s'obté principalment de dades administratives.

Una de les principals contribucions del marc de recerca dels NTA és el potencial per calcular les transferències intradomèstiques privades (p. ex., progenitors que financen el consum dels seus fills) de manera sistemàtica per a molts països. Les transferències intradomèstiques privades es calculen com una dada residual. El consum privat individual no finançat mitjançant els ingressos laborals i les transferències de diners públics (import net dels impostos pagats) s'hauria de finançar mitjançant transferències intradomèstiques. Se suposa que els membres de la llar els ingressos dels quals superen el seu consum privat financen el consum dels membres de la llar que presenten dèficit. Si la suma dels recursos de tots els membres de la família no arriba al seu consum total, el cap de família haurà de fer servir els seus ingressos d'actius o haurà de fer servir recursos prestats d'altres llars.

3.1. Comptes Nacionals de Transferències de Temps

Els LCD (i, per tant, també els NTA) no inclouen activitats econòmiques no mercantils ni transferències en forma de treball domèstic no remunerat. Per corregir aquest biaix, hem afegit càlculs de transferències no mercantils mesurades mitjançant els Comptes Nacionals de Transferències de Temps (NTTA, per les seves sigles en anglès). Els perfils d'edat dels NTTA de producció, consum i transferències de treball domèstic no remunerat es calculen amb les enquestes d'ús del temps. Els perfils d'edat dels NTTA completament comparables també estan disponibles com a part de la base de dades del projecte Agentia (Vargha et al., 2016) per a 14 països de la UE. De les bases de dades disponibles, hem recuperat perfils d'edat per a vuit països de la UE, per als quals també s'analitzen els resultats

dels NTA estàndard. Atès que a la base de dades els valors monetaris de producció i consum només estan disponibles per a l'any 2002, hem monetitzat el temps dedicat a la producció i el consum mitjançant els salaris bruts per hora de les ocupacions elementals de cada país l'any 2010 (Eurostat, 2017).

3.3. Mesura de la connexió entre els sistemes de reassignació intergeneracional i els règims del benestar

En aquest article, la connexió entre els sistemes de reassignació intergeneracional i els règims del benestar es presenta, en primer lloc, descriptivament per als prototipus (o representants típics) dels distints règims del benestar: el Regne Unit (liberal), França (conservador), Suècia (socialdemocràcia) i Espanya (mediterrani). A continuació, per als 10 països analitzats, calculem valors de cinc indicadors diferents en funció dels resultats dels NTA i NTTA que, al nostre parer, reflecteixen les característiques principals dels distints règims del benestar. En funció dels valors dels indicadors, agrupem els països amb les característiques més semblants.

Els dos primers indicadors tenen en compte l'oferiment de prestacions socials de tres institucions diferents: l'estat, el mercat i la família. Els països que pertanyen a règims del benestar distints es diferencien per la importància de les transferències públiques (representant l'estat) en comparació amb les transferències privades (representant la família) o les reassignacions basades en els actius (representant el mercat). La recerca prèvia sobre els NTA mostra (p. ex., Lee i Mason, 2011) que als països europeus la joventut depèn principalment de les transferències públiques i privades, mentre que la gent gran ho fa principalment de les transferències públiques i les reassignacions basades en els actius. Per tant, el nostre primer indicador quantifica la importància de les transferències públiques (relacionada amb les transferències privades) en el finançament del LCD per a la gent jove, mentre que el nostre segon indicador quantifica la importància de TG en relació amb les reassignacions basades en actius (en el finançament del LCD per a la gent gran). El nostre tercer indicador prova de captar de manera integral les prestacions del benestar de les llars i, per això, combina els resultats dels NTA i NTTA. Mesura la importància de les transferències públiques en el total de transferències (privades i públiques), per la qual cosa el total de les transferències privades (TTF) inclou no tan sols les transferències mercantils privades (TF) sinó també el valor monetari de les transferències de temps.

El nostre quart indicador recull la potenciació de la independència de les dones mesurant la diferència de gènere en la independència

econòmica. Mesurem la diferència de gènere en la independència econòmica amb la diferència de gènere en el superàvit del cicle de vida (LCS). El cinquè indicador ens permet calcular l'equilibri entre les modalitats de treball remunerat i no remunerat per a ambdós gèneres a diferents països. És semblant al quart indicador, però mesura l'escletxa de gènere en el LCS total en relació amb els ingressos laborals totals. El LCS total es refereix a la diferència positiva entre la producció total i el consum total, que s'obté de combinar el treball remunerat i el no remunerat.

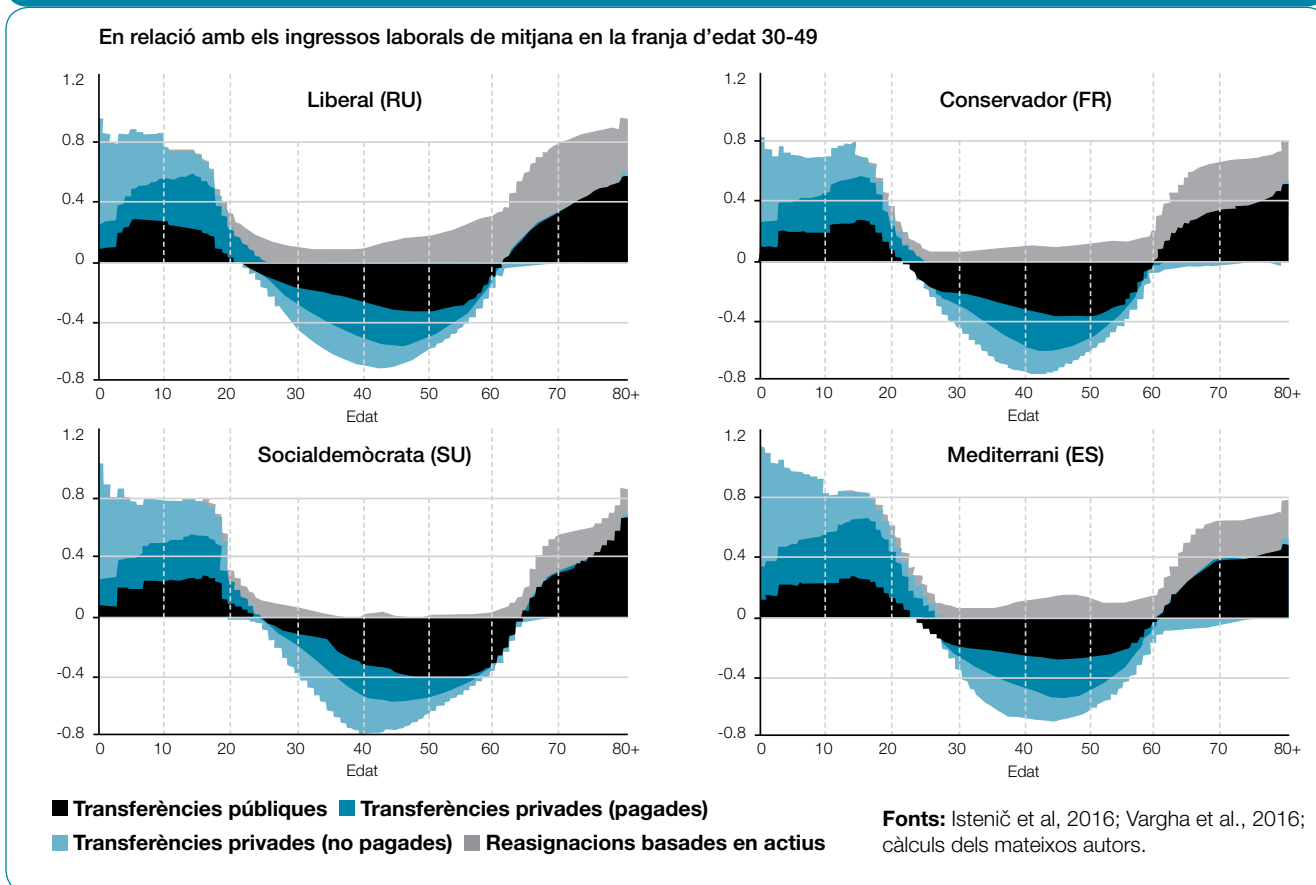
4. Resultats

4.1. Nexes estat-mercat-família i nexes atenció-benestar

La Figura 1 presenta el finançament del LCD per als representants típics de cada règim del benestar. La figura mostra que els països etiquetats com a règims típics del benestar es troben dins dels sistemes de reassignació intergeneracional típics. Al Regne Unit, com en altres estats del benestar liberals, les persones grans depenen en gran mesura de les reassignacions basades en actius privades. D'altra banda, a França existeix una redistribució més gran mitjançant el sector públic. Les persones grans depenen en gran mesura de les transferències públiques; i les transferències netes públiques són positives més aviat que en altres països. A França, l'elevada proporció de transferències netes públiques rebudes per la població dependent es finança mitjançant contribucions públiques més altes de la població en edat laboral que al Regne Unit o Espanya. De manera similar que a França, a Suècia la població en edat laboral també contribueix molt a les transferències públiques.

El quadre de Suècia de la Figura 1 mostra que les transferències que flueixen cap a les poblacions de joves i gent gran dependents es financen mitjançant elevades contribucions socials de la població en edat laboral i la seva alta participació en el mercat laboral, atès que les transferències públiques negatives es converteixen en positives en edats més avançades en comparació amb altres països. A Suècia, les transferències privades relativament baixes a infants i l'ABR relativament baixa de la població en edat laboral i la gent gran indiquen que la família i el mercat privat tenen un paper minoritari en el finançament del LCD en els estats de règims socialdemòcrates. Per contra, la major quantitat de transferències privades (especialment en intervals d'edat més joves) als països del sud d'Europa (Espanya) indiquen la importància de les famílies a l'hora de sostenir els infants i, per tant, també assenyala l'important paper de la família en aquests països. L'important paper de la família a Espanya és encara més pronunciat quan incloem les transferències en forma

Figura 1. El finançament del dèficit de cicle vital (total) l'any 2010 als països prototípics de cada règim del benestar: el Regne Unit, França, Suècia i Espanya

de treball domèstic no remunerat, especialment per als infants de tots els països presentats.

A la Taula 1 es classifiquen els 10 països analitzats segons la importància de les transferències públiques en comparació amb les transferències privades en el finançament del dèficit per als joves (primer i tercer indicador) i la importància de les transferències públiques relacionades amb les reassignacions basades en actius en el finançament del dèficit per a les persones grans (segon indicador). Mostra que en tots els països el LCD dels joves es finança més aviat amb transferències privades que no pas amb transferències públiques.

Per contra, el finançament del dèficit per a persones grans varia entre els països de manera substancial. Encara que en la majoria dels països les transferències públiques són una font principal per al finançament del dèficit de les persones grans, al Regne Unit i Alemanya l'ABR és el factor dominant.

Si tenim en compte el finançament del LCD dels joves, Suècia reflecteix el compromís més elevat de l'estat per proporcionar protecció social als infants, ja que el 45,9 % de les transferències monetàries totals les rep el sistema públic. Això també serveix per als països continentals (França i Àustria) i els postcomunistes (Hongria i Eslovènia). Alemanya és una excepció, perquè el sector públic és menys generós amb els infants que en els altres països continentals. L'important paper de la família també és evident als països de l'arc mediterrani, on la proporció del flux de transferències públiques cap als infants és inferior. Per exemple, a Itàlia, les transferències públiques que rep un infant són només el 34,9 % de la suma de les transferències públiques i privades.

En incloure el valor de les transferències de temps a més de les transferències privades monetàries, obtenim la part no mercantil de les transferències privades. La segona columna de la Taula 1 mostra que la posició del rànquing de països segueix sent semblant fins i tot després d'incloure transferències de temps;

Taula 1. La importància de les transferències públiques en el finançament del dèficit dels joves i la gent gran l'any 2010

País	Finançament del LCD dels joves: TG/(TG+TF)	País	Finançament del LCD total dels joves: TG/(TG+TTF)	País	Finançament del LCD de la gent gran: TG/(TG+ABR)
SU	0,459	SU	0,274	AU	0,723
FR	0,424	FR	0,270	SL	0,716
AU	0,416	AU	N.A.	FI	0,679
HO	0,415	HO	N.A.	HO	0,635
SL	0,385	SL	0,250	SU	0,631
RU	0,378	RU	0,244	IT	0,580
FI	0,373	FI	0,238	ES	0,550
ES	0,362	AL	0,220	FR	0,511
AL	0,357	ES	0,219	AL	0,432
IT	0,349	IT	0,194	RU	0,394

*Nota: N.A. = no aplicable

no obstant això, l'escletxa entre els països de l'arc mediterrani i tota la resta de països es fa més palesa.

Si ens centrem en el finançament del LCD de la gent gran, la tercera columna de la Taula 1 mostra que les transferències netes públiques relacionades amb l'ABR són les més baixes al Regne Unit, i representen un 39,4% de la suma de les transferències netes públiques i l'ABR. A Eslovènia (i fins a cert punt també a Hongria), la implicació de l'estat en la redistribució dels ingressos cap a la gent gran segueix sent molt elevada fins i tot en l'era postsocialista. A més, Àustria, amb el seu generós sistema públic (amb un 72,3% de transferències públiques en comparació amb la suma de transferències públiques i ABR), se situa més com un règim socialdemòcrata que no pas com un de conservador en aquest aspecte (vegeu també Esping-Andersen, 1990). Més encara, segons els nostres resultats, Alemanya no és tampoc un país conservador prototípic (conclusió a la qual arriben també Ferragina et al., 2015; Mudrazija, 2016), sinó més aviat un estat del benestar liberal.

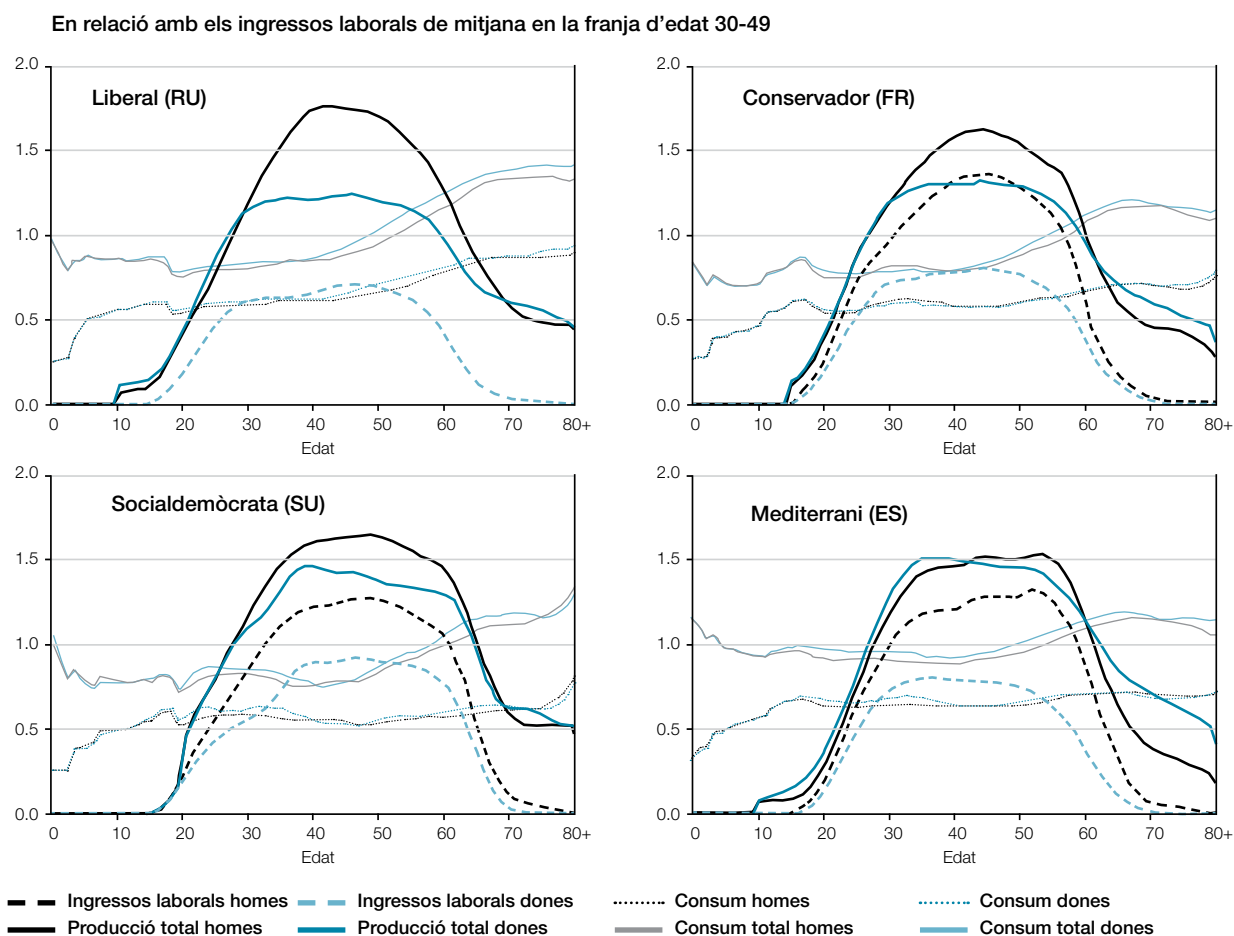
4.2 Nexa treball específic per gènere-benestar en comparació amb el nexa atenció-benestar

La Figura 2 presenta perfils d'edat específics per gènere d'ingressos laborals (producció), consum i LCD per als prototipus dels règims del benestar. En tots els països, les dones guanyen menys que els homes en totes les edats. Per contra, les

diferències de gènere en el consum són força petites. Al Regne Unit, els ingressos laborals de les dones superen el seu consum només entre els 30 i els 48 anys, i el superàvit que presenten és el més baix de tots els països. En contrast, a França, el LCD de les dones és negatiu als 26 anys i passa a ser positiu un altre cop als 56 anys. En comparació amb França, el LCD a Espanya és negatiu per a un ventall d'edat més curt (entre els 29 i els 53) i també és més petit en magnitud. La diferència de gènere en el LCD és la més petita a Suècia, on les dones són econòmicament independents entre els 33 i els 62 anys. Això mostra l'interès de l'estat a promocionar la independència de les dones a Suècia.

La Figura 2 també dibuixa la producció total, el consum total i el LCD total segons el gènere. S'inclouen les diferències de gènere en la disminució de la producció i el LCD quan el treball domèstic no és remunerat. L'escletxa de gènere en el LCD total segueix apareixent més accentuada al Regne Unit. La gran quantitat de producció domèstica no remunerada per part de les dones a Espanya dona lloc a l'escletxa de gènere més petita en la producció total durant l'edat laboral de tots els països analitzats. Per contra, el valor calculat de la producció domèstica de les dones no compensa l'escletxa de gènere en la producció mercantil de Suècia. Si s'observa l'escletxa de gènere en la magnitud del LCD total, Suècia es troba entre els països liberals i els de l'arc mediterrani, com França. Si s'examinen les diferències de gènere en la magnitud del LCD, mesurem l'escletxa de gènere en la

Figura 2. Producció específica per gènere, consum i dèficit de cicle vital total al Regne Unit, França, Suècia i Espanya l'any 2010

Fonts: Istenič et al, 2016; Vargha et al., 2016; càlculs dels mateixos autors.

independència econòmica. Com més petita és l'escletxa de gènere en la independència econòmica, més gran serà la voluntat de l'estat per promocionar la independència de les dones i, en conseqüència, la igualtat de gènere. La Taula 2 presenta els resultats per a aquest indicador. L'escletxa de gènere és més petita a Eslovènia, on representa només el 17,6% dels ingressos laborals totals. Una escletxa de gènere relativament petita en la independència econòmica també és característica d'Hongria. També es pot apreciar una igualtat de gènere comparativament alta als estats del benestar socialdemòcrates. Per contra, existeix una diferència de gènere significativa en la independència econòmica a Alemanya, Àustria, el Regne Unit i Itàlia, on l'escletxa de gènere representa el 54,7%, 51,6%, 51,5% i 46,7% dels ingressos laborals totals, respectivament.

La segona columna de la Taula 2 presenta l'escletxa de gènere en el LCS total en comparació amb els ingressos laborals totals, és a dir, els valors del nostre cinquè indicador. Després d'incloure-hi el treball domèstic no remunerat, la classificació dels països segueix sent semblant, excepte per a Itàlia i Espanya.

En ambdós països, la quantitat més elevada d'ingressos laborals rebuts en el mercat laboral pels homes en comparació amb les dones es compensa bàsicament amb una producció més elevada de les dones a la llar. A més, a Eslovènia els menors ingressos laborals de les dones es compensen amb escriure gràcies al valor més elevat de la feina domèstica no remunerada, que dona lloc a un valor negatiu de l'escletxa de gènere en el LCS total.

Taula 2. L'escletxa de gènere en el superàvit del cicle de vida (total) en comparació amb els ingressos laborals totals l'any 2010

País	Escletxa de gènere en el LCS en comparació amb els ingressos laborals totals (en %)	País	Escletxa de gènere en el LCS total en comparació amb els ingressos laborals totals (en %)
SL	17,6	SL	-2,0
FI	24,2	ES	4,1
HO	29,1	IT	5,4
SU	29,8	FI	6,0
FR	39,0	SU	17,6
ES	39,5	FR	17,7
IT	46,7	RU	34,2
RU	51,5	AL	36,5
AU	51,6	AU	N.A.
AL	54,7	HO	N.A.

*Nota: N.A. = no aplicable

Fonts: Istenič et al, 2016; Vargha et al., 2016; càlculs dels mateixos autors.

5. Debat i conclusions

En funció dels cinc indicadors, hem agrupat els països en règims de reassignació intergeneracionals específics. De manera semblant a la recerca empírica de Ferragina, et al. (2015), hem pogut concloure que existeixen només dos grups de països: un que es compon dels països liberals i de l'arc mediterrani, i l'altre, dels països socialdemòcrates i conservadors.

Tanmateix, afirmem que la diferència entre els països socialdemòcrates (combinats amb els postcomunistes) i els països continentals és prou clara per distingir entre països socialdemòcrates i conservadors. En funció d'això, concloem que es poden distingir tres grups de països a partir dels patrons de transferències específiques de gènere i edat. Es distingeixen els grups de països en funció dels seus valors alts, mitjans o baixos dels indicadors derivats que mesuren el nivell de prestacions de l'estat del benestar (Taula 3). Com més alts siguin els valors dels nostres primers tres indicadors, més alt serà el nivell de prestacions de l'estat del benestar. Per contra, afirmem que l'escletxa de gènere més petita en el LCS (total) significa una promoció de la igualtat de gènere més ferma, cosa que dona lloc a un nivell més elevat de prestacions de l'estat del benestar. Els valors límit per als valors baixos, mitjans i alts dels indicadors es defineixen com el valor mitjà més/menys la meitat de la desviació estàndard (com a l'enfocament de Saraceno i Keck, 2010).

A partir dels nostres resultats, distingim entre tres grups de països: socialdemòcrates (amb un nivell alt d'indicadors), continentals (amb un nivell mitjà d'indicadors) i liberals (amb un nivell baix d'indicadors). Considerem que Hongria, Eslovènia i Suècia són països socialdemòcrates; Àustria, Finlàndia, França, Itàlia i Espanya, conservadors; i el Regne Unit i Alemanya, liberals. La principal excepció és Alemanya, que, en funció dels patrons de reassignació intergeneracional, no es pot caracteritzar com un estat del benestar conservador prototípic, sinó més aviat com un estat del benestar liberal.

Referències bibliogràfiques

Albertini, M. i Kohli, M. (2013). "The Generational Contract in the Family: An Analysis of Transfer Regimes in Europe". *European Sociological Review*, 29(4), 828-840.

Albertini, M., Kohli, M. i Vogel, C. (2007). "Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns—different regimes?". *Journal of European Social Policy*, 17(4), 319-334.

Attias-Donfut, C., Ogg, J. i Wolff, F.-C. (2005). "European patterns of intergenerational financial and time transfers". *European Journal of Ageing*, 2(3), 161-173.

Beblavy, M. (2008). *New Welfare State Models Based on the New Member States' Experience?* (Working paper No. 2403764). Retrieved from SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2403764

Brandt, M. i Deindl, C. (2013). "Intergenerational Transfers to Adult Children in Europe: Do Social Policies Matter?". *Journal of Marriage & Family*, 75(1), 235-251.

Deacon, B. (2000). "Eastern European welfare states: the impact of the politics of globalization". *Journal of European Social Policy*, 10(2), 146-161.

Taula 2. Resum dels resultats: el nivell de l'estat del benestar

País	Finançament públic del dèficit dels joves	Finançament públic del dèficit de la gent gran	Finançament públic del dèficit total dels joves	Escletxa de gènere en el LCS	Escletxa de gènere en el LCS total	Total
Àustria	Alt	Alt	*N.A.	Baix	*N.A.	Mitjà
Finlàndia	Baix	Alt	Mitjà	Alt	Alt	Mitjà
França	Alt	Baix	Alt	Mitjà	Mitjà	Mitjà
Alemanya	Baix	Baix	Baix	Baix	Baix	Baix
Hongria	Alt	Mitjà	*N.A.	Alt	*N.A.	Alt
Itàlia	Baix	Mitjà	Baix	Baix	Alt	Mitjà
Eslovènia	Mitjà	Alt	Mitjà	Alt	Alt	Alt
Espanya	Baix	Mitjà	Baix	Mitjà	Alt	Mitjà
Suècia	Alt	Mitjà	Alt	Alt	Mitjà	Alt
RU	Mitjà	Baix	Mitjà	Baix	Baix	Baix

*Nota: N.A. = no aplicable

Fonts: Istenič et al, 2016; Vargha et al., 2016; càlculs dels mateixos autors.

Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. New York: Oxford University Press.

Eurostat (2017). *Structure of earnings survey: hourly earnings*. Retrieved February 10, 2017, from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?wai=true&dataset=earn_ses_hourly.

Fenger, M. (2007). *Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology*. Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences, 3(2), 1-30.

Ferragina, E. i Seeleib-Kaiser, M. (2011). "Thematic Review: Welfare regime debate: past, present, futures?". *Policy & Politics*, 39(4), 583-611.

Ferragina, E., Seeleib-Kaiser, M. i Spreckelsen, T. (2015). *The Four Worlds of 'Welfare Reality'—Social Risks and Outcomes in Europe*. Social Policy and Society, 14(02), 287-307.

Ferrera, M. (1996). "The 'Southern model' of welfare in social Europe". *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17-37.

Gál, R. I., Vanhuyse, P. i Vargha, L. (2018). "Pro-Elderly Welfare States within Child-Oriented Societies". *Journal of European Public Policy*, 25(6), 944-958.

Hernes, H. M. (1987). *Welfare state and woman power: Essays in state feminism*. Oslo: Scandinavian University Press.

Istenič, T., Hammer, B., Šeme, A., Lotrič Dolinar, A. i Sambt, J. (2016). *European National Transfer Accounts*. Retrieved from <http://www.wittgensteincentre.org/ntadata>.

Kammer, A., Niehues, J. i Peichl, A. (2012). "Welfare regimes and welfare state outcomes in Europe". *Journal of European Social Policy*, 22(5), 455-471.

Lee, R. i Mason, A. (2011). *Population aging and the generational economy: A global perspective*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Leibfried, S. (1993). *Towards a European welfare state*. In J. Catherine (Ed.), *New perspectives on the welfare state in Europe* (p.133-156). New York: Routledge.

Lewis, J. (1992). "Gender and the development of welfare regimes". *Journal of European Social Policy*, 2(3), 159-173.

Mudrazija, S. (2014). "The balance of intergenerational family transfers: a life-cycle perspective". *European Journal of Ageing*, 11(3), 249-259.

Mudrazija, S. (2016). "Public transfers and the balance of intergenerational family support in Europe". *European Societies*, 18(4), 336-358.

Orloff, A. S. (1993). Gender and the social rights of citizenship: The comparative analysis of gender relations and welfare states. *American Sociological Review*, 303-328.

Rys, V. (2001). "Transition countries of central Europe entering the European Union: Some social protection issues". *International Social Security Review*, 54(2-3), 177-189.

Saraceno, C. i Keck, W. (2010). Can we identify intergenerational policy regimes in Europe?. *European Societies*, 12(5), 675-696.

Stoy, V. (2014). "Worlds of Welfare Services: From Discovery to Exploration". *Social Policy & Administration*, 48(3), 343-360.

United Nations (2013). *National Transfer Accounts Manual: Measuring and Analysing the Generational Economy*. New York, NY: United Nations.

Vargha, L., Šeme, A., Gál, R. I., Hammer, B. i Sambt, J. (2016). *Manual of the NTTA methodology and guidelines to the AGENTA NTTA data explorer*. AGENTA project report. Retrieved from <http://www.agenta-project.eu/Jacomo/upload/publications/d-2.3-submitted.pdf>.

REPERCUSSIÓ DE L'ENVELLIMENT DE LA POBLACIÓ EN L'ECONOMIA: EL PRIMER I SEGON DIVIDEND DEMOGRÀFIC A ALEMANYA, ESPANYA I EL REGNE UNIT

Jože Sambt

Escola d'Economia i Empresa,
Universitat de Ljubljana, Eslovènia

Tanja Istenič

Escola d'Economia i Empresa,
Universitat de Ljubljana, Eslovènia

Ciò Patxot

Universitat de Barcelona (UB)
i Barcelona Economic Analysis Team (BEAT)

Resum

L'envelliment de la població està plantejant reptes per a l'activitat econòmica i per a la sostenibilitat dels pressupostos públics. En aquest article hem fet un càlcul de la repercussió sobre l'economia mitjançant els resultats dels Comptes Nacionals de Transferències (NTA, per les seves sigles en anglès). Hem aplicat patrons d'edat per càpita de consum, producció, transferències i fluxos que s'originen a partir dels actius a fi de calcular els denominats primer i segon dividend demogràfic per a Alemanya, Espanya i el Regne Unit. En particular, hem fet servir els patrons de producció i consum per edat reals per calcular el coeficient estimat de població activa dels NTA en el futur — nombre efectiu de productors en relació amb el nombre efectiu de consumidors — durant el període 2010-2050. Com es preveia en la fase en què es troben aquests països de la seva transició

demogràfica, el desenvolupament en el futur serà força negatiu, la qual cosa indica que s'ha acabat el primer dividend demogràfic positiu. A continuació, hem calculat la possible repercussió del segon dividend demogràfic, que s'obté a través d'un estalvi més gran a causa de l'envelliment de la població i, en conseqüència, de l'aprofundiment del capital. Als tres països, l'efecte positiu calculat del segon dividend demogràfic es pot mesurar i supera fins a cert punt l'efecte negatiu del primer dividend demogràfic.

1. Introducció

Els països europeus estan envellint ràpidament i aquesta tendència encara s'accentuarà més en les pròximes dècades. Això afegeix tensió a la sostenibilitat del sistema públic, però també en la producció relacionada amb el consum en general. La transició demogràfica és immanent al desenvolupament econòmic al llarg del temps. Concretament, junt amb el seu procés de desenvolupament econòmic, que implica el progrés tecnològic i l'ampliació creixent dels mercats, tots els països experimenten canvis en les variables demogràfiques que modifiquen la composició de la població segons l'edat. En particular, tots els països han experimentat, en diversos moments, una variació de nivells de la fertilitat i la mortalitat d'alts a baixos i, per tant, un procés d'envelliment. Aquestes tendències a llarg termini de descens de la fertilitat van patir una interrupció, una explosió de la natalitat que es va produir després de la II Guerra Mundial (després de la Guerra Civil en el cas d'Espanya), seguida d'una

caiguda de la natalitat. Això va crear una mena de cicle demogràfic, provocat per una generació especialment ampla (*baby boomers*) que viu més temps, gràcies als guanys seculars en l'esperança de vida, mentre que la segueix una generació substancialment menys nombrosa. En primer lloc, això origina un augment en la proporció entre el nombre efectiu de productors i el nombre efectiu de consumidors, la qual cosa provoca l'augment dels recursos d'inversió i, per tant, creixement econòmic. Tanmateix, aquesta repercussió positiva de la demografia en el creixement econòmic, denominat primer dividend demogràfic, acaba sent negatiu. I això passa perquè els infants nascuts durant el període de fertilitat baixa finalment entren a formar part de la població activa, mentre que la nombrosa població en edat laboral es jubila i passa a ser dependent un altre cop (Mason i Lee, 2007b).¹

Tot i que la població envella amb el pas del temps, l'envelliment pot tenir un efecte positiu en forma d'un segon dividend demogràfic. L'efecte positiu de l'envelliment de la població és possible gràcies al fet que les persones més grans financen parcialment el consum mitjançant ingressos procedents dels actius. A causa de la seva prolongada esperança de vida, els individus viuen més i, per tant, es veuen forçats a estalviar més. L'augment dels estalvis dona lloc a l'aprofundiment del capital, que té un efecte positiu en el creixement econòmic. L'efecte estalviador es pot calcular mitjançant l'acumulació de riquesa intrínsecament orientada cap al futur. El descompte d'acumulació de riquesa futura es calcula com la diferència entre els ingressos afegits específics segons l'edat i el consum afegit segons l'edat, en què se suposen unes taxes de creixement de consum i tecnologia fixes. La recerca sobre el primer dividend demogràfic mostra un efecte positiu de l'envelliment de la població en el creixement econòmic en combinar el marc metodològic dels Comptes Nacionals de Transferències (NTA) amb el concepte del dividend demogràfic (Mason i Lee, 2007b). Prskawetz i Sambt (2014) han analitzat l'efecte del segon dividend demogràfic en 9 països de la UE. Els autors van concloure que és evident l'efecte positiu de l'estalvi/riquesa per al Regne Unit, Alemanya i Espanya.

En aquest article ens basarem en les conclusions de Prskawetz i Sambt (2014), que van fonamentar la seva anàlisi en els

1 Consulteu Patxot et al. (2011) per veure càlculs anteriors per a Espanya i Mason et al. (2017) per als càlculs més recents per als països en diferents fases de la seva transició demogràfica.

Tots els països europeus han experimentat, en diversos moments, una variació de nivells de la fertilitat i la mortalitat d'alts a baixos i, per tant, un procés d'envelliment

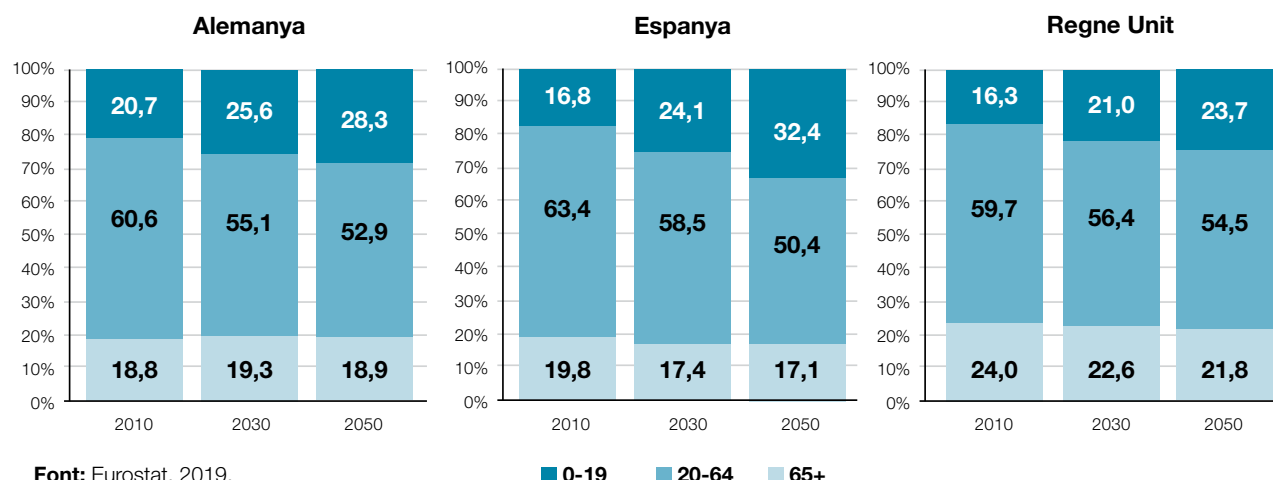
resultats de les NTA dels equips nacionals fent servir fins a cert punt diferents fonts de dades. Aquí, aprofitarem el treball del projecte europeu FP7 AGENTA (AGENTA Data Explorer, 2019; Istenič et al., 2016), en què deduíem els resultats totalment comparables dels Comptes Nacionals de Transferències (NTA). Analitzarem les repercussions del primer i segon dividend demogràfic en aquests tres països amb els patrons d'edat de producció i consum del projecte AGENTA i fent servir les projeccions recents de població.

En primer lloc, mostrem la canviant estructura d'edat de la població tal com es preveu a partir de les projeccions demogràfiques. A continuació, presentem la metodologia utilitzada i millorem la proporció del suport demogràfic calculant el primer dividend demogràfic en combinar els perfils d'edat dels NTA amb les projeccions de població. Finalment, complementem les repercussions de la canviant demografia en l'economia calculant el segon dividend demogràfic. I al capítol final hi afegim les conclusions.

2. Tendències demogràfiques

D'acord amb les darreres projeccions (Eurostat, 2020b), la població dels 27 països de la UE l'any 2050 serà de 441 milions, que és exactament la mateixa que hi havia l'any 2010 (Eurostat, 2020a). Tanmateix, durant el mateix període 2010-2050, la projecció indica que la proporció de persones a partir de 65 anys augmentarà del 17,6% al 29,5%. Alhora, la proporció de població en edat laboral (20-64 anys) es preveu que disminuirà del 61,3% al 52,0%. És evident, però, que la intensitat de l'envelliment pot variar considerablement segons el país. La Figura 1 mostra l'envelliment de la població per als tres països inclosos en la nostra anàlisi. Atès que el Regne Unit ja no es va incloure en les projeccions EUROPOP2019 més recents, hem fet servir una versió un any més antiga de les projeccions demogràfiques (EUROPOP2018).

Figura 1. Proporció de població segons el grup d'edat (en %)

Els resultats mostren que l'envelliment de població més accentuat s'espera a Espanya. L'any 2010, Espanya va tenir la proporció més alta de població en edat laboral (63,4%) entre els tres països (Alemanya 60,6% i el Regne Unit 59,7%), mentre que la proporció de gent gran era de 16,8%, similar al Regne Unit (16,3%), i considerablement inferior que a Alemanya (20,7%). No obstant això, de 2010 a 2050, es preveu que la situació demogràfica esdevingui de la més favorable entre aquests tres països a la menys favorable. La proporció de població en edat laboral es reduirà a només la meitat de la població total, mentre que la proporció de la gent gran gairebé es doblarà al 32,4 % de la població total. La causa d'aquest desenvolupament diferencial és que l'explosió de la natalitat es va endarrerir a Espanya, per motius històrics, en comparació amb la majoria de països, a més de ser més notable. Aquest país ha experimentat una taxa de fertilitat molt baixa en les darreres dècades i és un dels països de tot el món amb més longevitat. Alemanya tenia una població molt vella ja l'any 2010, però el 2050 la població no serà tan gran com

“De 2010 a 2050, es preveu que la proporció de població en edat laboral a Espanya es reduirà a només la meitat de la població total, mentre que la proporció de la gent gran gairebé es doblarà al 32,4% de la població total”

a Espanya, de manera que el canvi relatiu durant aquest període serà molt menor. Al Regne Unit, d'altra banda, es preveu que augmenti la proporció de gent gran només a un 23,7%, que encara està molt per sota de les d'Alemanya, Espanya i, també, de la mitjana de la UE. Per tant, l'augment de la proporció de gent gran és de prop d'un 7,5% per a Alemanya i el Regne Unit, però arriba als 15,6% per a Espanya.

3. Metodologia

En funció del desenvolupament demogràfic presentat es calcula el coeficient de població activa. Aquest indicador compara la quantitat de població en edat laboral amb la població total. De manera implícita, se suposa que totes les persones de 20 a 64 anys són productores i que totes elles són igual de productives. D'altra banda, també es parteix de la base que totes les persones són consumidores i que totes elles consumeixen en la mateixa quantitat. Sota aquestes premisses, el canvi del coeficient de població activa reflectiria de manera adequada la repercussió de la demografia en el desenvolupament econòmic. Tanmateix, resulta que no és així. Per tant, primer millorem el coeficient de població activa afegint-hi les dades sobre l'activitat econòmica per edat i gènere extretes del projecte dels Comptes Nacionals de Transferències (NTA). A continuació, expliquem com es calculen aquestes dades i la metodologia que es fa servir per calcular el primer i segon dividend demogràfic.

3.1. Comptes Nacionals de Transferències

Els NTA desglossen les categories econòmiques per edat. L'enfocament general és fer servir posicions relacionades per

edat amb microdades d'enquestes i ajustar-les perquè coincideixin amb les categories afegides del sistema de comptes nacionals (SNA per les seves sigles en anglès). En el marc dels NTA, aquestes mitjanes per càpita segons l'edat es denominen "perfils d'edat". Les categories principals són els ingressos laborals i el consum. La diferència entre els ingressos laborals i el consum es denomina "dèficit del cicle vital", que és positiu per als infants i gent gran, però negatiu en l'edat laboral intermèdia. Perquè coincideixi amb la identitat dels SNA i la limitació pressupostària de cada individu, el dèficit del cicle vital en infants i gent gran s'ha de finançar o bé mitjançant 1) transferències públiques o privades o 2) amb "reassignacions basades en actius", que és una diferència entre els ingressos per actius i els estalvis.

Els perfils d'edat dels ingressos laborals es calculen amb un enfocament general que s'ha descrit més amunt, mentre que per al consum privat és necessari un procediment addicional per reassignar el consum, que es notifica al nivell de la llar, als membres individuals d'aquestes llars. Per a les transferències públiques sovint es fan servir també dades administratives. Les entrades de transferències públiques que reben els individus són, per exemple, la salut pública, l'educació, les pensions, etc.

D'altra banda, les sortides de transferències públiques es produeixen en forma d'impostos i contribucions, per als quals es fan servir perfils d'edat d'ingressos laborals (impostos directes) i consum (impost sobre el valor afegit i impostos especials). Les transferències privades presenten dues formes: 1) "transferències interdomèstiques", que flueixen entre diferents llars (se suposa que entre els caps de família), i 2) "transferències intradomèstiques", que es produeixen entre els membres de la mateixa llar. Les transferències intradomèstiques es calculen mitjançant una sèrie de supòsits en què els membres de la llar amb superàvits individuals cobreixen els dèficits individuals d'altres membres de la llar. Aquí els dèficits es defineixen com a consum privat dels individus que superen els ingressos en efectiu dels ingressos laborals, les transferències d'efectiu públiques i les transferències interdomèstiques. Si la suma de dèficits de la llar és superior a la suma de superàvits, el cap de la llar finança la diferència i genera un flux positiu de reassignacions netes basades en actius (per exemple, demana un préstec, es ven els actius o fa servir l'interès d'una inversió per finançar el dèficit restant dels membres de la llar). Aquí, oferim només un breu tast de la metodologia dels NTA. Per a una explicació detallada, consulteu les Nacions Unides (2013), Istenič *et al.* (2016) i Lee i Mason (2011).

3.2. El primer dividend demogràfic

El primer dividend demogràfic es defineix com l'augment en el coeficient de població activa. Convencionalment, s'ha definit amb el nombre de productors i consumidors amb els límits d'edat fixats. La producció es defineix de manera predeterminada amb el nombre d'individus entre 20 i 64 anys, independentment de com siguin de productius cadascun d'ells en cada etapa de la vida.

D'altra banda, el consum es defineix per convenció amb el nombre total de persones, independentment de la quantitat que consumeixi cadascun d'ells. Amb l'enfocament dels NTA, podem millorar el càlcul del coeficient de població activa i, per tant, el primer dividend demogràfic, tenint en compte els ingressos laborals reals i el consum segons les diferents edats. En multiplicar els perfils d'edat dels NTA de consum i producció amb la distribució per edat de la població, obtenim el nombre efectiu de consumidors i productors.

Tècnicament, definim el nombre efectiu de consumidor amb N i el nombre efectiu de productors amb L :

$$(1) \quad N(t) = \sum_{a=0}^{100} \alpha(a)P(a,t)$$

$$(2) \quad L(t) = \sum_{a=0}^{100} \gamma(a)P(a,t)$$

$P(a,t)$ representa la població d'edat a en un any t i $\alpha(a)$ és un vector específic de l'edat i invariable en el temps de coeficients que mesuren la variació d'edat en el consum, mentre que $\gamma(a)$ és un vector específic de l'edat i invariable en el temps de coeficients que mesuren la variació de l'edat en la productivitat.

Seguint aquestes anotacions, podem descompondre la producció per consumidor efectiu, (Y/N) , en el coeficient de població activa (L/N) i en la producció per treballador efectiu (Y/L) :

$$(3) \quad \frac{Y(t)}{N(t)} = \frac{L(t)}{N(t)} \cdot \frac{Y(t)}{L(t)}$$

El primer terme de la part dreta és el coeficient de població activa. Si es converteix l'equació (3) en termes de creixement, obtindrem:

$$(4) \quad \dot{y}(t) = \dot{L}(t) - \dot{N}(t) + \dot{y}^l(t)$$

Taula 1. L'efecte acumulatiu del primer i segon dividend demogràfic (DD)

País	Majoria d'edat econòmica	Tau_f	Tau	Primer DD (% de creixement)	Segon DD (% de creixement)	Els dos DD combinats (% de creixement)
Alemanya	27	0,654	0,459	-18,9	7,2	-13,0
Espanya	27	0,647	0,573	-22,1	7,3	-16,4
Regne Unit	26	0,631	0,407	-11,8	13,7	0,3

Tau_f: la proporció de transferències familiars als infants. Si el cost de pujar els infants està finançat en un 40% per l'àmbit públic i un 60% pel familiar, el valor de TAU_f és 0,600.

Tau: quanta part del consum en edat avançada està finançada per transferències, en contraposició als actius. Si les transferències proporcionen un 40% i els actius un 60%, el valor d'aquell any és igual a 0,400.

L'equació (4) diu que la taxa de creixement de la producció per consumidor efectiu (y) és igual al creixement de la mà d'obra efectiva (L) menys la taxa de creixement del nombre efectiu de consumidors (N) més la taxa de creixement de la producció per treballador (y/l). L'excés de la taxa de creixement de la mà d'obra efectiva (L) sobre la taxa de creixement del nombre efectiu de consumidors (N) és la taxa de creixement del coeficient de població activa. Els canvis en aquesta proporció representen el primer dividend demogràfic, mentre que el darrer terme mesura els canvis en la productivitat dels treballadors afectada per factors com l'educació, l'aprofundiment del capital, etc.

Mesurem el coeficient de població activa amb els ingressos laborals dels NTA i els perfils de consum (equació 1 i 2). El fonament teòric del procediment és que tenim en compte les diferències en la productivitat i el consum dels diversos grups d'edat. No importa només si algú treballa, sinó també com és de productiu. No importa només si, per exemple, algú és econòmicament dependent, sinó la quantitat del seu consum que han de finançar tercers. Aquest enfocament és més integral que la descomposició estàndard del PIB per càpita en PIB per persona activa i taxes d'activitat, que només classifica les persones com a actives o no actives independentment de quant produeixen i quant consumeixen.

3.3. Segon dividend demogràfic

Calcular el segon dividend demogràfic és molt més complex que calcular el primer i, per tant, requereix acceptar més supòsits. En part, això és degut al fet que l'acumulació de riquesa està orientada intrínsecament al futur (Mason, 2005). Tan sols esmentarem la idea bàsica i els valors dels paràmetres seguint

Mason i Kinugasa (2008), que es basen en el model de creixement neoclàssic de Cutler, Poterba, Sheiner i Summers, 1990 (com s'esmenta a Mason i Kinugasa, 2008) i Solow, 1956 (com s'esmenta a Mason i Kinugasa, 2008). Per a una descripció tècnica detallada del model, consulteu el treball de Mason i Lee (2007a) en el qual es basa la següent idea.

Els paràmetres que influeixen en els resultats són els següents. Es va establir l'any en estat estacionari el 2100. El model requereix el paràmetre que denota la proporció de transferències familiars que flueixen a les cohorts per sota de l'edat en què el dèficit del cicle vital esdevé negatiu. Aquest paràmetre és necessari per calcular la "riquesa dels infants", que és el valor present dels costos nets de donar suport als infants en el futur. És un valor negatiu. D'altra banda, la "riquesa de les pensions" és la riquesa que es fa servir per finançar el consum de les persones d'edat avançada. Per tant, es requereix un coeficient que mostri la proporció de consum en edats avançades que rep el suport de transferències (públiques i privades), en contraposició als actius. Quan es va calcular el valor present, es va utilitzar una taxa de descompte del 3%, mentre que per a la taxa d'interès anual es va acceptar un valor suposat del 6%. El creixement tecnològic anual es va establir en l'1,5%. Els valors establerts en el passat es van triar d'acord amb els càlculs que s'havien utilitzat anteriorment per a altres països.

4. Resultats

En els nostres càlculs, ens basem en les dades dels NTA des de 2010 i investiguem els canvis en el període fins a 2050 (dades reals de 2010 a 2018 i projeccions EUROPOP2018 per al període 2019-2050), quan es preveu que l'envelliment de la població a Europa sigui el més pronunciat. La Taula 1 resumeix

el primer i segon dividend demogràfic per al període 2010-2050 juntament amb els paràmetres específics per al país que es deriven dels perfils d'edat dels NTA i que s'han fet servir en el model.

La majoria d'edat econòmica es defineix com l'edat en què els ingressos laborals de les persones superen per primer cop el seu consum, de manera que esdevenen independents econòmicament parlant. Com hem explicat abans, això entra en el càlcul de la riquesa que les persones han d'acumular per cobrir el seu consum i el consum dels seus fills.

Al Regne Unit, la gent gran cobreix el seu consum a partir de les transferències en només un 41% ($\text{Tau} = 0,407$), mentre que la resta es cobreix a partir dels ingressos (nets) per actius. A Alemanya ($\text{Tau} = 0,459$) i Espanya ($\text{Tau} = 0,573$), les transferències representen una proporció més elevada. Per tant, es preveu que la repercussió positiva del segon dividend sigui més petita a partir d'aquest factor. Se suposa que la proporció d'actius en la riquesa de transferències (que predominantment és la riquesa de les pensions) no canviarà en el futur. Atès que les persones viuran més, hauran d'acumular més riquesa. En conseqüència, mitjançant l'aprofundiment del capital, augmentarà la productivitat. La proporció de transferències positives als infants és semblant en els països, i oscil·len entre el 63% i el 65% (Tau_f). Això significa que gairebé dos terços del dèficit del cicle vital dels infants es finança mitjançant les transferències familiars i el terç restant a través de recursos públics. Aquestes transferències familiars augmenten la necessitat de les persones d'acumular riquesa per poder finançar el dèficit del cicle vital dels seus fills.

Els resultats mostren que la projecció de l'efecte acumulatiu del primer dividend demogràfic sobre el creixement econòmic és negativa en els tres països, i oscil·la entre l'11,8% del Regne Unit al -18,9% a Alemanya i fins a un -22,1% per a Espanya. No obstant això, la bona notícia és que el segon dividend demogràfic és substancialment positiu per als tres països. L'efecte acumulatiu del segon dividend demogràfic sobre el creixement econòmic en el període 2010-2050 oscil·la del 7,2% a Alemanya i el 7,3% a Espanya fins al 13,7% al Regne Unit. Així doncs, d'acord amb les hipòtesis descrites, a Alemanya i Espanya el segon dividend demogràfic positiu mitigarà substancialment el primer dividend demogràfic negatiu, mentre que al Regne Unit neutralitzaria totalment l'efecte negatiu del primer dividend demogràfic. Aquests resultats ometen els efectes de l'equilibri general que van mitigar els beneficis del segon dividend

demogràfic. A mesura que s'intensifica el capital, el tipus d'interès tendeix a baixar a una economia tancada². Això no es manté en el cas de l'economia oberta, en què s'aplica el tipus d'interès global, però també es veurà afectat pel procés d'envelliment a mesura que el fenomen esdevingui global. Aquesta qüestió segurament requereix una recerca més detallada i els nostres càlculs han de prendre's com una visió acostada al cantó optimista.

5. Conclusions

Durant les pròximes dècades, Europa s'enfrontarà a un intens envelliment de la població que plantejarà reptes a la sostenibilitat dels pressupostos públics, però també en la producció relacionada amb el consum en general. En lloc de fer servir la proporció de dependència amb límits d'edat establerts arbitràriament per analitzar la pressió demogràfica sobre l'economia, hem aplicat patrons d'edat dels NTA totalment comparables entre països de producció i consum. Confirmem que el primer dividend demogràfic definit com l'augment de la proporció entre el nombre equivalent de productors i consumidors es deteriorarà molt en el període 2010-2050 a Alemanya, Espanya i el Regne Unit. Tanmateix, atesos els patrons d'edat actuals de producció, consum, transferències i reassignacions relacionades amb els actius, hem trobat possibles beneficis importants per al creixement futur dels tres països. Si les persones grans financen el seu consum durant la vellesa d'una manera més activa amb reassignacions basades en actius (és a dir, ingressos nets d'actius com a diferència entre els ingressos per actius i els estalvis), hi ha la possibilitat d'un creixement de la productivitat procedent de l'aprofundiment del capital. Concretament, els individus haurien d'acumular més actius per poder finançar-se el consum durant la vellesa, ja que es preveu un augment encara més accentuat de la longevitat. A Alemanya i Espanya aquest efecte positiu mitigarà de manera notable la repercussió negativa del primer dividend demogràfic en el període 2010-2050. Per al Regne Unit, el segon dividend demogràfic positiu calculat neutralitzaria totalment l'efecte negatiu del primer dividend demogràfic. La interacció entre l'evolució econòmica i demogràfica requereix, amb total seguretat, una recerca més acurada, i els nostres càlculs del segon dividend demogràfic s'han de prendre com una visió acostada al cantó optimista.

2 Consulteu Sánchez-Romero et al. (2013) per a una anàlisi de l'equilibri general en el cas espanyol.

Referències bibliogràfiques

- AGENTA Data Explorer.** (2019, September 7). <http://www.agenta-project.eu/en/dataexplorer.htm>.
- Eurostat** (2019). Population projections EUROPOP2018. https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=proj.
- Eurostat** (2020a). Population on 1 January by age and sex. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjan&lang=en.
- Eurostat** (2020b). Population projections EUROPOP2019. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=proj_19np&lang=en.
- Istrenič, T., Šeme, A., Hammer, B., Lotrič Dolinar, A., & Sambt, J. (2016). **The European NTA Manual.** AGENTA Public Deliverable. Download from: <http://www.Agenta-Project.Eu/Jacomo/Upload/Publications/d-1.4-Submitted.pdf> (Accessed on 13 September 2016).
- Lee, R. D. i Mason, A.** (2011). Population aging and the generational economy: a global perspective. Edward Elgar.
- Mason, A.** (2005). Demographic Transition and Demographic Dividends in Developed and Developing Countries. In United Nations Expert Group Meeting on Social and Economic Implications of Changing Population Age Structure (p. 81–102). United Nations.
- Mason, A. i Kinugasa, T.** (2008). "East Asian economic development: Two demographic dividends". *Journal of Asian Economics*, 19(5/6), 389-399.
- Mason, A. i Lee, R.** (2007a). Reform and Support Systems for the Elderly in Developing Countries: Capturing the Second Demographic Dividend. *GENUS*, LXII(2), 11–35.
- Mason, A. i Lee, R.** (2007b). Transfers, Capital, and Consumption over the Demographic Transition. In R. L. Clark, N. Ogawa, & A. Mason (Eds.), Population aging, intergenerational transfers and the macroeconomy (p. 128–162). Edward Elgar.
- Mason, A., Lee, R., Abrigo, M. i Lee, S. (2017) Support Ratios and Demographic Dividends: Estimates for the World, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Technical Paper No. 2017/1. <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/technical/index.shtml>.
- Patxot, C., Rentería, E., Sánchez-Romero, M. i Souto, G.** (2011). Integrated results for GA and NTA for Spain: some implications for the sustainability of welfare state, *Moneda & Crédito*, 23:7-51.
- Prskawetz, A. i Sambt, J.** (2014). Economic support ratios and the demographic dividend in Europe. *Demographic Research*, 30(34), 963–1010.
- Sánchez-Romero M., Patxot, C., Rentería, E. i Souto, G.** (2013). "On the Effects of Public and Private Transfers on Capital Accumulation: Some Lessons from the NTA Aggregates", *Journal of Population Economics*, 26, 1409-1430.
- United Nations** (2013). National Transfer Accounts manual: Measuring and Analysing the Generational Economy. United Nations.

HERÈNCIES I DESIGUALTAT EN LA RIQUESA

Pedro Salas Rojo

Universidad Complutense de Madrid

Introducció

La desigualtat en la riquesa ha augmentat de manera continuada al llarg de les últimes dècades. Les causes d'aquest fenomen han estat estudiades des de diferents punts de vista: mentre que alguns autors acusen la pèrdua d'efectivitat dels sistemes d'imposició progressius (Zucman, 2019), d'altres l'han atribuït al desenvolupament dels mercats financers globals, que han facilitat l'acumulació d'actius per a aquells amb més habilitats i possibilitats d'inversió (Piketty, 2014; Lusardi et al., 2017). En general, hi ha un clar consens en el fet que aquests factors, i d'altres de similars, col·ludeixen per augmentar la desigualtat resultant. Tanmateix, encara queda una parcel·la per al dissens: quin rol juguen les herències en la distribució de la riquesa?

Comunament, hi ha la impressió que les herències augmenten la desigualtat en la riquesa¹. Al cap i a la fi, com que aquesta és una variable que, atesa la seva naturalesa, és acumulada al llarg de la vida, la seva transmissió intergeneracional suposaria un augment exogen del patrimoni dels hereus. D'aquesta manera, les grans herències s'acumularien mica en mica a la part alta de la distribució de la riquesa, esdevenint així el principal vehicle de transmissió de desigualtats entre generacions (Piketty, 2014; Zucman, 2019; Palomino et al., 2020). Tanmateix, part de l'evidència empírica (Karagiannaki, 2017; Elinder et al., 2018), ha trobat el resultat oposat: les herències, en realitat, redueixen la

dispersió de la riquesa. Atès que les primeres estan distribuïdes de forma més equitativa que la segona, un cop la transmissió patrimonial s'ha consumat, l'efecte net resultant fa que la desigualtat total en la riquesa disminueixi.

Davant d'aquesta dualitat en els resultats, aquest article explora el rol de les transmissions intergeneracionals en la distribució de riquesa fent servir un enfocament diferent. En particular, ens centrarem en com les herències afecten les oportunitats individuals per acumular riquesa. Així, sota el context de la "desigualtat d'oportunitats", explorem quina part de la desigualtat en riquesa total, financera i no financera al Canadà, Espanya, els Estats Units i Itàlia, s'explica per les herències. Per a això fem servir les dades que facilita el Luxembourg Income Survey (LIS) i diverses tècniques d'aprenentatge automatitzat que ens permeten obtenir resultats precisos i robustos. Posteriorment, per a Itàlia i els Estats Units, també s'estudia el paper de l'educació dels pares sobre les oportunitats dels seus descendents, i com part d'aquest efecte és, en realitat, canalitzat per les mateixes herències.

Marc teòric: desigualtat d'oportunitats i riquesa

Qualsevol resultat econòmic i social és, en realitat, fruit de dos grans grups de factors (Roemer, 1993). D'una banda, hi ha les circumstàncies, és a dir, tots aquells aspectes exògens que estan més enllà del control dels individus, com l'educació dels pares, el sexe, l'ètnia o les herències rebudes. D'altra banda, hi hauria els esforços, que recull aquelles variables que poden ser

1 Amb la intenció de fer més còmoda la lectura de l'article, quan parlem d'herències també ens referirem a les transmissions intergeneracionals *inter vivos*, és a dir, als regals i donacions.

“Atès el consistent augment en la desigualtat de la riquesa, és de gran rellevància estudiar si s’explica pel propi mèrit o l’esforç, o per factors relacionats amb la transmissió intergeneracional”

triades o decidides pels individus: el nombre d’hores estudiades o treballades, la professió, etcètera. És necessari incidir que, tot i que és cert que aquests esforços poden estar en part afectats per les circumstàncies, nosaltres ens referim aquí a aquells exclusivament decidits per l’individu i aïllem, d’aquesta manera, els esforços individuals purs².

A partir d’aquesta distinció, qualsevol mesura de desigualtat es pot descompondre en dos termes. El primer seria atribuït a les circumstàncies, i recolliria la part de la desigualtat total explicada per aquests factors més enllà del control individual, formant la desigualtat d’oportunitats (DO). El segon recolliria aquella part de la desigualtat atribuïda als esforços que rebria com a nom “desigualtat d’esforços” (DE).

En general, des del punt de vista de la justícia social, la DO es considera injusta, precisament perquè és un resultat econòmic i social provocat per factors exògens que no poden ser modificats pel comportament dels individus (Rawls, 1971). A més, recentment, també s’han trobat evidències empíriques que donen suport a la “hipòtesi del colesterol”, segons la qual el creixement econòmic estaria afectat per dos tipus de desigualtats. D’una banda, hi hauria una desigualtat lesiva, la DO, que provocaria ineficiències en l’ús dels recursos humans, perquè molts individus amb capacitat serien exclosos del mercat de treball, ja que portarien la falta d’oportunitats provocades per les seves pròpies circumstàncies. D’altra banda, hi hauria una desigualtat que afavoriria el creixement, la DE, ja que impulsaria els incentius apropiats per generar noves idees o fer servir els recursos d’una manera més eficient (Marrero i Rodríguez, 2013). En resum, es podria dir que, tant des del punt de vista moral com des del de l’eficiència econòmica, la DO és el

component perjudicial de la desigualtat i, com a tal, hauria de ser correctament mesurat i, posteriorment, reduït.

Aquest article estudia la part de la desigualtat en la riquesa atribuïda a dos factors relacionats amb la transmissió intergeneracional d’oportunitats: les herències i, quan les dades ho permeten, a l’educació dels pares. Ambdós factors són exògens per definició i, per tant, es faran servir com a circumstàncies que ens permeten calcular la DO corresponent. Atès el consistent augment en la desigualtat de la riquesa que s’ha assenyalat abans, és de gran rellevància estudiar quina part d’aquesta desigualtat s’explica pel propi mèrit o l’esforç, i quina altra part per factors relacionats amb la seva transmissió intergeneracional. Com es pot, llavors, estimar aquest component? Per fer-ho, cal definir què són els tipus.

Els tipus són particions exhaustives i mútuament excloents de la població, partint de les circumstàncies que la defineixen. Imaginem un exemple senzill, en el qual el resultat econòmic analitzat estigués afectat tan sols per dues circumstàncies: el sexe (home, dona) i l’educació dels pares (alta, baixa). Així, la població es dividiria d’acord amb aquests dos atributs, formant quatre tipus: homes els pares dels quals tenen una baixa educació, dones els pares de les quals tenen educació alta, etcètera. D’acord amb el que hem explicat, les desigualtats entre tipus, en ser atribuïdes a les circumstàncies, formarien la DO, mentre que les desigualtats dins dels tipus, atès que tots els individus compartien les mateixes circumstàncies, seria la DE.

En aquest article, en principi, n’hi hauria prou a dividir la població dels països analitzats d’acord amb les circumstàncies disponibles per, després, atribuir la riquesa esperada a cada individu condicionada al seu tipus corresponent (la literatura generalment fa servir la mitjana, i després calcular la desigualtat entre tipus. Tanmateix, hi ha una problemàtica afegida. Com hem vist, definir tipus a partir de variables categòriques com el sexe o el nivell educatiu dels pares és molt senzill, ja que la divisió poblacional és pràcticament directa. Però, quan la circumstància és contínua, com en el cas de les herències rebudes, com es fa per dividir-la? Hi ha multitud d’opcions: caldria tallar per la mediana?, per la mitjana?, per tercils?, per quartils? Qualsevol d’aquestes opcions podria ser vàlida des del punt de vista argumental, però cada una implicaria resultats diferents. Al cap i a la fi, estariem deixant al criteri de l’investigador la decisió de quina quantitat d’herència rebuda és alta, baixa o mitjana. En vista d’això, és evident que ens cal un criteri estadístic que recolzi la construcció dels tipus.

2 Encara quedaria un altre factor per incloure: la sort. Tanmateix, en aquest article es considera que aquesta, en agregat, és neutra. Per tant, assumim que no afecta ostensiblement els resultats finals.

“Els Estats Units són, amb claredat, el país més desigual. Espanya i Itàlia presenten nivells de desigualtat molt similars tant en riquesa total com en riquesa no financera”

Molt recentment, la literatura de DO ha adaptat diverses tècniques d'aprenentatge automatitzat (o Machine Learning) per construir tipus (Brunori et al., 2019). A partir de nombrosos tests estadístics, aquestes tècniques computacionals extreuen tota la informació rellevant de les dades i permeten dividir qualsevol població d'acord amb criteris formals i robustos, evitant els potencials biaixos introduïts per l'investigador. En particular, en aquest article hem fet servir els boscos d'inferència condicionada (Hothorn et al., 2019), que són els algoritmes que ofereixen resultats robustos amb més validesa externa. Amb aquests es divideix la població en cada país d'acord amb la distribució de les herències, i es generen tipus caracteritzats per les seves pròpies propietats estadístiques. Una vegada fet això, aplicant qualsevol índex de desigualtat sobre la riquesa esperada per als diferents tipus, obtindríem una mesura absoluta de DO. Posteriorment, dividint aquesta mesura de DO entre la desigualtat total, tindríem la fracció de la desigualtat total explicada per la circumstància estudiada.

Les dades d'aquest estudi provenen de la Luxembourg Income Survey (LIS), una organització sense ànim de lucre que harmonitza i actualitza les principals enquestes d'ingressos i riquesa disponibles. En aquest cas, prenem dades del Canadà (2016), Espanya (2014), els Estats Units (2016) i Itàlia (2014). Per fer l'anàlisi al més àmplia possible, estudiarem com les herències afecten la desigualtat en riquesa financera (accions, bons,

dipòsits, fons d'inversió...), riquesa no financera (actius immobiliaris) i riquesa total (suma de riquesa financera i no financera). A més, també es controla explícitament pel gènere del cap de família, la mida de la llar i el cicle vital, de manera que els resultats obtinguts no estarien afectats per aquestes variables.

Desigualtat en la riquesa: algunes idees a tenir en compte

Abans de conèixer com les herències afecten les oportunitats individuals per acumular riquesa, cal explicar com aquesta es distribueix en les tres definicions estudiades. La mesura de desigualtat més comuna per explicar la dispersió és l'índex de Gini, que està definit entre 0 (igualtat perfecta) i 1 (desigualtat total). Així, d'una manera intuïtiva i directa, la Taula 1 permet comparar entre els països estudiats i els diferents tipus de riquesa.

Els Estats Units són, amb claredat, el país més desigual. Els seus elevats índexs de Gini, que superen els 80 punts per a la riquesa total i no financera, i els 90 per a la riquesa financera, reflecteixen la gran acumulació de tota mena d'actius en la part alta de la distribució, on se situen els individus més rics. Complementàriament, els dos països europeus presenten nivells de desigualtat molt similars tant en riquesa total com en riquesa no financera, amb un índex de Gini situat al voltant dels 60 punts. Finalment, el Canadà sembla que es troba en una situació intermèdia.

Les diferències entre les definicions de riquesa són notables. En primer lloc, la desigualtat en riquesa financera és molt superior als altres tipus de riquesa als quatre països estudiats. Com expliquen Lusardi et al. (2017), l'acumulació d'actius financers requereix més coneixements tècnics, ja que, generalment, estan subjectes a una volatilitat, liquiditat i risc més grans. Per tant, l'accés a aquests actius no està disponible per als grans sectors de la població que no disposen dels coneixements i les eines necessaris per accedir als mercats financers, afavorint, així, que

Taula 1. Desigualtat en la riquesa (mesurada amb l'índex de Gini)

Tipus de riquesa	Canadà	Espanya	Estats Units	Itàlia
Total	0,706	0,592	0,802	0,590
Financera	0,837	0,841	0,916	0,739
No financera	0,749	0,602	0,821	0,606

Font: elaboració pròpia, utilitzant dades de la Luxembourg Income Survey (LIS).

s'acumulin i es concentrin gairebé exclusivament en la part alta de la distribució. De fet, aquests mateixos autors reporten que fins al 40% de la riquesa acumulada en el moment de la jubilació s'explicaria per l'habilitat i els coneixements financers.

D'altra banda, els nivells de desigualtat total i no financera són molt similars en tots els països. La riquesa no financera, fonamentalment formada per immobles, és el component principal del patrimoni en la major part de les llars, per la qual cosa no és estrany que ambdues distribucions siguin tan semblants. Precisament, per la seva pròpia naturalesa, aquest tipus d'actius estan disponibles per a una porció més gran de la població, la qual cosa fa que la seva distribució sigui molt més equitativa que la dels actius financers.

Herències i desigualtat en la riquesa

Una vegada que coneixem com es distribueixen les variables d'interès, podem procedir a explicar com les herències rebudes condicionen les oportunitats individuals per acumular la riquesa, en cada una de les definicions estudiades. Així, després d'utilitzar les tècniques d'aprenentatge automatitzat prèviament esmentades, la Figura 1 presenta quin percentatge de la desigualtat total (calculada amb l'índex de Gini) és explicat per les herències.

Tant a Espanya com als Estats Units, més del 65% de la desigualtat total en qualsevol mesura de riquesa s'explica per la DO atribuïda a les herències rebudes. De fet, per al cas de riquesa no financera a Espanya i la riquesa financera als Estats Units, el percentatge explicat per les herències s'eleva fins i tot a més del 75% de la desigualtat total. Com ja hem esmentat abans, la part restant fins a arribar al 100% s'explicaria per altres circumstàncies que no controlem (el lloc de naixement o la raça, en el cas dels Estats Units) i la desigualtat d'esforços, fruit de les decisions i el mèrit individuals.

En el cas del Canadà i Itàlia, la importància de les transmissions intergeneracionals de riquesa és també ressenyable, encara que menor. Al Canadà, més del 55% de la riquesa financera estaria explicada per les herències, mentre que una mica menys del 40% de la riquesa no financera és atribuïda a aquest factor. En el cas d'Itàlia, les herències expliquen al voltant del 40% de les tres definicions de riquesa estudiades.

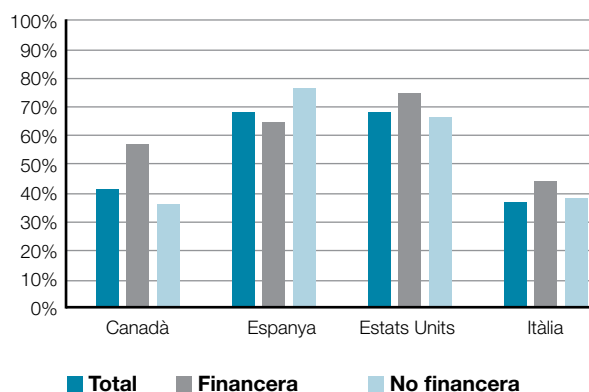
La desigualtat en la riquesa financera és, en general, la més afectada per les herències. Encara que les nostres dades ens

“El context i la situació socioeconòmica familiar són els principals components explicatius de la desigualtat, i es penalitzen aquells que parteixen d'una situació desavantajosa”

impedeixen analitzar en profunditat aquesta relació, l'estudi de Jordà et al. (2019) ens en dona algunes pistes. Atesa la seva naturalesa més volàtil, els actius financers solen presentar més riscos que els no financers. En aquest sentit, rebre una herència pot actuar com una “xarxa de seguretat”, que permetria que els individus assumissin més riscos en les seves inversions. A més, com ja hem explicat, els actius financers s'acumulen en la part alta de la distribució de la riquesa, i és allà precisament on es donen les transmissions patrimonials més grans entre generacions. La col·lusió d'ambdós efectes explicaria els nostres resultats, encara que l'excepció d'Espanya mereixeria, sens dubte, un estudi a part.

Les herències són el principal vehicle de transmissió intergeneracional d'oportunitats per acumular riquesa financera, no financera i total, almenys en els quatre països estudiats. Els pares i mares que tenen més nivells de riquesa, en transmetre-la als

Figura 1. Desigualtat d'oportunitats en la riquesa (mesurada amb l'índex de Gini)

Font: elaboració pròpia, utilitzant dades de la Luxembourg Income Survey (LIS).

seus descendents, afavoreixen la seva acumulació en la part alta de la distribució de les generacions posteriors. Amb tot, sembla que la narrativa de l'acumulació de la riquesa basada en el mèrit i les habilitats pròpies manca, en termes generals, de rigor empíric. Aquests resultats mostren que el context i la situació socioeconòmica familiar són els principals components explicatius de la desigualtat, afavorint dràsticament les oportunitats d'aquells que han nascut en l'entorn adequat i, per descomptat, penalitzant aquells que parteixen d'una situació desavantatjosa.

L'educació dels pares

És molt probable que els pares que deixen una herència més gran als seus descendents també tinguin un nivell educatiu més gran, ja que això els pot haver permès accedir a millors llocs de feina, amb salaris més alts, que els han permès, així, un estalvi més gran. Paral·lelament, els pares més educats també afavoreixen les oportunitats individuals dels seus descendents, fonamentalment a través de l'adquisició de capital humà i les xarxes socials (Cabrera et al., 2020). A més, recentment, Palomino et al. (2020) han ressaltat la rellevància que les herències i el context familiar tenen per definir la distribució de la riquesa. En particular, els autors assenyalen que l'efecte solapament entre les herències i l'educació dels pares és notable al Regne Unit, França i Espanya. Finalment, troben que l'efecte aïllat de les transferències intergeneracionals de la riquesa és, almenys, el doble de l'efecte provocat per l'educació i la feina dels pares.

Tenint això en compte, i en vista dels resultats prèviament obtinguts, aquesta secció estudia si la DO calculada a la secció anterior es pot atribuir exclusivament a les herències o si, per contra, inclou els efectes parcialment o totalment encavalcats de l'educació dels pares. Així, la Figura 2 inclou la DO en la riquesa explicada per ambdues circumstàncies per a Itàlia i els Estats Units. Malauradament, la LIS no disposa de les dades necessàries per fer aquesta anàlisi per al Canadà i Espanya.

Els nivells de DO als Estats Units són pràcticament idèntics respecte als trobats a la Figura 1, per la qual cosa es pot concloure que l'efecte de l'educació dels pares està completament encavalcat en la distribució de les herències. Aquesta variable no aporta informació extra per explicar les diferents oportunitats que han afrontat els individus per acumular riquesa. De fet, una exploració en profunditat sobre com l'algoritme ha tractat la informació de les dades confirma que, en aquest país, l'efecte intergeneracional veritablement rellevant està recollit en les herències.

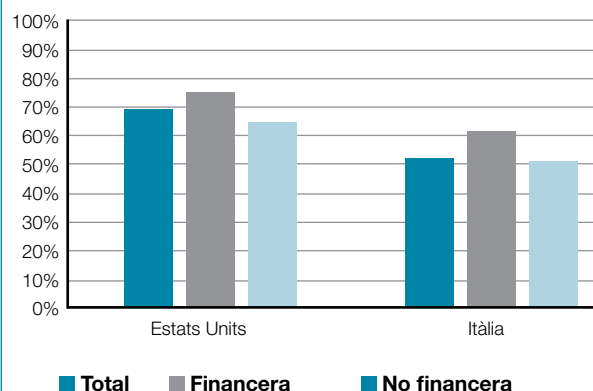
A Itàlia, en canvi, l'ús d'ambdues variables eleva els nivells de DO calculats. Ara, més del 50% de la desigualtat en la riquesa no financera i total s'explica per ambdós factors, ràtio que supera el 60% per al cas de la riquesa financera. En aquest país l'educació dels pares afecta l'acumulació de riquesa dels seus descendents per un canal clarament diferenciat de les herències, probablement a través d'aspectes relacionats amb l'adquisició del capital humà. Això no evita que, a més, hi pugui haver altres efectes encavalcats efectivament recollits per la mateixa distribució de les herències.

Com veiem en el cas d'Itàlia, la inclusió d'altres circumstàncies pot augmentar la part de la desigualtat explicada per factors exògens. Altres factors, com l'ètnia o el lloc de naixement, no poden ser estudiats amb les nostres dades, tot i que, si fossin inclosos en l'estudi, podrien potencialment elevar les ràtios estimades de DO.

Conclusions

En aquest article hem fet servir tècniques innovadores d'aprenentatge automatitzat per mesurar la part de la desigualtat total en diverses definicions de riquesa que pot ser atribuïda a les herències. Els resultats indiquen que la mida de l'efecte és rellevant, i que varia des de prop del 40% a Itàlia fins a més del 65% a Espanya o els Estats Units. Així, hem confirmat que les herències rebudes condicionen rotundament les oportunitats individuals per acumular riquesa.

Figura 2. Desigualtat d'oportunitats en la riquesa (mesurada amb l'índex de Gini)

Font: elaboració pròpia, utilitzant dades de la Luxembourg Income Survey (LIS).

Posteriorment, per als Estats Units i Itàlia, hem estudiat l'efecte de l'educació dels pares. Per al primer país, no hem trobat cap efecte afegit, per la qual cosa concloem que ambdós, l'educació paterna i les herències, encavalquen els seus efectes sobre les oportunitats individuals. En canvi, a Itàlia, fins al 60% de la desigualtat en la riquesa financera pot ser explicada per la interacció d'ambdós factors. Així, en aquest país, l'educació dels pares afecta les oportunitats dels seus descendents per un canal diferent al de les mateixes herències.

Amb tot això, concloem que per construir una societat més justa és necessari, encara que no suficient, igualar les oportunitats individuals per obtenir qualsevol resultat econòmic. Atès que l'acumulació de riquesa és, per al gruix de la població, fruit de l'estalvi de les rendes salarials, garantir les oportunitats per a una escolarització pública plena i de qualitat és el pas previ a l'accés reeixit al mercat laboral. Tanmateix, sabem que per a la part més alta de la distribució, atès que és allà on s'acumula la riquesa augmentant els nivells de desigualtat, les herències tenen un paper molt important. Per això, per reduir la desigualtat provocada per les transmissions intergeneracionals, s'hauria d'abordar el disseny rigorós d'un impost de successions just i eficient, que compensés, a través del seu efecte redistributiu, part dels desavantatges lligats a haver nascut en contextos menys afavorits. ■

Referències bibliogràfiques

- Brunori, P., Peragine, V. i Serlenga, L.** (2019) "Upward and Downward Bias when Measuring Inequality of Opportunity", *Social Choice and Welfare*, 52, 635-661.
- Cabrera, L., Marrero, G. A., Rodríguez, J. G. i Salas-Rojo, P.** (2020) "Inequality of Opportunity in Spain: New Insights from New Data", forthcoming in the *Review of Public Economics*.
- Elinder, M., Erixson, O. i Waldenström, D.** (2018) "Inheritance and Wealth Inequality: Evidence from Population Registers", *Journal of Public Economics*, 165, 17-30.
- Hothorn, T., Hornik, K. i Zeileis, A.** (2006) "Unbiased Recursive Partitioning: A Conditional Inference Framework", *Journal of Computational and Graphical Statistics*, 15, 651-674.
- Jordá, O., Knoll, K., Kuvshinov, D., Schularick, M. i Taylor, A. M.** (2019) "The Rate of Return on Everything, 1870-2015", *The Quarterly Journal of Economics*, 134, 1225-1298.
- Karagiannaki, E.** (2017) "The Impact of Inheritance on the Distribution of Wealth: Evidence from Great Britain", *Review of Income and Wealth*, 63.
- Lusardi, A., Michaud, P. C. i Mitchell, O. S.** (2017) "Optimal Financial Knowledge and Wealth Inequality", *Journal of Political Economy*, 125, 431-477.
- Marrero, G. A. i Rodríguez, J. G.** (2013) "Inequality of Opportunity and Growth", *Journal of Development Economics*, 104, 107-122.
- Rawls, J.** (1971) "A Theory of Justice", Harvard University Press, Cambridge.
- Palomino, J. G., Marrero, G. A., Nolan, B. i Rodríguez, J. G.** (2020) "Inheritances, Family Background and Wealth Inequality", Oxford University, Mimeo.
- Piketty, T.** (2014) *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press, Cambridge.
- Zucman, G.** (2019) *The Triumph of Injustice: How the Rich Dodge Taxes and How to Make Them Pay*, Norton and Company, New York.

EL BIENESTAR INTERGENERACIONAL. BALANÇ SOCIAL I PAPER DE L'ESTAT I DE LES FAMÍLIES

Guillem López Casasnovas
Universitat Pompeu Fabra

L'article ofereix una reflexió sobre els elements que configuren un balanç intergeneracional per la banda dels actius i els passius. S'identifiquen causes comunes i vies diferenciades d'influència, amb vista a consolidar un balanç en què els resultats millorin els equilibris d'una manera més coherent amb el que són les preferències socials que sobre aquests s'hi expressen. De la dinàmica del comportament d'alguns d'aquests actius se'n deriva un cert desbalanç, de manera que en el text es comenta el paper de l'Estat i de la institució familiar en el redireccionament cap a l'equilibri.

El balanç generacional

El balanç intergeneracional, com no pot ser d'altra manera, està compost per un conjunt d'actius i passius. Alguns d'aquests són públics; d'altres, purament privats. Alguns actius són directament productius (patrimoni material), mentre que d'altres són externs (els institucionals o de l'entorn dels negocis). Uns afecten l'estructura social (els valors bàsics que fonamenten els actius, així, el capital social), mentre que d'altres són conjunturals (les responsabilitats assumides en cada moment pels membres de la comunitat, així, en el si de les famílies). Tot ells estan interrelacionats en les causes, però són diferents pel que fa a la seva procedència, i, així, en els instruments d'intervenció possible per millorar-los des de cadascun dels camps per separat. Entre els passius n'assenyalaré uns quants, si bé no exhaustivament. El llegat d'una generació sobre l'altra, en termes de petjada mediambiental (carbó; ozó, clima), l'emmagatzemament de deixalles i reciclatge, la pèrdua irremparable de biodiversitat... I, en termes

econòmics, l'obsolescència del capital humà, l'atur dels més joves, la càrrega del deute i el dèficit de les pensions en un sistema de repartiment.

En la interrelació d'actius i passius, trobem causa comuna en un determinat capital social acumulat, una certa ja responsabilitat social corporativa (la consciència, almenys), l'estoc de formació i educació de la població, la capacitat de generació energètica, les infraestructures físiques de llarga durada, el flux consolidat d'ajuts als infants i en els estats prematurs de la vida, l'al·leugeriment de la càrrega de la gent gran, una certa fiscalitat contra l'acumulació desigual de la riquesa, unes estructures familiars protectores, restriccions als drets testamentaris (legítimes i similars) i una xarxa bàsica universal de protecció social davant de contingències catastròfiques.

Aquest balanç és el resultat de l'evolució de la civilització i la cultura. Com recorda Ron Lee en els seus treballs (vegeu-ne l'entrevista en aquest monogràfic), cadascun d'aquests aspectes té la seva història. Des d'uns inicis, en què els ascendents invertien egoísticament en els fills allò que rendia la seva productivitat (contribuint a les collites per al dia de demà, quan ja no es pogués treballar), passant per l'avenç que suposa l'aparició del capital, per protegir-se millor del futur —que amb productes peribles— amb contractes privats de *do ut des* amb qui millor fruit pugui treure dels intercanvis, fins a la mutualització dels acords individuals per part de l'Estat. De manera que, per exemple, el que en el passat podia suposar un acord de finançament de l'educació, primer, i de l'emancipació, després, a canvi del retorn de l'equivalent a una pensió vitalícia (intrafamiliar, amb la cura de pares a fills i viceversa), o de transferència del patrimoni a canvi d'un fons perdut fins al traspàs del contractant a un tercer, avui

resulta en una mena de contracte social pel qual és l'Estat que, sufragant molts d'aquells serveis (de joves i grans), en recupera el cost forçant els actius ocupats a pagar impostos, bé de resultes de la seva productivitat (renda) o de la seva transmissió (taxant herències). També amb les cotitzacions a canvi de pensions. Per tant, una vegada “socialitzats” aquells que abans eren acords privats, el que ara en pot resultar és un balanç intergeneracional, de conseqüències no sempre socialment desitjables. Factors externs poden moure la dinàmica d'actius i passius en una direcció que trenca equilibris passats. Això és el que volen preservar diferents criteris, com l'anomenada “regla de Musgrave” (Quadre 1), per la qual es procura una ràtio constant de benestar pels beneficis socials nets de passius i les rendes netes d'actius al llarg del temps. Així, en el sistema de repartiment de la seguretat social, el “desbalanç” el provocaria, entre d'altres el fet que la càrrega de pensionistes sobrecotitzants varia amb el pes demogràfic relatiu (esperança de vida a l'alça i natalitat a la baixa) i l'evolució de la productivitat de l'economia. Sense l'ajustament esmentat, el manteniment al llarg del cicle vital d'una pensió definida, més la pressió política resultant de la gestió política del desajust, aboca probablement a un creixement de l'endeutament que augmentaria els passius per a les noves generacions.

Quadre 1. Regla de Musgrave (actius-passius: treballadors/pensionistes)

Establir com a referent una ràtio per defecte de posicions relatives, de manera que la relació entre contribucions (cotitzacions) i beneficis (pensions) mantingui constant el coeficient d'ingressos (nets) per càpita de la població activa amb els beneficis (nets) per càpita dels jubilats.

Un cop fixada la ràtio, els impostos s'ajustarien periòdicament per acollir els canvis demogràfics i de productivitat. Si la població envelleix, augmentaria la fiscalitat però baixarien les pensions, de manera que tots hi “perdrien” en la mateixa proporció. Les millores de productivitat anirien en sentit contrari.

En el flux de transaccions d'ambdues bandes del balanç — instruments que els interrelacionen —, hi trobem els impostos/transferències, monetàries i en espècie, resultat de l'actuació pública (externa) i de donacions i llegats *mortis causa*, en la part interna (famílies). Em centraré aquí en aquests segons fluxos, considerant la família una institució prototípica de composició heterogènia d'edats — tot i que no sempre esdevé la millor forma de construcció de capital social o de reducció de desigualtat social —.

El paper de la família com a institució per al benestar generacional

Per valorar tant les transferències al llarg de la relació mantinguda entre els membres que integren la família com de les herències que s'acreen en el moment de la defunció, tres són els aspectes d'interès de la institució familiar: (i) com a xarxa de protecció interna davant de les contingències dels seus membres (*cross pooling*), sigui amb prestacions en espècie o monetàries (ajuts, avals); (ii) en tant que afavoridora de l'acumulació dinàstica, amb efectes sobre la desigualtat i/o la polarització social, i (iii) com a institució sensible, en la seva evolució, a les condicions externes canviants, com ara el mercat de treball, amb l'entrada de les dones (augmentant el cost d'oportunitat de quedar-se a casa) o per la dificultat de fer-ho per part dels joves; també davant del traspàs a la responsabilitat pública d'algunes necessitats que passen a ser subministrades o tutelades per l'Estat, respecte de la que seria altrament una solució particular considerada inequitable (com en el cas de la cura dels dependents o de les pensions de jubilació). Aquesta anàlisi es pot fer (i completar si hom vol) respecte dels eixos altruistes, sinal·làgmatcs (contractuals implícits, a conveniència de les parts) o accidentals (herències com a resultat de no programar correctament el cicle vital de recursos i necessitats). (Vegeu el Gràfic 1).

Donar en vida o deixar en herència té conseqüències diferents en molts aspectes, respecte del moment en què en pot treure millor profit el beneficiari: si la transferència regalada és de temps (sempre en vida) o monetària (riquesa acumulada pels progenitors), depenent de com la societat aprova o no les diferents formes d'adquisició d'avantatges (pitjor en herències d'un sol cop que en transferències monetàries puntuals, o en espècie, temps en continuïtat), i de quines variables poden explicar, si tota la resta de coses són iguals, una modalitat o una altra, així,

Quadre 1 Regla de Musgrave (actius-passius: treballadors/pensionistes)

Establir com a referent una ràtio per defecte de posicions relatives, de manera que la relació entre contribucions (cotitzacions) / beneficis (pensions) mantingui constant el coeficient d'ingressos (nets) per càpita de la població activa amb els beneficis (nets) per càpita dels jubilats.

Un cop fixada la ràtio, els impostos s'ajustarien periòdicament per acollir els canvis demogràfics i de productivitat. Si la població envelleix, augmentaria la fiscalitat però baixarien les pensions, de manera que tots hi “perdrien” en la mateixa proporció. Les millores de productivitat anirien en sentit contrari.

l'edat del receptor, l'adherència familiar, l'estatus marital, la situació laboral, el nombre de fills o el gènere dels beneficiaris (segons la cultura masclista imperant). En aquest punt és d'interès contrastar fins a quin punt aquesta assignació intrafamiliar és similar o no a la que pugui fer l'Estat des dels recursos públics; per exemple, respecte del destinatari més beneficiat, segons la responsabilitat assumida i, així, per mereixement, a tots per igual, frustrant similament a cadascú entre el que reclama i el que sigui possible en cada moment, o en favor de qui més es pot beneficiar de l'ajut, i així retornar els guanys a l'erari familiar o als ingressos públics per la via fiscal.

En un text recent, Nolan et al. (2020) analitzen el paper de les transferències en la redistribució de la riquesa intergeneracional a partir de l'Euro-zone Household Finances and Consumption Survey per a alguns països europeus —inclou Espanya—, i el comparen, per al període 2010-2014, amb altres països occidentals. És remarcable la importància, pel que fa al nombre de receptors (un terç de totes les llars), més als països europeus analitzats que als Estats Units (35 vs. 19%), i dintre dels primers, la rellevància més gran de les herències respecte de les donacions. A Espanya les donacions tenen una significació mínima. Els receptors beneficiaris d'aquelles transferències són els adults per sobre de 65 anys majorment, en especial a França i Itàlia, i l'1% dels individus de major renda amb la més alta proporció (a Espanya, com als Estats Units, amb xifres més altes). Més encara si la gradació es fa per riquesa, ja que el decil superior assoleix dinàmicament una proporció molt significativa (Espanya, de nou,

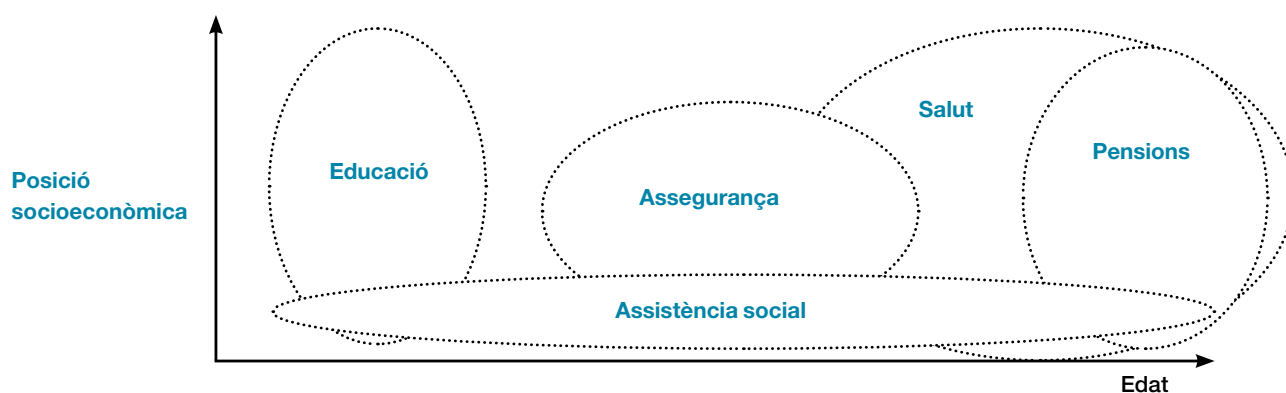
està al nivell dels Estats Units). L'impacte sobre l'acumulació de riquesa familiar de les transmissions és, però, el menor a Espanya d'entre els països comparats; probablement per raó del tipus d'actiu transferit (real, habitatge propi), que, atesa la disseminació d'aquesta mena de propietat entre molts nivells de renda, fa un efecte menys desigualador de la riquesa acumulada.

Finalment, si enfoquem l'estudi no en les famílies sinó en els estats, ens cal entrar en el debat de les raons per les quals aquest hi intervé, i quins principis de justícia social els inspiren per sobre dels privats (altruisme, estratègics o accidentals, abans esmentats).

La intervenció pública i l'equitat des d'una perspectiva generacional

És massa comú interpretar la justícia social des de la perspectiva del finançador públic només, i exclusivament des de l'òptica del beneficiari concret de la política. La justícia és un concepte que admet pocs adjectius, ja que els principis en els quals es fonamenta han de ser universals i no específics de cap esfera de les relacions humanes en particular. I menys encara respecte de les decisions col·lectives, les quals s'han d'entendre com quelcom que respon a un bé comú, que és de tots i de ningú en particular. Cal, per tant, fer l'anàlisi de la intervenció pública en els seus efectes sobre el balanç generacional des de l'equitat —aquesta sí, més polièdrica—, que es pot referir al cas concret de cada individu, grup o cohort, considerat des d'algun aspecte rellevant (l'edat, no tenir treball, gènere, mancat d'educació, sense salut...).

Gràfic 1. Les compensacions al llarg del cicle vital individual

Interès individual en polítiques redistributives sobre dos dimensions

Tot i acceptar la unitat d'anàlisi específica, convé, però, adoptar una visió de cicle vital del destinatari de la política pública (l'individu o la cohort), valorant no només els beneficis sinó també les seves contribucions: benestar diferit quan es paga amb impostos o cotitzacions que s'amortitzen més o menys al llarg de la vida d'un individu, i del qual resta un residu fiscal, positiu o negatiu. És aquest el que voldrem valorar finalment en la seva correlació amb la condició socioeconòmica. I també aquesta darrera, en un context de, o sense, mobilitat social; amb més o menys capacitats innates, loteries de la vida i sempre considerant de manera diferencial l'esforç personal. (Vegeu el Gràfic 2).

La perspectiva de *fairness* és quelcom diferent de la de la igualtat —ajustada per necessitat—, o fins i tot diferent de la mateixa equitat d'accés, consum o de resultat. *Fairness* implica mostrar *concern* (preocupació), per exemple, amb un guariment pal·liatiu, tot i que es tracti d'una situació irrecuperable, donar un tractament malgrat el seu menor cost-efectivitat, en absència d'alternatives terapèutiques, o fer compensació limitada —*no one left behind*—. Contràriament, la correcta valoració de l'equitat de l'actuació pública en el benestar generacional requereix molt més que mostrar preocupació. Des de la perspectiva dels resultats a assolir, cal adoptar una perspectiva dinàmica de generacions que se "solapen", i no tan sols l'estàtica convencional, de foto fixa, més comuna a l'àmbit intrageneracional. Aquesta aproximació dona una millor perspectiva de benestar social, de *foto finish*, en cada moment del temps. Obliga a considerar no només la responsabilitat pública per al reequilibri desitjat, també l'esforç i la responsabilitat individual, "a la Roemer", no compensant els elements conductuals endògens, propis, i sí els exògens, socials i de l'economia. La valoració hauria de buscar, per tant, els balanços de benestar previs a la intervenció pública, marcant les responsabilitats individuals dels no assoliments, *ex ante*, dels equilibris desitjats, per comparar-los amb els finals.

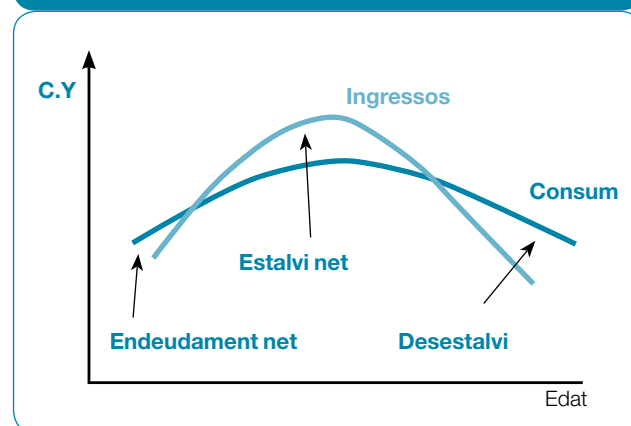
Els estralls del trencament generacional

Entre aquells efectes intergeneracionals no desitjats (desequilibris), trobem els relatius al canvi climàtic i la sostenibilitat mediambiental, els dèficits entre recursos i despeses, el deute públic i el deteriorament, si és el cas, del nivell de capital físic (infraestructures), humà (formació) públic (institucional), tecnològic (progrés econòmic) i social (o comunitari). Aquests dèficits inclouen la pèrdua de biodiversitat, de patrimoni cultural i mediambiental. També, en l'esfera individual, s'ha de considerar l'emancipació de la persona, la capacitat de formar una llar i una família si així es

vol, o trobar una ocupació digna en el mercat de treball. Serien algunes variables de control per detectar els graus de responsabilitats públiques i privades a l'hora recuperar els equilibris esmentats, els següents: el balanç del consum i l'estalvi individual, el preu del carbó en l'economia, el consum domèstic i industrial d'energia bruta, els indicadors de confiança i de seguretat existent a la comunitat, i el pes de la transferència global de riquesa al futur. També una menor prevalença de la malaltia mercès a uns millors estils de vida, l'evolució dels estocs de capitals públics i privats de l'economia, els drets meritats a pensions (la major o menor taxa interna de rendiment a les prestacions públiques, d'acord amb el diferencial observat respecte de les utilitzacions alternatives), les millores generacionals en educació (inversions públiques i privades) i en l'atenció als infants, d'acord amb les dades d'ocupació del temps, per exemple, entre escola i família. Finalment, convé considerar també, les transferències en cures informals, familiars o de voluntariats comunitaris, a infants, persones grans i desvalguts, amb distint grau d'altruisme.

Són més discutibles, per la dificultat de trobar la petjada generacional, l'estudi de la despesa sanitària, essent com ho és la proximitat a la mort i no l'edat l'element generador del biaix en els desequilibris en la utilització dels recursos. O com interpretar la fiscalitat de la propietat respecte del lloguer, del patrimoni envers la renda en general. També respecte dels efectes més o menys sistemàtics, generacionals, de l'aleatorietat d'una crisi o d'una epidèmia. Resulta igualment interpretable de manera diferent el valor d'una transferència quan es tracta de quelcom que, si no es transmet, es perd (el temps), respecte del capital més o menys líquid de què es disposa en cada moment.

Gràfic 2. Suavitització del consum (C) i de la renda (Y) al llarg del cicle de vida: una il·lustració

I és que darrere de cadascuna d'aquelles situacions hi trobem graus d'altruisme diferents, d'aversió al risc o de precaució davant de la incertesa. Els seus efectes van des del manteniment o reforç dels valors patriarcal davant de la falta de possibilitat d'emancipació dels joves; la degradació o erosió del capital humà per conductes lascives, negatives, descoratjadores, en el desànim per un futur que s'anticipa completament aliè a l'esforç de l'individu, i la falta de compromís social en diverses esferes de les relacions socials, com ara el veïnatge o a la feina (tant de lleialtat de l'empresari amb el treballador com viceversa).

Sorgeixen part d'aquells problemes dintre o des de noves estructures familiars, moltes d'elles monoparentals, o de famílies trencades amb fills que veuen diluïts els seus referents. O de llars d'adults sense fills, amb neguit per la incapacitat d'assumir les cures futures o afrontar una soledat no volguda.

En els efectes els coneixem: joves enfadats (sense res a perdre) o "passotes" (sense aspirar a guanyar res), a la vegada que identifiquem ambdós com a pertanyents a la generació més ben preparada de la història, però que troben l'ascensor de la mobilitat social espatllat. Generacions d'adults encara actius que lluiten per arribar a final de mes i satisfer les hipoteques que, en el millor dels casos, permetran uns llegats als descendents que, quan els rebin, acreixeran els d'individus descapitalitzats, després que els ancestres hauran sacrificat el capital humà dels descendents pel bé de llegar totxo (vegeu

el Gràfic 3). També persones grans que malviuen, soles, amb interessos agrupats a l'entorn de l'etiqueta de "pensionistes" que inclou tant els beneficiaris de pensions no contributives, o de pensions baixes per haver optat per cotitzacions mínimes en la seva etapa activa, com altres cotitzants que veuen com les pensions es redueixen més ràpidament del que ho feren les seves bases màximes de cotització.

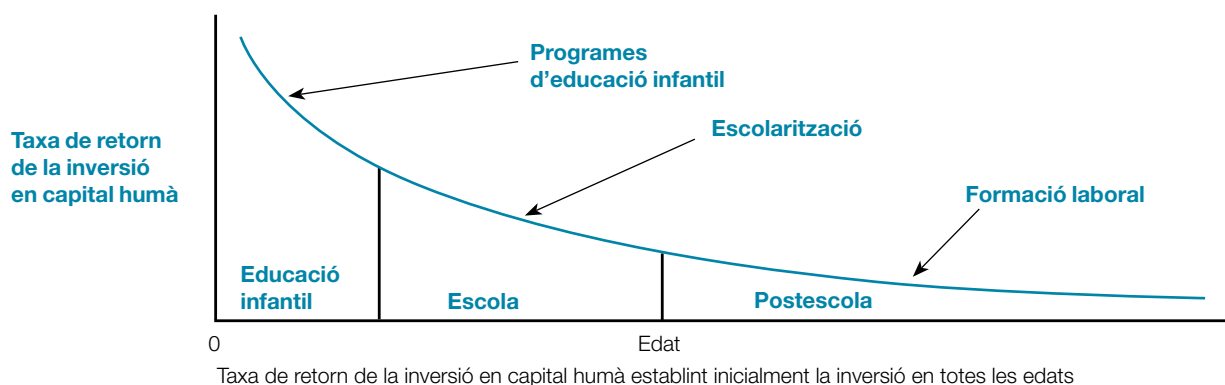
Taxes de retorn en K humà

En resum i per concloure, val la pena analitzar, per a cadascuna d'aquelles situacions, com la intervenció pública, a la vista de com es dona i amb quin grau, substitueix, desestimula, fa *crowding out* de l'esforç privat i, sobretot, allunya de l'individu el sentit de la responsabilitat. I mai sense oblidar que l'assoliment del *fairness* intergeneracional pretès no és únicament un domini de la decisió pública.

Referències bibliogràfiques

- Folbre, N. i Wolf, D.** (2019). "The Intergenerational Welfare State". *Population and Development Review*, vol. 38.
- Nolan, B., Palomino, J.C., Van Kerm, P. i Morelli, S.** (2020). *The wealth of families: The intergenerational transmission of wealth in Britain in comparative perspective*, Nuffield Foundation and INET at the Oxford Martin School.
- Vanbuisse, P.** (2013). "Elderly biased indicators of Social Spending". *Intergenerational Justice in aging societies*. Bertelsman Stiftung.
- Wendt, C.** (2019) "Social Health Insurance in Europe: Basic Concepts and New Principles". *Journal of Health Politics Policy & Law*, vol. 44, agost, 4.

Gràfic 3. Taxes de retorn en K humà

Font: Cameiro i Heckman (2003)

RONALD LEE

“LES CONSEQÜÈNCIES ECONÒMIQUES DE L'ENVELLIMENT DE LA POBLACIÓ SÓN FORÇA DIFERENTS SEGONS ELS PAÏSOS O LES REGIONS”

El seu treball sobre l'envel·liment de la població i l'economia generacional comprèn diverses dècades i inclou dotzenes de contribucions a la investigació. De quina manera han canviat els temes clau que ha estudiat al llarg dels anys? Què creu que ha contribuït a aquests canvis (si n'hi ha hagut molts)? Respecte dels temes que segueixen sent importants, per què creu que aquestes preguntes han continuat sent rellevants al llarg dels anys?

En els primers moments de l'estudi de l'envel·liment de la població en les dècades dels vuitanta i noranta del segle passat, tant jo com altres investigadors tendíem a fer servir el variat marc matemàtic de la teoria de la població estable per fer anàlisis d'estat estacionari comparatius per a l'envel·liment de la població i per a les seves repercussions econòmiques. Es van produir dues conseqüències per fer servir aquest enfocament. En primer lloc, es va centrar l'atenció en els efectes dels diferents nivells de fecunditat, perquè era una qüestió analítica que es podia manegar, i es va parar menys atenció al descens de la mortalitat perquè presenta efectes ambigus, ja que provoca que hi hagi poblacions més joves en llocs amb una elevada mortalitat i població de més edat en entorns on la mortalitat és més baixa. En segon lloc, el focus sobre els resultats en estat estacionari a llarg termini va distreure l'atenció dels importantíssims canvis

transitoris en la distribució de l'edat de la població. Posteriorment, els economistes i demògrafs es van adonar que el veritable moll de l'os eren aquests canvis transitoris, així com la possibilitat de classificar els efectes positius a llarg termini persistents durant la fase denominada “dividend demogràfic” mitjançant inversions en capital físic i humà. Les tasques analítiques i empíriques van canviar cap a aquest enfocament més dinàmic i integral, i es van allunyar de les mesures de dependència inicials i finals.

També va augmentar l'interès en la salut i la mortalitat en la vellesa. La majoria d'economistes i demògrafs que estudiaven l'envel·liment es van aprofitar de la nova Enquesta de Salut i Jubilació (HRS, Health and Retirement Survey) als Estats Units, i les posteriors enquestes SHARE similars a Europa, per estudiar molts aspectes de la salut, ofertes de feina, jubilació, transferències intergeneracionals, estalvi, pensions i comportaments associats a l'àmbit individual, i encara ara segueix sent així. Tanmateix, jo vaig prendre una altra direcció: em vaig centrar en el nivell macro, com explicaré més detalladament a continuació.

D'altra banda, he d'afegir que també m'he interessat molt per la biologia de l'envel·liment i com la selecció natural de l'evolució podria haver comportat aquest allargament de la vida després que acabessin la reproducció. Des del meu punt de vista, això

és així perquè després d'interrompre la producció de nadons sobre els 40, els éssers humans segueixen contribuint a la supervivència, el desenvolupament i l'èxit reproductiu dels seus fills i nets fent-los transferències intergeneracionals durant els molts anys de dependència nutricional d'aquests descendents, fins que arriben als 18 o 20 anys. Determinats estudis antropològics han comprovat que els adults més grans i els ancians en les poblacions de caçadors-recol·lectors segueixen donant suport a les generacions més joves mitjançant transferències generacionals. Un cop passa la criança, segueixen contribuint a l'aptitud reproductiva dels seus descendents i, per tant, la selecció natural encara actua promovent-ne la supervivència. He publicat molts articles que desenvolupen teories matemàtiques sobre això i temes relacionats, la majoria en revistes de biologia, i he col·laborat amb antropòlegs en la seva feina empírica en grups de caçadors-recol·lectors. Atès el paper fonamental de les transferències intergeneracionals en aquesta feina, això està molt relacionat amb el següent tema que tractaré: el projecte dels comptes nacionals de transferències o NTA.

Al llarg dels anys i juntament amb els vostres col·laboradors originals, heu creat i desenvolupat una gran xarxa internacional d'investigadors que estudien l'economia generacional sota el paraigua del projecte dels comptes nacionals de transferències (NTA). De quines maneres s'ha beneficiat el programa de recerca d'aquestes perspectives internacionals? Quines creieu que són les fites més importants dels NTA?

Amb Andy Mason vaig iniciar el projecte NTA, que va sorgir del treball teòric i empíric que vaig començar a fer en la dècada dels noranta del segle passat sobre les transferències intergeneracionals que es donaven en poblacions estables i, després, en poblacions del món real, inclosos grups de caçadors-recol·lectors i agricultors de subsistència. El projecte NTA va ampliar els nostres primers treballs sobre els Estats Units i Taiwan a altres països; primer a cinc països més de l'Àsia, l'Amèrica Llatina i Europa, i posteriorment va créixer progressivament fins

al volum actual amb equips de recerca a més de 70 països i comptes estimats a més de 90 països de tot el món, inclosos molts de l'Àfrica subsahariana.

Per a mi, la fita més important dels NTA és revelar la gran variació segons els països i regions del món en la manera en què s'estructura el cicle de vida econòmic (ofertes de feina i consum per edat, així com estalvis, manteniment d'actius i altres comportaments econòmics), i la manera en què les diferents institucions, principalment la família, el mercat i l'estat, donen suport a aquests cicles de vida econòmics. Alguns patrons són universals per als països dels NTA, com ara el consum net durant la infantesa i l'edat avançada, i la producció neta en edats intermèdies, però els límits d'edat varien molt. Més concretament, és fascinant veure les variacions en la importància de les pensions públiques per a la gent gran en comparació amb el suport familiar per a ells en comparació amb la seva autosuficiència mitjançant els ingressos procedents d'actius, i per veure les variacions entre la inversió pública i familiar en el capital humà dels infants. A causa d'aquestes diferències, també és cert que les conseqüències econòmiques de l'envelliment de la població són força diferents segons els països o les regions.

Una altra fita important ha estat la capacitat de veure les conseqüències econòmiques de l'envelliment de la població, no tan sols en un context comparatiu internacional global, sinó també de veure-les des del punt de vista històric, ja que només una part de tota la seqüència de canvis de distribució de l'edat de la població durant les darreres dècades es remunta al segle XIX. L'envelliment de la població és part integral de la transició demogràfica, de la mateixa manera que el dividend demogràfic, i podem analitzar totes les conseqüències en un context empíric i teòric unificat. Tot i que els NTA són fonamentalment un sistema comptable, està dissenyat per tenir una relació estreta amb els models econòmics i els supòsits de comportament, de manera que també és possible fer-lo servir per a altres tipus d'anàlisis i projeccions de sostenibilitat fiscal per al sector públic i per al sistema de transferències familiars, per a l'acumulació d'actius i per al creixement econòmic.

Gairebé a tot arreu la direcció neta de les transferències intergeneracionals és de la gent gran a la gent més jove

Una pregunta clau en economia generacional que vostè ha estudiat és com interactuen i es recolzen els diferents grups d'edat d'una societat. Les persones en edat de treballar atenen els dependents, nens i ancians, els donen suport mitjançant la transferències de recursos públics i privats. En un context de ràpid envelliment de la població, alguns

“Si examinem les transferències públiques, la direcció és de la gent gran als joves en els països joves, i s’inverteixen clarament, dels joves a la gent gran, en els països més envellits”

investigadors i comentaristes polítics argumenten que les tensions en la sostenibilitat dels sistemes de transferències públiques, com ara les pensions, han portat a un conflicte entre generacions. Una creixent població de gent gran (la denominada “mareja platejada”) podria votar per conservar les pensions altes a expenses de l’educació i altres programes de govern que afavoreixin els segments més joves de la població. D’acord amb la vostra recerca, hi ha proves que aquestes forces estiguin en lluita? És cert que hi ha una “mareja platejada” que influeix en la política?

Bé, els NTA no inclouen el comportament electoral, de manera que no puc respondre a això directament. Tanmateix, en les dades transnacionals dels NTA, el consum per infant s’associa positivament amb el consum de la gent gran, mesurats tots dos en relació amb el consum en edat laboral. Així mateix, als països més envellits, tant el consum dels infants com el consum de la gent gran són més elevats en relació amb el consum en edat laboral, en comparació amb els països més joves. Aquestes associacions entren en conflicte amb la història de la “mareja platejada”, que prediria una associació negativa. Això no prova res, però prenent l’associació al peu de la lletra, almenys sembla que la gent gran no està reduint les despeses en infants. En alguns països, però, pot estar produint-se just el contrari, ja que l’augment de les transferències familiars per fill redueix les transferències a la gent gran i, per tant, dona lloc a la pobresa durant la vellesa, com pot estar succeint a Corea del Sud.

Gairebé a tot arreu, la direcció neta de les transferències intergeneracionals és de la gent gran a la gent més jove. Si examinem les transferències familiars separatament, tenen la mateixa mida i direcció (de vells a joves), tant en poblacions envellides com en les poblacions més joves.

Però si examinem les transferències públiques (principalment pensions, atenció sanitària, atenció sociosanitària i educació), la direcció és de la gent gran als joves en els països joves (edu-

cació i atenció sanitària), i s’inverteixen clarament, dels joves a la gent gran, en els països més envellits (pensions i atenció sanitària), que és consistent amb la història de la “mareja platejada”. Com que els països més envellits també són els més rics, amb sectors públics més grans i més desenvolupats, no és clar del tot què és la causa de què en aquesta situació.

En qualsevol cas, és força clar que les reformes de les pensions són un tema important del debat polític. Alguns sostenen que el cicle polític inherentment curt pot provocar unes decisions polítiques poc satisfactòries, ja que els polítics poden voler obtenir rèdits a curt termini a costa d’una planificació més sòlida a llarg termini. Com a resposta a aquesta preocupació, molts països estan adoptant el que es denomina “mecanismes d’equilibri automàtics” (ABM, *automatic balance mechanisms*) (Espanya també ha fet passos en aquesta direcció). Es tracta de regles que vinculen el pagament de pensions i les contribucions a la salut financera del sistema; és a dir, automàticament redueixen les pensions i, en certs casos, augmenten les contribucions quan el sistema de pensions no és sostenible. Quins són, segons el vostre parer, els punts clau per dissenyar un ABM sòlid?

M’agrada molt el concepte de mecanismes automàtics d’equilibri. Els sistemes que em resulten més familiars són els del sistema de comptes nacionals suec i el sistema reformat d’Alemanya. Tots dos segueixen sent essencialment sistemes *Pay As You Go* (pagar segons consumeixes) sense actius substancials. Els suecs van fixar la taxa de retorn dels comptes nacionals d’actius al mateix nivell que la taxa de creixement de la taxa salarial, mentre que la taxa correcta (però políticament més difícil) hauria estat la taxa de creixement dels salaris totals, que reflecteix tant el creixement de la productivitat com la taxa de creixement de la mà d’obra. En conseqüència, van haver d’introduir un altre mecanisme, el *fne*, per aconseguir la sostenibilitat fiscal automàtica. El sistema alemany introduïa explícitament la proporció de dependència com un factor dels que regeixen els impostos i els beneficis. Tant en el sistema suec com en l’alemany, els costos d’ajustar els seus sistemes de pensions públiques perquè assoleixin la sostenibilitat en vista de l’envelliment de la població són compartits pels treballadors (amb impostos més elevats) i els jubilats (amb la reducció dels beneficis). Bo per a ells. Al meu país, els Estats Units, sembla que volem carregar tot el cost de l’ajustament als treballadors, o bé simplement descuidem fer qualsevol tipus d’ajust fins que arribi el moment de la crisi. Crec que necessitem un sistema ABM aquí.

Quines són les qüestions clau per dissenyar un sistema ABM sòlid? En primer lloc, ha d'abordar no tan sols les taxes de creixement de la productivitat i l'augment de l'esperança de vida, sinó també els efectes d'altres canvis demogràfics mitjançant la fecunditat i la migració. La indexació dels nivells de benefici de manera inversa a l'esperança de vida restant no és suficient. En segon lloc, ha de tenir en compte les disparitats socioeconòmiques pel que fa a la longevitat, de manera que els grups d'ingressos més baixos de menor durada no acabin subvencionant els pensionistes amb ingressos més elevats que tenen beneficis més grans al llarg de les seves vides més llargues. Això és veritat per a tots els sistemes de pensions, no tan sols per a l'ABM. En tercer lloc, ha de proporcionar un retorn actuarial just per treballar més temps i retirar-se més tard. Quart, ha de prendre les mesures adequades per als qui no podran treballar fins a edats avançades. Cinquè, ha de garantir la igualtat de gènere, després de decidir què ha de significar això.

Pel que fa al tema de les conseqüències econòmiques més generalitzades de l'envelliment de la població, podrien les tendències actuals cap a una automatització més extensa (la substitució dels treballadors per robots en els processos productius) ser la resposta a la projectada reducció de la mà d'obra?

Sí, aquesta és la mena de canvi que suposem que passarà quan diguem que l'augment de capital per treballador farà pujar la productivitat. En l'esfera de l'atenció a la gent gran, els robots i els dispositius de detecció remots cada vegada es fan servir més per substituir els cuidadors humans, i això és tan important com els robots en la indústria manufacturera i en altres sectors de serveis.

Per concloure, ens agradaria preguntar-vos sobre el vostre punt de vista sobre el futur de l'economia generacional. Quines són les qüestions clau a hores d'ara?

Augmentarà substancialment l'oferta de feina durant la vellesa? L'edat de jubilació va baixar dotze anys durant el segle xx, i ha

pujat només en un o dos anys des del 1995. Augmentarà substancialment en el futur, o estem ara bloquejats en un sistema en què la gent gran té una etapa de jubilació cada vegada més llarga i costosa mentre que la gent més jove ha de lluitar per pujar els fills, progressar en la seva carrera laboral, estalviar i pagar les pujades d'impostos per mantenir els ancians? Crec que aquesta és la pregunta més essencial en economia generacional. Tanmateix, això està relacionat amb el fet que, si l'esperança de vida continua augmentant, millorarà la salut de la gent gran i, per tant, disminuiran les seves taxes de discapacitat, de manera que podran treballar durant força més temps? O les preocupants tendències que veiem als Estats Units i en altres llocs sobre l'augment de la discapacitat en adults en edat laboral a causa de l'obesitat i la diabetis es traduiran en més discapacitats i un empitjorament de la salut quan entrin en la vellesa?

És natural amoïnar-se per si els comportaments i les circumstàncies actuals de la gent gran —retirar-se tard, el consum d'una atenció sanitària cada vegada més costosa i el fet de viure força bé en comparació amb les persones en edat laboral— es convertiran en una càrrega per a les generacions futures amb l'augment del deute nacional, tant explícit com implícit. Però també és cert que la gent gran, de mitjana, gairebé a tot arreu segueix estalviant, fins i tot encara que visquin en part dels ingressos d'actius. La generositat dels sistemes públics de pensions permet que la gent gran pugui estalviar encara més a la vegada que consumeix a nivells relativament alts. Així que em demano fins a quin punt els beneficis de les pensions públiques es convertiran en actius de la gent gran, i després es llegaran a la següent generació, que, amb tota seguretat, no els heretaran fins que no arribin als 50. Tindran els llegats un paper important en les dècades futures a causa, en part, de les pensions públiques i, en part, a la baixa fecunditat (la qual cosa significa que la riquesa llegada es compartirà entre menys germans)? O, per contra, l'augment de les pensions públiques vitalícies no llegades significarà que hi ha menys per heretar perquè els fluxos de pensions moren amb el receptor? Aquest és un tema important per estudiar-lo més profundament amb les dades dels NTA.

“La gent gran, de mitjana, gairebé a tot arreu segueix estalviant, fins i tot encara que visquin en part dels ingressos d'actius”

Cada cop es para més atenció a la desigualtat en ingressos i riquesa, i també a la desigualtat en la durada de la vida i la salut. Tot i que s'ha fet molta feina sobre aquests temes, encara queda molt per fer. Els treballs basats en les dades fiscals han estat molt influents, però no han incorporat realment el paper fonamental de la “riquesa” de les pensions públiques i

“El dinamisme en tota l'economia de les revolucions anteriors, com ara el tren de vapor o l'electricitat, no s'ha repetit amb la revolució de les TI. En conseqüència, ha disminuït el creixement de la productivitat”

l'atenció sanitària (valor actual de les transferències públiques futures menys els impostos futurs previstos), que és la forma més important de riquesa de la població amb ingressos més baixos. Els NTA han funcionat sobretot quant a mitjanes nacionals per edat, però tal vegada en el futur s'hagin d'explotar els càlculs a escala micro. Aquesta feina està en marxa ara mateix.

L'estancament secular és un altre problema. Serà un problema real o és només un tema de moda que deixarem enrere quan es repregui un creixement econòmic sòlid? Es pensa que la principal causa de l'estancament secular són les tendències adverses de la tecnologia, per la qual cosa el dinamisme en tota l'economia de les revolucions anteriors, com ara el tren de vapor o l'electricitat, no s'ha repetit amb la revolució de les TI. I, com a conseqüència, s'ha produït una disminució del creixement de la productivitat. Tanmateix, també es creu que la reducció del creixement de la població i l'envelliment tenen un paper fonamental. L'envelliment de la població comporta una intensificació del capital (augment de la proporció de capital i feina que he esmentat abans), que ocasiona la reducció de les taxes de retorn al capital i el descens dels tipus d'interès reals. De fet, els tipus d'interès que han caigut globalment en les darreres dècades ara s'estan aproximant a zero. Això, en bona mesura, redueix el ventall d'opcions per als bancs centrals, com ja vam poder comprovar en la gran recessió que va començar els anys 2007 i 2008. Podríem pensar que els productors respondrien amb entusiasme demanant préstecs a amb aquests tipus d'interès baixos, però també miren cap al futur i veuen que les taxes de creixement de la població són baixes i que això significarà que hi haurà un creixement de la demanda dels seus productes igualment baixa, de manera que prefereixen esperar. El resultat és que les economies estan en una situació de baixa ocupació, baixos tipus d'interès, baix equilibri d'inversions: estancament secular. ■

ENTREVISTA

GØSTA ESPING-ANDERSEN

“ELS PAÏSOS MÉS AVANÇATS EN EL CAMÍ CAP A LA IGUALTAT DE GÈNERE PRESENTEN UNA REDUCCIÓ DE LES TAXES DE DIVORCI, RELACIONS DE PARELLA MÉS ESTABLES I, FINS A CERT PUNT, UN AUGMENT DE LES TAXES DE FECUNDITAT”

Les anàlisis sobre les tendències de la fecunditat mostren un clar descens, juntament amb un retard en l'emancipació i la formació i en l'estabilització de les parelles. En el vostre treball “Re-Theorizing Family Demographics” (amb Francesco C. Billari) indiqueu que s'observa una inflexió en aquesta tendència i també en el tradicionalment observat gradient social de la fecunditat. Podríeu explicar-nos en quins països s'observa aquesta tendència i quines característiques té? Quines són les seves raons, d'acord amb el treball citat o amb altres de posteriors?

La meua recerca durant la dècada anterior ha estat motivada en bona mesura pel meu escepticisme envers les principals tesis de la recerca demogràfica; en especial, la de Lesthaeghe, que diu que l'auge dels valors del “postmaterialisme” fomenta més l'individualisme i menys el compromís amb els ideals convencionals de la família, inclòs el descens de la fecunditat.

No tan sols en el meu article amb Billari, sinó també al llarg de tota la meua tasca de recerca, he provat de mostrar que la força motriu del comportament familiar no és el postmaterialisme, sinó més aviat el canvi de rol de les dones. La nostra tesi clau és que la fase precoç del canvi de rol de la dona provoca tensions i conflictes de valors dins les parelles, i això, alhora, es tradueix en una menor estabilitat de la parella, augmenten les taxes de divorcis i també comporta menys naixements. No obstant això, observarem una inflexió d'aquestes tendències un cop sorgeixi un nou equilibri social i més simètric de gènere. Tanmateix,

perquè es produeixi aquesta inflexió, les nostres societats han d'experimentar una doble adaptació: en l'àmbit individual, els homes i les dones han de desenvolupar un nou mode de relació d'igualtat de gènere; en l'àmbit social, necessitem institucions (en particular, polítiques de permisos parentals i ofertes de llars d'infants) que facilitin que les parelles cerquin acords de gènere igualitaris en les seves relacions.

La nostra recerca empírica s'ha adreçat a explorar si aquesta mena d'inflexió s'està produint en la realitat. Mitjançant la comparació entre països amb uns nivells d'igualtat de gènere molt diferents i també al llarg de moltes dècades, hi ha dades que assenyalen que els països més avançats en el camí cap a la igualtat de gènere (els escandinaus, en particular) presenten una reducció (fins ara petita) de les taxes de divorci, relacions de parella més estables i, fins a cert punt, un augment de les taxes de fecunditat. Les tendències des de la Recessió Global (2008->), però, contradiuen la nostra conclusió en certa mesura, ja que la fecunditat ha baixat.

Les proves més evidents a favor de la nostra tesi procedeixen de la nostra recerca en l'àmbit individual i en el de les parelles. Aquí és molt evident que hi ha hagut una inflexió en el gradient social de la fecunditat (i també del divorci). Mentre que, en altres temps, la fecunditat tendia a ser substancialment més elevada entre les persones amb menys formació, això ja no és així en un nombre cada cop més gran de societats. En altres paraules, observem una fecunditat significativament molt més elevada entre les per-

“*Necessitem institucions (en particular, polítiques de permisos parentals i ofertes de llars d'infants) que facilitin que les parelles cerquin acords de gènere igualitaris en les seves relacions*”

sones amb més formació (i, de manera similar, també veiem que les persones amb més formació conserven l'estabilitat de la parella en un percentatge molt més gran). Per què? El motiu principal té a veure amb l'adopció d'un comportament de gènere simètric dins les parelles, i això és més probable que passi en les classes professionals amb formació superior.

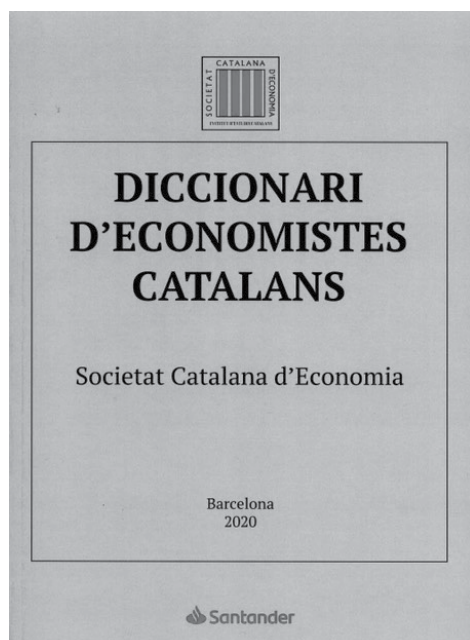
Fins a quin punt creieu que les polítiques de l'estat del benestar influeixen en aquesta tendència?

Independentment, la nostra recerca mostra amb molta claredat que l'adopció d'un comportament simètric de gènere en la pràctica diària està molt relacionada amb el suport de l'estat del benestar i, com he esmentat més amunt, l'accés a una atenció assequible i universal per als infants és clau. No obstant això, el

disseny de les polítiques d'atenció als infants marca la diferència: l'oferta d'atenció als infants ha de ser de gran qualitat (poc personal: proporció d'infants en concret) i assequible per a totes les famílies, independentment dels ingressos.

Preveieu algun canvi a causa de la influència de la COVID-19 en els lligams familiars i la fecunditat?

Pel que fa a la pregunta sobre la repercussió de la COVID-19, és impossible saber exactament de quina manera influirà el virus en la fecunditat. En teoria, podria anar en qualsevol de les dues direccions. A causa del confinament prolongat a les llars, podem esperar un efecte positiu en la fecunditat, com va passar durant la Segona Guerra Mundial. Però també hem de recordar que els ciutadans de la dècada dels quaranta del segle xx no tenien accés a mètodes anticonceptius eficaços. Tanmateix, la majoria dels demògrafs (i jo mateix) preveiem exactament el contrari, és a dir, un efecte negatiu sobre la fecunditat. Per què? La resposta té a veure amb la confiança i la predictibilitat. Com han demostrat moltes recerques demogràfiques, la decisió de les parelles de tenir fills depèn en bona mesura de la seva percepció que poden 1) confiar que la relació de parella durarà tota la vida i 2) que poden confiar en la societat on viuen; és a dir, que l'entorn social és i continuarà sent previsiblement estable i favorable per als infants. ■

DICCIONARI D'ECONOMISTES CATALANS

Societat Catalana d'Economia
Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Juliol de 2020. 638 pàgines

Eduard Arruga i Valeri
Economista

El *Diccionari d'Economistes Catalans*, publicat el juliol d'enguany, ha estat elaborat per un grup d'experts i professors universitaris vinculats a la Societat Catalana d'Economia, institució radicada a Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, després de prop de 6 anys de treball.

Els propòsits del Diccionari han estat, bàsicament: 1) donar a conèixer la continuïtat dels estudis i els treballs relacionats amb l'economia —en sentit ample— als països de llengua i cultura catalanes al llarg del temps; 2) verificar que, al llarg de la nostra història col·lectiva, sempre hi ha hagut, en aquests països, persones i institucions dedicades a l'estudi de la ciència econòmica o de l'economia d'aquestes terres, i 3) servir de base per a l'estudi de l'evolució del pensament econòmic català al llarg del temps, sobre la base de la combinació de les aportacions i de les idees dels diversos economistes catalans presentats.

Així doncs, el Diccionari no pretén ser pròpiament un estudi científic, sinó un document de referència per a posteriors anàlisis, més aprofundides, sobre els economistes catalans que han fet aportacions a la ciència econòmica o a l'economia d'aquestes terres.

En total, en la primera edició, de 638 pàgines, hi ha ressenyats 310 autors, la vida i obra dels quals ja podem considerar en la seva totalitat. S'hi referencien no solament economistes en sentit estricte, sinó també professionals d'altres disciplines —com ara empresaris, enginyers, geògrafs, pensadors, sociòlegs—, que han tractat o escrit d'economia o d'economia catalana.

De cada autor ressenyat s'inclou una imatge de la persona o bé una portada del llibre més important que ha escrit, llocs i anys de naixement i de defunció, una cita inicial en què es

resumeixi una bona part del seu pensament, una breu descripció biogràfica, les seves principals aportacions a la ciència econòmica o a l'economia catalana, i la bibliografia pròpia i la de referència. Aquests dos darrers apartats són els que, juntament amb el de les principals aportacions, poden ajudar millor a la realització de futures anàlisis.

Cronològicament, comença el segle XIII i acaba amb autors nascuts el segle XX i que, malauradament, ja ens han deixat.

A títol d'exemple, es ressenyen les aportacions de Ramon Llull, Francesc Eiximenis, Eudald Jaumeandreu, Laureà Figuerola, Francesc Moragas, Regina Lamo, Francesc Cambó, Pau Vila, Germà Bernàcer, Josep Maria Tallada, Pere Gual Villalbí, Miquel Vidal i Guardiola, Josep-Antón Vandellós, Joan Sardà Dexeus, Jaume Vicens Vives, Lluç Beltran, Agustí Chalaux i de Subirà, Salvador Millet i Bel, Claudio Boada Villalonga, Pere Durán Farell, Ramon Trias Fargas, Fabià Estapé Rodríguez, Jacint Ros i Hombravella, Ernest Lluch i Martín, Alexandre Pedrós Abelló, Mercè Sala Schnorkowski, i Muriel Casals i Couturier.

Geogràficament, considerant així el lloc de naixement, hi ha ressenyats autors de diverses parts de les terres del nostre comú patrimoni lingüístic i cultural, si bé amb una gran concentració dels nascuts a la ciutat de Barcelona (118), però també de la resta de viles de les comarques de Barcelona (49), de Girona (32), de Lleida (13), de Tarragona (25), del País Valencià (20), de les Illes Balears (16), de la Catalunya Nord (6), del Principat d'Andorra (1) i de la Franja de Ponent (1).

Per gènere, només hi ha onze persones del gènere femení, i esperem que, en properes edicions, n'augmenti la proporció. La confecció del Diccionari ha anat a càrrec d'un Consell de Redacció, compost per cinc economistes titulats, professors universitaris i també membres del Col·legi d'Economistes de Catalunya, com són Eduard Arruga i Valeri (president de la Societat Catalana d'Economia, i que els anys 1975 i 1976 va ser sotsdirector de la *Revista Econòmica de Catalunya*, en la seva primera etapa), Francesc Artal i Vidal (membre del patronat de la Fundació Ernest Lluch), Antoni Montserrat i Solé (autor, amb Jacint Ros i Hombravella, el 1967, del pioner llibre *L'aptitud financera de Catalunya*), Pere Puig i Bastard (exprofessor de la Universitat Ramon Llull – ESADE) i Francesc Roca i Rosell (autor de la major part de ressenyes i, el 1994, del llibre *El pensament econòmic català (1900-1970)*). A aquests

redactors s'hi afegeix una llista d'altres 17 experts, que han escrit sobre autors la vida i obra dels quals coneixen bé.

En fi, ha estat una obra col·lectiva, elaborada amb il·lusió i creiem que també amb rigor. Confiam que el Diccionari agraïdi als economistes catalans i els sigui d'utilitat. ■

DIÁLOGOS EN LA INTERFAZ DE LA ECONOMÍA Y LA SALUD A PROPÓSITO DE LA COVID-19

Guillem López Casasnovas (director i editor); Juan del Llano (coeditor)
Ed. Libroacademico S.L., 2020 (242 pàg.)

Lluís Bohigas

President de la Comissió d'Economia de la Salut

Aquest és un llibre original, no té un sol autor sinó 23, sota la direcció del professor López Casasnovas —que també n'és un autor— i la coedició de Juan del Llano —que també hi escriu—. Els editors van seleccionar 20 especialistes, 10 de la branca econòmica i 10 de la branca de la salut, i els van fer cinc preguntes sobre la COVID-19; així, en el llibre, es recopilen les respostes dels experts. Com que és una fórmula original, dedicaré alguns comentaris al format del llibre i, després, en comentaré el contingut. Abans que res, cal assenyalar dos temes importants: en primer lloc, l'actualitat del tema (la COVID-19 ha entrat bruscament en la nostra vida i no hi ha manera que se'n vagi) i, en segon lloc, l'enfocament del llibre en els dos temes que han afectat directament la COVID-19, és a dir, la salut i l'economia.

Fa la impressió que el llibre es va escriure l'estiu passat, és a dir, després de la primera onada i abans que comencessin els rebrots. Això té els seus avantatges, atès que analitza un fenomen concret,

però també els seus inconvenients, perquè no té en compte el que passa després, ja que la pandèmia no ha acabat.

El valor del llibre són els 20 experts seleccionats, 10 de la branca d'economia i 10 de la branca de la salut. Tots ells tenen currículums extraordinaris i, per tant, les seves opinions sobre un tema com la COVID-19 val la pena llegir-les. Cal felicitar els editors per la selecció dels personatges i per haver aconseguit que parlin del tema. El perfil dels experts inclou quatre exministres: Almunia, Salgado, Sebastián i García Vargas, tots ells de pes notable i del PSOE. Hi ha també diversos exconsellers, dos d'ells de sanitat: Ruiz i Mosquera, el primer de CIU i la segona del PP. La universitat hi està ben representada, hi ha una majoria de professors i catedràtics universitaris. La majoria dels experts de la branca de la salut són personal sanitari, però hi ha tres economistes: Planas, García Vargas i Castellón. Hi ha el cas curiós d'una exministra, Elena Salgado, que ho va ser de Sanitat (em va cessar a mi!) i d'Economia (brots verds).

Les preguntes són les mateixes per a tots els experts, tant els economistes, com els sanitaris. La pregunta 1 és sobre les fallades que ha tingut el sistema de salut davant de la COVID-19, i apunta quatre possibles solucions: a) millor lideratge central, b) més autonomia dels centres, c) integració social i sanitària, i d) responsabilitat ciutadana. La pregunta 2 gira a l'entorn de la manera en què es finançaran/executaran les necessitats sanitàries del futur: a) copagaments, b) pressió fiscal o c) canvis estructurals. La pregunta 3 té a veure amb la millora tecnològica i amb els incentius necessaris perquè sigui la gran solució. La pregunta 4 comença amb una rotunda afirmació “no hi ha *trade-off* entre salut i economia”, i es pregunta com es podrien integrar millor la salut i l'economia. Finalment, la cinquena pregunta és oberta i deixa en mans de l'expert la possibilitat de reflexionar sobre allò que li resulta de més interès.

En el llibre s'han transcrit les respostes dels experts; el professor Lopez Casanovas fa un recull i una reflexió sobre les respostes dels economistes. El mateix esquema se segueix en l'apartat d'experts en salut, on l'editor i metge Juan del Llano fa una recopilació de les respostes i, finalment, aporta una reflexió.

Al començament del llibre, el seu director, el professor Guillem López Casanovas, fa una introducció sobre la seva perspectiva respecte a la pandèmia, i clou el volum un epíleg escrit per la professora Beatriz González, on comenta el dictamen sobre reconstrucció econòmica i social que va aprovar el Congrés de Diputats.

Les respostes dels experts econòmics són més sintètiques que les dels sanitaris. Els sanitaris “s'enrotllen” més. Un cas notable és el de Josep Figueras, que, a més, inclou fins a setze cites en les seves respostes i, al final, agraeix l'ajut d'una revisora. Hi ha molta varietat de respostes, des de les molt concretes fins a algunes “volades de coloms”. Cal llegir les aportacions dels experts amb cura, ja que aporten moltes idees sobre el tema i és notable el coneixement que els experts econòmics tenen sobre la COVID-19.

Josep Figueras comença la resposta a la darrera pregunta tot dient que el resum de la pandèmia és per a ell un exercici d'humilitat. En el cas del sistema sanitari espanyol, la cura d'humilitat és recollida per diversos dels experts que reconeixen que ha caigut el mite que tenim “el millor sistema sanitari del món”. La COVID-19 ha estat una prova d'estrès que ha posat en evidència molts defectes del sistema, entre ells, l'escàs finançament públic. El director del llibre reconeix en la introducció que els sistemes de servei

nacional de la salut, com el nostre, ho han fet pitjor que els d'assegurament social. Reconèixer que hi ha problemes és positiu, ja que per canviar coses primer cal acceptar que hi ha un problema, i mentre estàvem cofois del nostre sistema de salut no hi havia ni ganes ni temps per canviar res. Ara bé, hi ha un cert escepticisme, fonamentat en una llarga llista de reformes frustrades, sobre les possibilitats de canviar el sistema sanitari. Això ho verbalitzen diversos experts i ho reconeix el director del llibre en la introducció, quan diu: “Aunque lo probable sea que, salvada la situación y hechos los reconocimientos, se vuelva al estado de cosas inicial”.

Moltes de les reformes que s'hi proposen són les habituals, però n'hi ha una que m'ha sorprès: proposa estendre el model MUFACE a tota la població. No havia sentit aquesta proposta des de les eleccions de 1996, quan va ser la bandera del PP. Un cop guanyades les eleccions es van oblidar completament d'aquella proposta i ara torna de la mà d'un exconseller socialista.

Em sorprèn que les propostes siguin sempre unitàries, és a dir, la mateixa per a tot l'Estat espanyol. Això em recorda el primer estat d'alarma, on en comptes de confinar les zones on havia la pandèmia es va confinar tothom sota la bandera que “el virus no conoce fronteras”. En això sembla que s'ha après, i el segon confinament es fa a la mida de cada comunitat, i fins i tot s'exceptuen les Illes Canàries, que la UE considera zona segura.

La pregunta 4 comença tot dient que no hi ha *trade-off* entre economia i salut, ja que una bona salut millora l'economia. Tot i ser cert en general, cal reconèixer que en la primera onada de la COVID-19 l'única arma contra el virus era el confinament, i aquest destrossa l'economia. La majoria de governs, amb més o menys fervor, van prioritzar la salut, però alguns ho van fer millor que altres. Si mirem el resultat final, hi ha països que van salvar més l'economia i altres que van salvar més la salut. En el cas d'Espanya, no hi ha hagut *trade-off*, ja que ha estat un dels pitjors en les dues coses: hi ha hagut més morts que en la majoria de països d'Europa i hem tingut el rècord de davallada del PIB.

El llibre toca molts altres temes que no tinc espai per comentar, però que recomano llegir. Tots els experts, els editors i Beatriz González tenen molts coneixements del tema i s'expliquen molt bé. Només vull fer una proposta de millora del llibre. Podria ser útil contrastar les diferències d'opinió entre els experts econòmics i els sanitaris. Probablement és la primera vegada que hi ha un coneixement tan ampli d'un problema de salut per part de la *intelligentsia* econòmica. ■

REVISTA ECONÒMICA DE CATALUNYA

DIRECTOR
Guillem López-Casasnovas

SECRETÀRIA CONSELL DE REDACCIÓ
Judith Vall

CONSELL DE REDACCIÓ
Oriol Amat
Jordi Caballé
Montserrat Casanovas
Antoni Castells
Josep Maria Duran
Enric Fernández
Anton Gasol
Francesc Granell
Andreu Morillas
Valentí Pich
Joan Trullén

COORDINACIÓ I SUPERVISIÓ LINGÜÍSTICA
TRADUCCIÓ DEL CASTELLÀ
Marta Guspí Saiz

DISSENY I PRODUCCIÓ EDITORIAL
ZETACORP. Comunicació Corporativa
(Grupo Zeta-Prensa Ibérica).
Consell de Cent, 425.
08009 Barcelona. Tel. 932 279 416

SUBSCRIPCIONS
sgomez@coleccionomistes.cat

PROMOCIÓ
cperezdelpulgar@coleccionomistes.cat

DIPÒSIT LEGAL
B. 8.160-1975
ISSN 135-819 XX

JUNTA DE GOVERN DEL COL·LEGI D'ECONOMISTES DE CATALUNYA

DEGÀ
Anton Gasol Magriñà

VICEDEGÀ
Oriol Amat i Salas

PRESIDENT SEU DE GIRONA
Lluís Bigas de Llobet

PRESIDENT SEU DE LLEIDA
Josep Maria Riu Vila

PRESIDENT SEU DE TARRAGONA
Miquel Àngel Fúster Gómez del Campo

SECRETARI
Xavier Subirats i Alcoverro

TRESORERA
Carmen García Jarque

INTERVENTOR
Benito Garcia Débora

VOCALS
Alfred Albiol Paps
Emilio Álvarez Pérez-Bedia
Maria Josep Arasa Alegre
Elisabet Bach Oller
Carme Casablanques Segura
José Ignacio Cornet Serra
Berta Ferrer Berta
Jaume Menéndez Fernández
Miquel Morell Deltell
Ester Oliveras Sobrevias
Ivan Planas Miret
Sofia Rodríguez Rico

CONSELLERS
Jesús Álvarez Rabanal
Arnau Farré Andreu
Carlos Puig de Travé
Eduard Soler Villadelprat

1. Els originals s'han d'enviar a l'adreça electrònica rec@coleccionomistes.cat.
2. L'extensió dels treballs no pot superar les 4.000 paraules, incloent-hi quadres, gràfics, mapes, notes i referències bibliogràfiques.
3. Els articles, que han de ser originals inèdits, són sotmesos a avaluació per part d'especialistes qualificats.

Col·legi d'Economistes de Catalunya

*Al servei dels professionals
de l'economia i de l'empresa*

Seu de Barcelona

Pl. Gal·la Placídia, 32
08006 Barcelona

Seu de Girona

C/ Joan Maragall, 44-46, ent. 3a
17002 Girona

Seu de Lleida

C/ Pere Cabrera, 16, 1r G
25001 Lleida

Seu de Tarragona

Rambla Nova, 58-60, 5è A
43004 Tarragona

www.coleconomistes.cat

